

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

***МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

***„ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА ЮРИДИЧНА НАУКА
В УКРАЇНІ: ВИТОКИ, СУЧАСНІСТЬ,
ПЕРСПЕКТИВИ”***

(16 – 17 жовтня 2014 року)

Запоріжжя 2014

Редакційна колегія:

Бондар Олександр Григорович – Перший проректор Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права;

Коломоєць Тетяна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

Пирожкова Юлія Володимирівна – заступник декана з навчальної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

Лютіков Павло Сергійович – заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

Сабадаш Віктор Петрович – заступник декана з виховної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та криміналістики;

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного та трудового права.

Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 16 – 17 жовтня 2014 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 163 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на Міжнародну науково-практичну конференцію „Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи”, присвячена 25-річчю започаткування фахової підготовки юридичних кадрів у Запорізькій області та відкриття кафедри правознавства, яка відбулася на базі юридичного факультету Запорізького національного університету 16 – 17 жовтня 2014 року.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Данилюк В., Ганзенко О.О. Забезпечення дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України	8
Рудченко А.Г., Бостан Л.М. Спогади сучасників Національно-Визвольної війни в Україні як джерело вивчення історії її державотворення	9
Черепанова А.В., Бостан Л.М. Адвокатура як інститут правової допомоги та захисту (очима студента-практиканта).....	11

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Бандровський В.О., Верлос Н.В. Еволюція принципів виборчого права у контексті становлення сучасних демократій.....	13
Барліт А.Ю., Верлос Н.В. Проблеми надання виборчого права жінкам в світовій практиці: генеза та сучасність.....	15
Бубель В.І., Бровченко Н.В. Проблеми визначення правового статусу територіальної громади як первинного суб'єкта системи місцевого самоврядування в Україні	17
Головкін В.А., Журавльова Г.С. Залучення збройних сил України до міжнародних миротворчих операцій	20
Жданова А.А., Верлос Н.В. Становлення та розвиток конституцій в світовій практиці конституціоналізму	23
Закарлюка Н.С., Верлос Н.В. Референдум у зарубіжних країнах :поняття, критерії, кваліфікація і характеристика окремих видів.....	26
Коваленко І.Ю., Верлос Н.В. Актуальні проблеми конституційного регулювання права на підприємницьку діяльність в Україні	28
Кравченко І.О., Верлос Н.В. Застосування нетрадиційних виборчих систем в сучасному світі	29
Петренко Є.С., Верлос Н.В. Загальна характеристика принципів виборчого права у світовій практиці	31
Попова О.Я., Верлос Н.В. Специфічні особливості запровадження «обов'язкового вотуму» в зарубіжних країнах як юридичного обов'язку громадян голосувати	33

Сіда Т.С., Верлос Н.В. Правові підстави обмеження прав і свобод людини та громадянина в Україні та світі: порівняльно-правовий аналіз	34
Стещенко А.О., Верлос Н.В. Електронне урядування в місцевому самоврядуванні	37
Фесенко О.А., Віхляєв М.Ю. Проблеми функціонування тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України	39
Шелепа А.С., Верлос Н.В. Правові обмеження виборчого права в зарубіжних країнах	41
Ярошевська Я.Ю., Верлос Н.В. Принцип обов'язкового вотуму у виборчому процесі зарубіжних країн та доцільність його застосування у виборчому процесі України	44

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Арендарук О.С., Пирожкова Ю.В. Перспективи розвитку податкової системи України	46
Велікян Л.А., Гусар О.А. До питання визначення критеріїв розмежування компетенції адміністративних та господарських судів.....	48
Вельчева А.В., Коломоєць Т.О. Адміністративний арешт як вид адміністративного стягнення	50
Гончарова Я.М., Германюк М.О. Розмежування підвідомчості адміністративних судів України в умовах окупації Автономної Республіки Крим.....	52
Даценко Т.В., Гусар О.А. Адміністративна відповідальність та її нормативно-правове забезпечення	53
Кидонь Т.В., Гусар О.А. Щодо питання розмежування адміністративних і кримінальних проступків	55
Кот Д.І., Пирожкова Ю.В. кова система України: сучасний правовий аналіз.....	58
Кравченко Я.С., Пирожкова Ю.В. Відповідальність за податкові правопорушення: сучасний правовий аналіз та перспективи вдосконалення	60
Куропата О.В., Меліхова О.Ю. Провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку, як складова адміністративного процесу.....	62
Лукашова О.С., Дорохіна Ю.А. Проблеми розмежування цивільної та адміністративної юрисдикцій.....	64
Маринова К.В., Германюк М.О. Проблеми контролю і регулювання офшорних зон у світі.....	66
Маринова М.В., Германюк М.О. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.....	68

Мінциховський М.А., Пирожкова Ю.В. Нормативно-правові аспекти вдосконалення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні	70
Москаленко Т.О., Коломоєць Т.О. Заявні провадження: теоретико-правовий аспект	73
Опалинський О.В., Прокопенко В.В. Юридична відповідальність за порушення норм щодо тимчасового зберігання товарів під митним контролем	75
Перепелиця В.О., Прокопенко В.В. Деякі аспекти переміщення товарів військового призначення та подвійного використання.....	78
Пецух А.І., Пирожкова Ю.В. Особливості правового регулювання справляння туристичного збору в Україні: аналіз сучасного стану	80
Прокопенко В.В., Міщенко І.В. Нормативне забезпечення порядку встановлення та стягнення митних платежів	82
Рачук О.О., Пирожкова Ю.В. Ефективні приклади фінансування громадських організацій державами Європейського Союзу, що можуть бути запозичені Україною	85
Сиротенко В.Г., Меліхова О.Ю. Ліцензія, як вид дозволу на полювання: правова характеристика	88
Фесенко О.В., Пирожкова Ю.В. Податковий контроль в Україні: основні питання правової регламентації та напрями удосконалення	89

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

Бабаджання М.Б., Дорохіна Ю.А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів.....	92
Левченко В.В., Шарая А.А. Особливості договору дарування.....	93
Максименко О.В., Бостан Л.М. До питання про право батька на виховання дитини після розірвання шлюбу (за матеріалами навчальної практики в суді першої інстанції)	96
Одінцова В.А., Шарая А.А. Договір дарування з обов'язком передати дарунок в майбутньому	98
Панкратова К.О., Шарая А.А. Гене́за вітчизняного нотаріату: основні етапи	101
Шевченко М.В., Шарая А.А. Правова природа суброгації у страхових відносинах	104
Шумейко І.П., Шарая А.А. Вимоги щодо документів, які пред'являються для вчинення нотаріальних дій	107

МІЖНАРОДЕ ПРАВО

Зуєв В.О., Омелянчик С.В. Діяльність Міжнародної організації праці та її вплив на національне законодавство України	111
Лепська А.М., Віхляєв М.Ю. Особливості становлення інституту омбудсмана в світі.....	113
Усачова М.Ю., Віхляєв М.Ю. Право озброєних конфліктів: поняття, предмет регулювання. Правова регламентація стадій і окремих режимів ведення війни. Захист прав особи.....	115
Шепель К.О., Віхляєв М.Ю. Застосування сатисфакції як однієї з форм відповідальності у міжнародному праві.....	117

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Антонович А.В., Єна І.В. Особливості дотримання принципу справедливості при визначенні розміру застави	120
Бурдюг М.А., Єна І.В. Механізм впровадження та функціонування суду присяжних в Україні.....	122
Калниш Д.О., Сабадаш В.П. Найбільш доступні способи захисту документів несуворої звітності від підробок	124
Курач К.С., Єна І.В. Деякі особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх.....	126
Панкратова К.О., Єна І.В. Система запобіжних заходів: новації кримінального процесуального законодавства України	129
Свиридова В.В., Сабадаш В.П. Дактилоскопія як основний криміналістичний метод: історія виникнення.....	131
Чернова Ю.С., Єна І.В. Проблеми питання процесуальної самостійності слідчого у досудовому розслідуванні	133
Шевченко К.О., Єна І.В. Особиста порука: новації кримінального процесуального законодавства України	135
Шумейко І.П., Єна І.В. Відповідність порядку відібрання біологічних зразків для дослідження у досудовому поведженні практиці Європейського Суду з прав людини.....	137

ТУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бронецький І.В., Омелянчик С.В.	
Поняття підходящої роботи та правові наслідки відмови від неї	140
Бубель В.І., Омелянчик С.В.	
Правове регулювання відсторонення працівника від роботи за трудовим законодавством України	142
Гриценко К.В., Омелянчик С.В.	
Правові гарантії трудової діяльності неповнолітніх	145
Дяченко Ю.С., Омелянчик С.В.	
Вільне обрання зайнятості та заборона примусової праці в Конвенціях Міжнародної організації праці та законодавстві України.....	147
Жечева А.В., Омелянчик С.В.	
Законодавче становлення принципів трудового права	149
Киян Є.В., Омелянчик С.В.	
Особливості оплати праці при відхиленні від нормальних умов роботи: теоретико-правовий аспект.....	152
Найдьон Я.П., Омелянчик С.В.	
Правові гарантії праці вагітних жінок за трудовим законодавством України.....	154
Саловарова Т.С., Омелянчик С.В.	
Правовий статус інвалідів за трудовим законодавством України	155
Скрипка А.О., Омелянчик С.В.	
Проблеми працевлаштування та зайнятості інвалідів в Україні	158
Терещенко А.С., Омелянчик С.В.	
Особливості судових рішень як джерел трудового права України.....	160

Секція 1 ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Забезпечення дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України

Данилюк В., слухач магістратури

Науковий керівник:

Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В контексті останніх соціально-політичних подій в Україні особливої гостроти набуло питання забезпечення дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. Співробітники міліції мають достатньо широкі повноваження і, на жаль, не завжди використовують їх у відповідності до закону, тому перед юридичною наукою стоїть завдання розробити ефективну модель профілактики та попередження порушення прав і свобод людини з боку співробітників органів внутрішніх справ.

Як справедливо зазначає С. Гусаров, підвищення рівня взаємодії та співпраці органів внутрішніх справ і громадськості необхідно визначити як основне завдання захисту прав і свобод людини. Ця взаємодія має насамперед соціальний характер, а її основою є партнерські взаємовідносини між людьми. Основною причиною виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини та громадянина є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань. У деяких випадках до цього призводить небажання співпрацювати для налагодження порозуміння. Підвищення рівня «прозорості» та підзвітності громадянському суспільству, створення громадських рад, налагодження співпраці з громадськими та міжнародними організаціями виявили неготовність керівників підрозділів активно і всебічно співпрацювати з громадськістю. Головною причиною є нерозуміння керівництвом суті громадського контролю за діями органів влади та важливості співпраці з правозахисною спільнотою. Піддається критиці й діяльність органів внутрішніх справ у зв'язку з корупційними зловживаннями при наданні адміністративних послуг. Не розв'язана повною мірою на законодавчому рівні проблема зняття та зберігання біометричних даних громадян, кваліфікованого розгляду звернень громадян. Крім того, існує проблема неповного надання інформації про результати службових перевірок за скаргами громадян (що також є причиною численних повторних звернень), незважаючи на те, що у відомчих нормативно-правових актах не раз вказувалося на необхідність спрощення процедури ознайомлення громадян із результатами службових перевірок за їхніми заявами та зверненнями щодо неправомірних дій працівників міліції [1].

Найбільш кричущі випадки порушення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ пов'язані із вчиненням злочинів самими працівниками міліції, адже останні, як фахівці, можуть «професійно» приховати сліди злочину проти особи або використати власні зв'язки «в системі» для того, щоб уникнути відповідальності. Окреме дослідження питань детермінації та попередження злочинності серед співробітників органів внутрішніх справ України провів О.А. Мартиненко [2].

Найбільш дієвими засобом профілактики та попередження порушення прав і свобод людини співробітниками міліції вбачається незалежне відеоспостереження за їх діяльністю, проте його важко забезпечити у всіх конфліктних випадках. Таким чином, питання забезпечення дотримання прав і свобод громадян в діяльності органів внутрішніх справ потребує окремого змістовного дослідження.

Література

1. Гусаров С. Діяльність органів внутрішніх справ України із забезпечення прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] / С. Гусаров // Віче. – 2013. – № 4. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3525/>

2. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография / О.А. Мартыненко. – Х.: Изд-во ХНУВС, 2005. – 496 с.

**Спогади сучасників Національно-Визвольної війни в Україні
як джерело вивчення історії її державотворення**

Рудченко А.Г., студентка

Науковий керівник:

Бостан Л.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що будь-які намагання відтворити історичні події України неможливі без взяття до уваги думок та поглядів західноєвропейських спостерігачів. В цілому на Заході схвально сприймалися дії українських козаків в період Національно-Визвольної війни, проте деякі західні історики висловлювали своє суперечливе ставлення до козаків. В нинішній час становлення нашої держави ми маємо орієнтуватися як на досвід наших славетних пращурів, так і враховувати критику західних спостерігачів.

Визвольна війна українського народу була великою історичною подією, що мала всеєвропейський резонанс і значення, тож природно, що найширше висвітлення вона знайшла в західноєвропейській історіографії другої половини XVII ст. Як відомо, Визвольна війна українського народу викликала широкий відгомін у всій Європі, який тривав до останніх десятиліть XVII ст. Окрім масштабності й історичної продуктивності самого явища, неабияку роль у цьому відігравали бурхливі події наступних десятиліть в історії України, в яких західноєвропейські політики, історики й літератори небезпідставно у великій мірі вбачали продовження "великої козацької війни" і в ній же шукали їм пояснення. За оцінкою польського історика Л. Кубаля, ця війна і англійська революція, Кромвель і Хмельницький "приваблювали тоді до себе ледве не виключну увагу заходу і сходу Європи" [1, 7]. Втім для спостережливих дипломатів, державних діячів і політичних письменників Європи Визвольна війна не була громом з ясного неба. Нагадаймо, що вже в 20-30-х рр. XVII ст. політичні діячі західних держав дивилися на Україну, як на ахіллесову п'яту великодержавної Речі Посполитої, що на Заході значний резонанс викликали і релігійно-політична боротьба українського народу, і часті козацько-селянські повстання.

Словом, Західна Європа певною мірою була "підготовлена" до вибуху 1648 року на Україні, але його розмах, його катастрофічне наростання були для неї несподіванкою, що приголомшувала. Щоправда, початок повстання й перші успіхи козаків не привернули особливої уваги, – такі вісті з України були в той час уже досить звичним явищем. Свідченням тому реляції нунція Торреса до Ватикану на події 1648 р., які можна розглядати як джерело вивчення настроїв спостерігачів в Західній Європі на розгортання подій в Україні [2, 242].

Підкреслимо, що найбільш прихильне ставлення Визвольна війна українського народу знаходила тоді в Англії. Зазначимо, що Англія на той момент була охоплена буржуазною революцією, яка відбувалася під релігійними антикатолицькими гаслами. Свого прямого ворога англійська революція вбачала у європейській системі контрреформації, і тому боротьба українського народу проти шляхетської Польщі й католицизму сприймалася в революційній Англії як боротьба проти спільного супротивника, "латинників" і "папістів". Преса Англії докладно і співчутливо висвітлювала битви під Корсунем і при Жовтих Водах, де шляхетська республіка "впала в кров і пил під ноги козакам" [3, 141].

Позитивною думкою про козаків відрізнялися історико-літературні джерела і пам'ятки Франції. Характеризуючи козаків у французькій брошурі "Поразка татар і турків, завдана Замоїським", анонімний автор писав про військову звитягу українських козаків, які, за його оцінкою, зробили багато відважних походів у краї турків і татар, до самого Очакова,

який вони захопили й піддали руйнуванню. Дещо інакше склалася думка про українських козаків у тогочасних виданнях Німеччини. Найзначнішим серед німецьких видань є анонімна брошура "Про новий заколот козаків проти Корони Польської...", в якій посилена увага приділяється описові страхіть "великої козацької війни". Автор не приховує свого ворожого ставлення до козаків.

На нашу думку, досить суперечливим був погляд на Визвольну війну в Італії. Визвольна війна, яка вибухнула 1648 року, зруйнувала плани Венеції щодо втягнення у війну з турками Польщі й українських козаків. За свідченнями М. Кордуба, повстання Хмельницького відібрало надію на польську поміч, але, з другого боку, виявило також велику могутність козаків, і давні плани, при допомозі козаків викликати диверсію на Чорному морі, ожили знову [4, 52]. Так, про козаків Посол Альберто Віміна зазначав такі риси козаків як волелюбність, благородність, вміння задовольнятися малим [5, 70-74].

Отже, козацтво і його військово-політична активність сприяли становленню на Заході сприйняття українського народу як етноісторичної єдності в її дійсному тогочасному складі й межах, в єдності козацтва й населення основних українських земель. З аналізованих вище пам'яток можна зробити висновок, що в першій половині XVII ст. у Західній Європі склалася певна система уявлень про Україну, землю козаків, як країну, що розташована у межах Речі Посполитої і таку, що перебуває в постійних війнах з цією державою. Ці війни, ця героїчна боротьба в цілому сприймалися на Заході схвально, нерідко – зі справжнім захопленням. Що ж до інтерпретації цієї боротьби, її завдань і цілей, то тут виникають деякі специфічні моменти, певна розбіжність із тим, як розуміли все це самі козаки і західноєвропейські спостерігачі. Для козаків це була передусім самооборона від польських нападів і руйнувань, відвоювання предківських земель. Проте, здаля, із Західної Європи, ці національні завдання й аспекти боротьби помічалися слабко, натомість на перший план виходили аспекти інтернаціональні, і західноєвропейські автори схильні були вбачати головну мету війн запорізького козацтва у зруйнуванні Речі Посполитої і визволенні поневоленого нею народу. Звідси й тенденція розглядати козаків як своєрідних "героїчних лицарів", життя яких проходить у війнах з "шляхтичами", що проявляється в деяких західних пам'ятках того часу.

Як висновок, можемо стверджувати, що Західний світ підтримував події на українській землі і в далекі часи української історії, і в нелегкий нинішній період становлення нашої держави, котра завжди за часи свого існування могутньо відстоювала цілісність своєї території, воювала із завойовниками та за будь-яких умов впевнено стояла на міжнародній арені. Це свідчить про поважливе ставлення до українців та їхньої батьківщини України з боку європейських держав, а також про сприйняття українців європейською нацією, котра на даному етапі відстоює свої права, будує сильну, розвинену державу та творить нову історію.

Література

1. Дмитро Наливайко. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. [Електронний ресурс]. – К.: Основи, 1998. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm>
2. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 1: (1648–1649 рр.) [Електронний ресурс] / упорядн. О. Ю. Мицик; редколегія: В.А. Брехуненко, Д.В. Бурім, О.О. Маврін, П.С. Сохань, Г.К. Швидько. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Канадський інститут українських студій (Едмонтон). – К., 2012. – 680 с. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA.pdf>
3. Гай-Нижник П.П. Early Relations between England and Ukraine [Електронний ресурс] / Гай-Нижник П.П., Голобуцький П.В., Борщак Ілько // Енциклопедія Сучасної України. – К.: Національна Академія наук України, 2004. – С. 378. – Режим доступу: www.e-catalog.mk.ua

4. Венецьке посольство до Хмельницького (1650 р.) [Електронний ресурс] // Зап. наук. тов. ім. Шевч. – Львів, 1907. – С. 51-89. – Режим доступу: <http://libclub.com/G/Grushevskiy/Grushevskiy.htm>
5. Молчановський Н.В. Донесение венецианца Альберта Вимина о казаках и Богдане Хмельницком [Електронний ресурс] / Молчановський Н.В. // Киевская старина. – 1900. – № 1. – С. 62 – 75. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Ukraine/XVII/Vimin/text.htm>

Адвокатура як інститут правової допомоги та захисту (очима студента-практиканта)

Черепанова А.В., студент
Науковий керівник:
Бостан Л.М., к.і.н., доцент
Запорізький національний університет

В сучасних соціально-політичних умовах України надзвичайно гостро постає питання стосовно належного захисту прав, свобод та інтересів фізичної особи, прав та інтересів юридичної особи, інтересів держави. Для досягнення поставленої мети наша держава сприяє розвитку одному з базових інститутів громадянського суспільства та важливому елементу правосуддя – адвокатурі, рівень розвитку якої в цивілізованому світі сприймається як індикатор демократії в суспільстві, один з проявів захищеності прав і свобод людини. Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, ст.59 якої вказує на те, що «Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги пр. вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [2]. Правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначає Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у п.1 ст.2 якого зазначено, що «Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом»[3].

Вітчизняні науковці приділили багато уваги дослідженню інституту адвокатури. Серед них: В.В. Андреевський, Б.М. Баженова, Л.К. Буркацький, Т.В. Варфоломеева, І.Ю. Гловацький, Н.А. Дрьоміна, О.І. Жуковська, Я.П. Зейкан та інші [1, 5].

Студенти юридичних вишів України розпочинають ознайомлення з інститутом адвокатури при вивченні навчальної дисципліни «Адвокатура України», яка структурно представлена Загальною та Особливою частинами. При цьому Загальна частина включає в себе наукові знання про адвокатуру, її історію виникнення та розвитку, правові основи адвокатської діяльності, правовий статус адвокатів та психологічні основи адвокатської діяльності. Особлива ж частина присвячена процесуальній діяльності адвоката в Конституційному Суді України, кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві. Сюди ж відносять способи, прийоми та методи надання адвокатами різноманітних видів юридичної допомоги.

Можливість отримати перші практичні навички адвокатської діяльності студенти набувають під час проходження навчальної практики. Занурення у конкретну професійну реальність стає неоцінім досвідом на шляху здобуття вищої юридичної освіти. Набуті навички можна поділити за видами роботи адвоката: робота з документами, робота з клієнтами, планування професійної діяльності, управління совместной профессиональной деятельностью), за стадіями: інтерв'ювання клієнта, консультування клієнта, підготовка до здійснення представництва в суді; дотримання професійної етики юриста, що значно посилює переконання щодо соціально-ціннісної орієнтації майбутньої професії.

Розпочати практику у адвоката слід, як я вважаю, з повторення та закріплення отриманих знань у ВНЗ з одноіменної дисципліни. Доречно проаналізувати разом законодавчі джерела, які у сукупності утворюють правові основи діяльності адвокатури

України. Для професійної підготовки майбутніх спеціалістів необхідно виконувати індивідуальні завдання, зокрема, аналізувати юридичні дії адвоката щодо надання юридичних консультацій, підготовки необхідних документів. Студент-практикант, будучи спостерігачем, безпосереднім учасником процесу, набуває при цьому безцінного досвіду спілкування з людьми, надання їм посильної правової допомоги. Наступним етапом проходження практики є набуття практичних навичок здійснення адвокатом представництва в суді інтересів юридичних та фізичних осіб. Особливість даного етапу полягає у тому, що студент-практикант, використовуючи свої теоретичні знання, може прийняти участь у процесі підготовки адвоката до судового засідання, знайомиться з особливостями здійснення представництва інтересів осіб у суді та отримує первинні знання про ведення судочинства у судах.

У процесі проходження практики мою увагу привернула проблема, пов'язана з діями адвоката на етапі досудового розслідування. Вона полягає у тому, що слідчі дуже часто відмовляють або надають не у повному обсязі матеріали справи адвокатам, посилаючись на ст.221 КПК України, яка не містить конкретного переліку того, що саме має бути надано. На мою думку, така позиція слідства грубо порушує й обмежує права та можливості сторони захисту, а ст.221 КПК потребує доопрацювання та уточнення задля розширення та конкретизації прав адвокатів.

Отже, можна зробити висновок, що засвоєння практичної діяльності адвокатів в Україні є невід'ємною частиною для повного розуміння багатоаспектного інституту адвокатури, оскільки, це дає змогу ознайомитися на практиці з основними напрямками діяльності адвокатів в Україні; отримати нові і закріпити раніше отримані теоретичні знання з дисципліни «Адвокатура України», галузевих дисциплін; сформувані вміння аналізувати діяльність професійних юристів та свою власну, а також аналізувати чинне законодавство; набуті первинних навичок самостійної практичної роботи, необхідних для подальшої юридичної діяльності при прийнятті професійно виражених рішень.

Спираючись на набутий досвід проходження навчальної практики вважаю за необхідне наголосити на необхідності подальшого вдосконалення форм її організації та проведення, зокрема, шляхом внесення до навчального плану вишу обов'язкової навчальної дисципліни «Юридична клініка», як це має місце в вищих навчальних закладах світу і України. Набуваючи первинних практичних навичок вчинення найпростіших юридичних дій, студент виявляється більш підготовленим для проходження практики в юридичних закладах і установах.

Література

1. Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики : учеб. пособие / О.В. Синеокий. – 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: Право, 2012. – 520 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

Секція 2 **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

Еволюція принципів виборчого права у контексті становлення сучасних демократій

Бандровський В.О., студент

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Існування демократичного устрою неможливе без формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом вільного волевиявлення народу, яке здійснюється через вибори. Тому інститут виборчого права – невід’ємна частина конституційного права країни. У ході генезису виборчого права відбувалося коригування, уточнення змісту окремих принципів, створення надійних механізмів їх забезпечення й гарантування.

У зв’язку із зазначеним надзвичайно актуально провести дослідження еволюції принципів виборчого права.

Поставленні питання вивчали такі українські наукові діячі як В.М. Семенов, А.І. Денисов, С.С. Алексєєв, Р.В. Костишин, В.П. Пилипишин, В.Л. Федоренко, В.А. Скрипнюк та Д.Л. Златопольський.

Принципи виборчого права – це ті умови його визнання та реалізації, дотримання яких на виборах робить їх справді народним волевиявленням. Виокремимо основні принципи – це принцип загального виборчого права, принцип рівного виборчого права, принципи вільної участі у виборах і обов’язкового вотуму, принципом альтернативності.

Загальна еволюція інституту виборів у цілому обумовлена метою демократизації суспільства, однією з найважливіших складових якої якраз і є демократичні вибори. Демократія базується на виборах, тому вибори виступають необхідною умовою демократії.

Вперше більш-менш виразно демократія окреслилася в стародавній Греції. Проте давньогрецька демократія істотно відрізнялася від демократії наших днів. Це була демократія із системою прямого правління, за якої сукупність вільних громадян була колективним законодавцем і де не була відома система представництва. Такий стан справ був можливим через обмежені розміри Давньогрецької держави, яка охоплювала місто й прилягаючу до нього сільську територію з населенням, як правило, не більше 10 тисяч громадян. У стародавніх демократичних містах-державах кожен громадянин був наділений правом брати участь у прийнятті рішень, що стосуються його життя і діяльності. Політичне життя характеризувалося значною активністю громадян [1].

Теорія представництва почала формуватися в XVII–XVIII століттях. У ній народилась ідея, котра полягає в тому, що оскільки кожен окремих індивід не в змозі безпосередньо брати участь у керуванні державою, то інтереси різних категорій населення можуть бути представлені в системі влади особливими уповноваженими, яким делеговані відповідні прерогативи і права.

Більшість країн сучасного світу проголосили у своїх конституціях або спеціальних виборчих законах права громадян на загальні й рівні вибори при таємному голосуванні. Саме за цими критеріями можна найбільш чітко простежити еволюцію інституту виборів у напрямі демократизації.

Важлива відмінність між античною демократією і сучасною полягає в трактуванні рівності. Антична демократія припускала рабство як умову звільнення від фізичної роботи вільних громадян, котрі присвячували себе вирішенню суспільних проблем. Виборчого права були позбавлені жінки, діти, напіввільні громадяни (метеки) і раби. Тому Афінська демократія допускала до участі в політичному житті не більше п’ятої частини населення. У середньовічних міських республіках ця частка була ще меншою. Наприклад, у Флоренції

початку XVI століття з 98 тисяч жителів політично активну частину становили лише 3200 осіб [2].

Сучасні демократії не визнають у політичній сфері розмежувань, заснованих на соціальному походженні, класі, расі й статі. Загальне виборче право для чоловіків, які досягли 21 року, вперше було запроваджене під час Французької революції наприкінці XVIII століття, але було застосоване тоді лише один раз. І тільки через півстоліття його відновили з обмеженням щодо цензу осілості.

У законодавстві ряду країн передбачений ценз грамотності, або освітній. До участі у виборах допускаються лише громадяни, які мають певну мінімальну освіту, бо неграмотність заважає громадянам стежити за політичним життям, розібратися в позиціях партій і окремих політичних діячів, зробити свій вибір цілком свідомо.

В окремих країнах до сьогодні має місце дискримінація жінок. Щоправда, нині це стосується лише деяких держав Сходу (наприклад, Йорданії), де жінки позбавлені виборчих прав. Уперше жінки одержали доступ на виборчі дільниці в країнах англосаксонського права, але для них, як правило, встановлювалися підвищені майновий, віковий та освітній цензи [3].

Спочатку жінки одержали можливість голосувати на виборах до місцевих органів влади або органів влади суб'єктів федерації у федеративних державах. У штаті Вайомінг (США) вперше жінки взяли участь у виборах 1888 року. До кінця XIX століття у Великобританії жінки були допущені до виборів в органи самоврядування парафій і графств (але не до парламенту).

Виборчих прав було позбавлено і значну кількість чоловіків за майновим, расовим, освітнім тощо цензами, причому таке положення часто підтримували люди, котрі вважали себе прихильниками демократичного правління.

Конституція США 1787 року спочатку надала право голосу тільки 120 тисячам населення США, тоді як усе населення країни нараховувало 3 мільйони осіб. У Франції в 1817 році вибори стали прямими, а майновий ценз було встановлено у розмірі 300 франків прямого податку.

Обмеження виборчих прав за віковим цензом також мають тенденцію до скорочення. 1971 року Конгрес США схвалив XXVI поправку до Конституції про зниження вікового цензу на участь у голосуванні з 21 до 18 років. Подібні закони під впливом широких молодіжних і студентських рухів кінця 1960-х – початку 1970-х років були прийняті також у багатьох індустріально розвинених країнах – Великобританії, ФРН і Франції – у 1974 році, Італії – у 1975 році тощо. Існують приклади й більш низького вікового цензу. У Корейській Народно-Демократичній Республіці громадяни мають право голосу з 17 років, на Кубі й у Нікарагуа – з 16.

У багатьох країнах існує ще так званий ценз осілості, себто вимагається, щоб людина була не тільки громадянином даної країни, а й постійно проживала в ній.

Сьогодні кожен виборець зазвичай має один голос, і хоча буває й інакше, проте в кожному разі, як правило, виборцям надане рівне число голосів. А в минулому, приміром, у Франції, з 1820 року піддані, що сплачували не менше 1000 франків прямого податку, одержували право подачі другого голосу на виборах.

Принцип таємності голосування покликаний забезпечити виборцеві повну свободу волевиявлення на виборах. У більшості країн таємне голосування проводиться за допомогою бюлетенів. Здійснюється це в спеціальному приміщенні, в якому виборець перебуває один. У деяких країнах (Болгарія, Польща) з метою додаткового забезпечення таємності голосування бюлетені вкладаються в конверти.

Підсумовуючи, можна зазначити, що усі вказані принципи мають досить довгу генезу, протягом якої вони наближались до сучасних демократичних критеріїв. Але ми досі знаходимось на етапі формування виборчого права в світі.

Література

1. Доватур А.І. Рабство в Аттиці VI-V століття до н.е. / Аристид Іванович Доватур. – Л.: Книга, 2010. – 244 с.

2. Бурлацкий Ф.М. Загадка і урок Ніколо Макіавеллі / Федір Михайлович Бурлацький. – К. : Друкарня, 2009. – 148 с.
3. Автономов О.С. Правова антологія політики / Олексій Станіславович Автономов. – М. : Свет, 2009. – 383 с.

Проблеми надання виборчого права жінкам в світовій практиці: генеза та сучасність

Барліт А.Ю., студент

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н, ст. викладач

Запорізький національний університет

Початок ХХІ століття позначено загостренням уваги до проблеми прав людини і забезпечення її свободи. Сучасна українська держава проходить період становлення та розвитку громадянського суспільства, однією з основних ознак якого є забезпечення гендерної рівності у політичній, економічній, правовій, соціальній, освітній, культурній та приватній сферах. Рівень дотримання всіх міжнародних зобов'язань країни у галузі забезпечення рівних прав та можливостей статей та зняття на державному рівні всіх форм дискримінації жінок є одним з найвагоміших проявів демократизації сучасної України [1, 3].

У вітчизняній правовій науці цим питанням займалися О.Р. Дашковська, К.Б. Левченко, М.І. Ставнійчук, Оніщенко О.В. та інші науковці.

Відповідно до основних принципів захисту прав людини, закріплених у Конституції України, рівність чоловіків та жінок є невідмітним в усіх сферах життя. Цієї норми гендерної рівності торкаються статті 3, 21, 24, 51.

Зокрема, ст.24 Конституції зазначає: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї...».

Рівне виборче право забезпечується, зокрема, згідно з п.1 ч.5 ст.3 Закону України «Про вибори народних депутатів України» «забороною привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

В Україні прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Але, перше на світовому рівні найзагальніше документарне закріплення принципів рівності сталося у 1967 року – після ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок. Після створення у 1976 році Жіночого Фонду Розвитку ООН (ЮНІФЕМ) держави активізували законотворчість у даній сфері, підписавши в 1979-му Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок. Ці документи містили й політичні підходи до гендерних аспектів. Зокрема, надання жінкам виборчих прав та можливості брати участь у державному управлінні.

Як свідчать історичні факти, у різні історичні періоди роль жінки в суспільстві змінювалась. У Давній Греції жінки не мали жодних прав. Вони займалися домашнім господарством і не брали участь в суспільному житті. Деякі грецькі мислителі вважали, що жінок не варто вчити навіть грамоти, оскільки, знаючи багато, вони перестають коритися чоловікам. Однак у Єгипті жінки вважались повноправними членами у суспільному житті: вони могли займати державні посади, володіти нерухомістю і розлучатися з чоловіками. Деякі з них успадковували трон, щоправда, здебільшого після смерті чоловіка. Деякі політики доводили, що право голосу можуть мати лише ті, хто володіє нерухомістю чи брав участь у бойових діях. Але в 19 столітті ці ідеї було піддано сумніву. Право голосу поширювали на бідних, однак жінок реформаційний рух не торкнулися [2, 15].

Насправді загальне виборче право аж до початку XX століття було відсутнє і в теорії, і в практиці демократичного правління. Повсюди в світі складалася на той час схожа картина: навіть у найбільш демократичних на ті часи країнах з політичного життя було виключено близько половини всіх повнолітніх громадян лише за статевою ознакою, а саме – жінок.

Рух жінок за рівні з чоловіками виборчі права називався суфражистським і був частиною феміністського руху. Уперше жінки одержали доступ на виборчі дільниці в країнах англосаксонського права, але для них, як правило, встановлювалися підвищені майновий, віковий та освітній цензи.

Спочатку жінки одержали можливість голосувати на виборах до місцевих органів влади або органів влади суб'єктів федерації у федеративних державах. У штаті Вайомінг (США) вперше жінки взяли участь у виборах 1888 року. До початку XX століття ще у двох штатах (Колорадо і Айдахо) жінки одержали право голосу. До кінця XIX століття у Великобританії жінки були допущені до виборів в органи самоврядування парафій і графств (але не до парламенту) [3, 10].

Нова Зеландія допустила жінок до участі у загальнонаціональних виборах у 1893 році. В результаті кампанії, організованої Кейт Шеппард, жіноче виборче право в Новій Зеландії було введено всього за кілька тижнів до загальних виборів 1893. Завдяки цьому Нова Зеландія стала першим з існуючих нині держав, де жінки користувалися рівними з чоловіками виборчими правами.

За період з 1891 по 1916 роки тільки в шести країнах світу жінки одержали право брати участь у виборах: у Новій Зеландії, Австралії, Фінляндії, Данії, Ісландії, Норвегії. За період з 1917 по 1920 роки виборче право було закріплене за жінками 15-ти країн: РРФСР, Української РСР, Білоруської РСР, Австрії, Канади, Чехословаччини, Німеччини, Угорщини, Ірландії, Люксембургу, Нідерландів, Польщі, Великобританії, Швеції, США (федеральний рівень). У багатьох країнах, які вважалися демократичними, виборчі права жінкам були надані ще пізніше. За період з 1921 по 1944 роки виборче право поширилося на жінок 14 країн (у тому числі Бразилії у 1934 році та Франції – 1944 року), з 1945 по 1950 роки – 21-ї країни (у тому числі Італії та Японії у 1945 році), з 1951 по 1967 роки – 57 країн світу. У Швейцарії це відбулося тільки 1971 року, в Андоррі – 1978.

У Європі першою країною, де жінки отримали рівні з чоловіками виборчі права, стала Фінляндія, яка на правах князівства входила до складу Російської імперії, – адміністративна реформа 1906 року закріпила за жінками право обиратись, і 16 березня 1907 на виборах до парламенту вони отримали 19 з 200 депутатських місць [4, 84].

Стосовно запровадження виборчого права серед жінок на території сучасної України, історіографія надає чітку відповідь у тому плані, що вперше рівне виборче право для жінок було запроваджено в січні 1921 року в колишній столиці УСРР місті Харкові в період діяльності першого Голови Ради Народних Комісарів Христіана.

Останньою європейською країною, де жінкам було надано право обиратися й бути обраними до парламенту, став Ліхтенштейн. Цій державі знадобилося понад 80 років, щоб, подолавши культурну й історичну упередженість, 1984 року зрівняти жінок у правах з чоловіками на політичній арені.

Але, на політичній мапі світу все ще залишилися держави, котрі не визнають принципів гендерної рівності в політичній сфері :

Бруней – влада в країні зосереджена в руках султана. Вибори в парламент Брунею скасовані, парламентарів призначає султан. Місцеві вибори проводяться, жінки мають на них право голосу нарівні з чоловіками з 18 років.

Ліван – обмежене жіноче виборче право. Жінки, на відміну від чоловіків, мають представити свідоцтво про початкову освіту. Голосування для чоловіків обов'язкове, для жінок – за бажанням.

Саудівська Аравія – абсолютна монархія. На місцевих виборах жінки також не мають права голосу. Вперше місцеві вибори в Саудівській Аравії пройшли в 2005 році. Жінки в них не брали участь. У 2009 році очікувалося введення жіночого виборчого права, однак зміна

законодавства поки не проведено. У 2011 році оголошено про дозвіл жінкам брати участь у виборах з 2015 року.

Об'єднані Арабські Емірати – обмежене виборче право для чоловіків і жінок. На виборах 2011 року тільки приблизно 12% від загального числа громадян (як чоловіків, так і жінок) отримали право взяти участь в Головань.

Ватикан – абсолютна теократична монархія, керована Святим Престолом. Сувереном Святого Престолу, в руках якого зосереджені абсолютна законодавча, виконавча і судова влада, є Папа Римський, обирається кардиналами на довічний термін. Оскільки кардиналом може бути тільки чоловік, жінки не володіють виборчим правом [3, 12].

Рівність жінок та чоловіків – один із основоположних принципів розвитку демократичного суспільства. Демократичне суспільство не може прийняти ситуацію, коли половина населення частково або повністю відмежована від прийняття рішень, що впливають на все суспільство. Тим паче не може суспільство прийняти ситуацію, коли половина населення є маргіналізованою у відношенні до своїх основних громадянських прав і обов'язків.

Рівність вже, певною мірою, є тим європейським стандартом, яким вимірюється розвиток особи і суспільства. Волевиявлення ж обох статей – жінок та чоловіків – щодо їхніх можливостей і прав, правових принципів, розбудови суспільних та державних структур є нормою для цивілізованої держави [2, 13].

Література

1. Оніщенко О.В. Жінки в суспільно-політичному житті України. 1917 рік : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політ, правових вчень» / О.В. Оніщенко. – К., 2004. – 20 с.
2. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.01 "Загальна психологія, історія психології" / Гупаловська В.А. – К., 2005. – 25 с.
3. Даудова Г.В. Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Г.В. Даудова. – Х., 2008. – 20 с.
4. Донченко Ю.Б. Жіноче виборче право в Європі. Історичний нарис до 100-річчя заснування виборчого права серед жінок Російської Імперії / Ю.Б. Донченко, С.Г. Смолянников // Вісник центральної виборчої комісії. – 2007. – С. 83-87.
5. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах життя українського суспільства. Дослідження у рамках участі України у Комітеті з питань державного управління Організації економічного співробітництва та розвитку щодо гендерному підходу до реалізації кадрової політики на державній службі на центральному та місцевому рівнях: наук.-практ. конф. Київ 17–18 черв. 2012 р. // Держ. коміс. з проведення в Україні реформ. – К., 2012. – 320 с.

Проблеми визначення правового статусу територіальної громади як первинного суб'єкта системи місцевого самоврядування в Україні

Бубель В.І., студентка

Науковий керівник:

Бровченко Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

В останні роки дослідженню проблеми визначення територіальних громад стала приділятися велика увага. Теоретичне осмислення поняття «громада» сьогодні обумовлено нагальними потребами суспільства. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що громада відіграє у більшості держав роль найнижчої ланки управління, тим самим формуючи фундамент держави. Та все ж таки, питання ролі територіальних громад набуває все більшої

актуальності, адже постає все більше питань про запровадження адміністративно-територіальної реформи.

Дослідженням та вивченням проблем правового статусу територіальної громади займалися багато вітчизняних вчених, серед яких варто виділити М. Баймуратова, О. Батанова, М. Орзіха, В. Погорілка, О. Фрицького. Історичний аспект розвитку територіальних громад викладений у працях М. Грушевського, В. Кравченка, І. Козюри, В. Куйбіди та ін.

Та все ж, визначення статусних характеристик територіальних громад в Україні, особливостей їх місця в системі державно-владних і суспільних відносин ще й досі залишається актуальною науковою проблемою.

Варто зазначити, що ефективне функціонування місцевого самоврядування як цілісної системи потребує акцентування уваги на процесах, що відбуваються на рівні його основних структурних елементів, якими виступають територіальні громади. Саме на рівні територіальних громад формуються основи громадянського суспільства, закладається підґрунтя соціального, економічного та культурного розвитку країни. Між тим, сьогодні відносини між державою та територіальними громадами формуються не на принципах рівноправ'я та партнерства, а на основі підлеглості та підзвітності. Виходячи з цього, територіальні громади сьогодні фактично позбавлені ресурсів для розвитку та можливостей самостійно захищати свої інтереси, що призводить до занепаду всього місцевого самоврядування [1, 86]. Зазначене прямо вказує на необхідність удосконалення чинного законодавства щодо визначення їх правового статусу та механізмів реалізації своїх соціальних ролей та функцій.

З часів проголошення незалежності України територіальні громади отримали новий стимул для розвитку. Між тим, і досі ані у вітчизняній науковій думці, а ні в законодавстві немає єдиного бачення того, що таке територіальні громади, якими є їхні соціальні ролі та функції в системі владних і суспільних відносин, якими повноваженнями її необхідно наділити, які ресурси віддати [2, 7].

О. Батанов вбачає в територіальній громаді територіальну спільноту, що складається з фізичних осіб, які постійно проживають і працюють на території села чи добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл, селища чи міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, нерухоме майно на даній території, платять комунальні податки і пов'язані територіально-особистісними зв'язками системного характеру [1, 77].

М. Баймуратов та В. Григор'єв зазначають, що територіальна громада – це “сукупність фізичних осіб, які постійно мешкають на певній території та пов'язані територіально-особистісними зв'язками системного характеру” [2, 15].

Ю. Сурмін розділив громадівські об'єднання на три види спільнот. За його визначенням, громадою є автономна соціальна надструктура, що об'єднана перманентною спільною діяльністю. Під місцевим співтовариством він розуміє певну незалежну частину товариства, характерною рисою якої є її локальна цілісність. Іншими словами – це жителі певної місцевості. Незалежність даної частини товариства – питання відносне. Соціально-територіальною спільнотою Ю. Сурмін називає територіально-об'єднану сукупність людей, що формується на основі соціально-територіальних розбіжностей у специфічне соціальне утворення. Дана спільнота виступає носієм локально виявлених зв'язків і відносин, які панують у даному співтоваристві [3, 6].

Отже, можна констатувати, що визначення поняття “територіальна громада” так і не набуло єдності в наукових працях, воно наділяється різними ознаками та характеристиками.

Звичайно, жодне об'єднання не зможе існувати та працювати правильно без чіткого визначення своїх функцій. Таким чином, функціональний зміст громадівських об'єднань проявився в реалізації таких функцій:

– соціальна (інтеграція громадян в єдину спільноту, об'єднання зусиль громадян задля вирішення проблем усіх і кожного, соціальний контроль);

- економічна (спільне господарювання, запровадження податків, накопичення фінансових запасів, фінансова взаємодопомога);
- культурна, духовна (виховання громадян, збереження та розвиток традицій);
- політична (участь громади у вирішенні питань місцевого значення, ухвалення рішень щодо стратегічних питань розвитку);
- судова (вирішення конфліктів між членами громади);
- оборонна (захист території) тощо.

Як вже зазначалося, існує певна проблема щодо визначення правового статусу територіальної громади.

По-перше, територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування в Україні так і не отримала належного юридичного статусу. Конституція України (ст.140) визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [4].

Та все ж таки, що таке територіальна громада, вона не визначає. Визначення територіальної громади надається в Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні”. У статті 1 визначається, що територіальна громада – це “жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр” [5].

Закон також визначає, що місцеве самоврядування в Україні здійснюється саме територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [5].

Між тим, конституційне право територіальної громади в Україні вирішувати питання місцевого значення сьогодні значно обмежене та нормативно не врегульоване ні Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”, ані іншими нормативно-правовими актами. Відстоювання і захист своїх інтересів є неможливим без володіння необхідними ресурсними можливостями, без наявності чітких кордонів, повноважень, правового закріплення її статусу як низової самоврядної адміністративної одиниці [1, 77]. А ці питання і досі є не врегульованими. Зазначене спричиняє значні фінансово-економічні, організаційні, кадрові проблеми щодо реалізації права громади на місцеве самоврядування.

По-друге, права територіальної громади на участь у суспільно-політичному житті, контролі за органами місцевого самоврядування фактично зводяться лише до виборчих функцій, а такі можливості, як проведення загальних зборів, проведення місцевого референдуму, підняття питання щодо утворення органу самоорганізації населення, що є передбаченими відповідним законодавством, фактично не використовуються на практиці. Реалізація даних функцій громади ускладнюється відсутністю у вітчизняному законодавстві чітких вимог до органів місцевого самоврядування щодо використання прямих демократичних процедур, зокрема недосконалістю Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [1, 79].

По-третє, ефективність функціонування територіальних громад унеможливлена відсутністю належного фінансування як за рахунок держави, так і завдяки відсутності власних надходжень до місцевих бюджетів. Особливості бюджетної системи України не сприяють фінансовій незалежності територіальних громад. Так, дохідна база бюджетів територіальних громад є вкрай обмеженою, до того ж, право розподілу державних дотацій між територіальними громадами належить державним адміністраціям.

По-четверте, наразі, проблемною ланкою розвитку територіальних громад залишається утримання об'єктів комунальної власності, в тому числі у сфері житлово-комунального господарства, що є великим тягарем місцевих бюджетів [3, 9].

І, нарешті, по-п'яте, в українському законодавстві чи не найгострішою залишається проблема розподілу повноважень між органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. В Україні обласні та районні ради, які відносяться до органів місцевого

самоврядування, не мають власних виконкомів. Дану функцію виконують місцеві державні адміністрації відповідних рівнів. Зазначений процес призводить до того, що владна вертикаль не тільки не фінансує реалізацію більшості повноважень базового рівня, але і не несе відповідальності за їх виконання. На цьому підґрунті спостерігається безліч конфліктних ситуацій з приводу адміністративного тиску представниками державної влади на посадовців виконкомів місцевого самоврядування, адже бюджети останніх не розраховано, навіть на виконання власних повноважень [2, 46].

Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що недоліки чинного законодавства утруднюють виконання територіальними громадами в Україні більшості своїх історично усталених функцій, зокрема соціальної, політичної (через відсутність дієвих механізмів інтеграції громадян та інститутів реалізації їх спільних інтересів) та економічної (через обмеженість можливостей щодо управління своїми доходами, недосконалість бюджетної системи).

Для вирішення питання щодо правового статусу територіальних громад, варто створити Закон України “Про територіальні громади”, в якому мають бути юридично визначені статус територіальної громади, адміністративні кордони, порядок створення та ліквідації територіальної громади, визначення її виключних повноважень, взаємні зобов’язання з державними інституціями, судові гарантії захисту тощо.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що територіальна громада – це механізм, що дозволяє правильно і доцільно вирішувати проблеми, що виникають на тій чи іншій території.

Література

1. Батанов О.В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: підручник / О.В. Батанов. – К. : Ін Юре, 2003. – 212 с.
2. Баймуратов М.А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине : методичний посібник / М.А. Баймуратов, В.А. Григорьев. – О.: Юридична література, 2003. – 115 с.
3. Сурмін Ю.П. Місцеве самоврядування та громадянське суспільство: моніторинг суспільної думки : методичний посібник / Сурмін Ю.П. – Д. : Тезис, 2000. – 23 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280 / 97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Залучення збройних сил України до міжнародних миротворчих операцій

Головкін В.А., слухач магістратури

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Протягом останнього двадцятиріччя характерною рисою світового розвитку є розповсюдження конфліктів внутрішньодержавного характеру (СФРЮ, Лівія, Іран, Ліберія, Сьєра-Леоне тощо). Такі конфлікти створюють велику потенціальну небезпеку для існування миру в окремих регіонах. Одним з інструментів для врегулювання цих конфліктів є застосування військової сили у формі міжнародних миротворчих операцій. Однак використання міжнародних миротворчих операцій для врегулювання конфліктів та забезпечення миру можливе лише відповідно до норм міжнародного права.

Міжнародні миротворчі операції знаходяться на стадії активного розвитку і є відносно новим явищем у світовому суспільстві. У зв’язку з цим правове обґрунтування таких операцій знаходиться на стадії еволюції [1].

До початку 90-х років XX століття міжнародні миротворчі операції ООН мали досить традиційні мандати на контроль за припиненням вогню та не мали прямих зобов'язань стосовно будівництва миру.

Стратегія “входження” миротворчих контингентів в процес мирного врегулювання була досить простою – збройний конфлікт, припинення вогню, спостереження ООН за припиненням вогню та розгортання з цією метою військових підрозділів або спостерігачів, одночасно з продовженням політичних заходів щодо врегулювання. Однак традиційні операції з підтримки миру не мали стратегії «виходу» (з різних причин), що перетворювало їх в довгостроковий не виправданий ні з політичної, ні з економічної точки зору механізм. В результаті цього такі операції не завершувалися протягом 10-20 років і більше [2].

Сьогодні значно зросли вимоги до миротворчих контингентів, розширено коло їх миротворчих завдань. Ці завдання стали більш складними та комплексними. Для їх якісного виконання спільно залучаються поліцейський, військовий та цивільний персонал як складові миротворчих сил. Зростає частка цивільного персоналу миротворчих сил ООН. На цьому етапі розвитку миротворчої діяльності широко впроваджуються цивільно-військові відносини як важливий компонент міжнародних миротворчих операцій.

Сучасні тенденції розвитку воєнно-політичної обстановки в різних регіонах планети, зміна підходів до проблем миротворчої діяльності показали, що найбільш розвинені країни, такі як США, Великобританія та інші, в інтересах досягнення своїх геополітичних інтересів, дедалі частіше схильні застосовувати так звані “коаліційні операції” [3].

Зазначені операції проводяться відповідно до Глави 8 Статуту ООН, згідно з якою, Рада безпеки ООН надає “супердержаві” або групі держав (коаліції) певні повноваження на застосування власних збройних сил.

Зважаючи на це, роль військово-силового аспекту у міжнародних миротворчих операціях не втрачає свого значення.

Одним із найважливіших аспектів цієї адаптації є розвиток і удосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечує участь України в міжнародній миротворчій діяльності.

Існуюча нормативно-правова база з питань міжнародної миротворчої діяльності Збройних Сил України налічує понад 60 документів, основу яких складають: Закон України “Про оборону України”, Закон України “Про Збройні Сили України”, Закон України “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях”, Закон України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав”, Закон України “Про національну безпеку України”.

Правова база, що регламентує участь Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях характеризується як дієве поєднання міжнародних норм права імплементованих в національне законодавство, шляхом підписання Україною міждержавних угод і міждержавних конвенцій, Законів України та нормативних актів виконавчої та законодавчої гілок влади.

Найбільш практичне значення для миротворчої діяльності Збройних сил України представляють три нормативно-правових акти: Закон України “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях”; Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки; Закон України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав”.

На підставі Закону України “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях” здійснюється залучення ЗСУ до класичних миротворчих операцій ООН та ОБСЄ. В ньому не передбачено участі ЗСУ в операціях по примушенню до миру.

Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки, в рамках співробітництва з НАТО, передбачає можливість участі України в усіх типах міжнародних миротворчих операцій, що будуть очолені НАТО, включаючи операції по примушенню до миру [4].

Закон України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав” передбачає потенційну можливість застосування підрозділів збройних сил за межами держави для виконання бойових та миротворчих завдань на підставі міжнародних договорів. Питання фінансування та утримання підрозділів Збройних Сил України визначається за домовленістю сторін [5].

Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що вона дозволяє Збройним Силам України здійснювати міжнародну миротворчу діяльність майже у всіх формах, окрім операцій “по примушенню до миру”.

Водночас, потребують розгляду і доопрацювання окремі питання нормативно-правового забезпечення участі українських контингентів у міжнародних миротворчих операціях.

Причиною цього стало те, що за останні роки міжнародна практика застосування українських миротворчих контингентів суттєво розширилася, а правове поле з деяких питань міжнародної миротворчої діяльності належним чином не змінилося.

Значною мірою проблемні питання нормативно-правового забезпечення застосування підрозділів Збройних Сил України виявилися на етапі направлення українських миротворців до Іраку.

Насамперед, це стосується підстав (згідно з чинним законодавством) для участі українського миротворчого контингенту у миротворчій операції в Іраку, а також міжнародно-правового статусу українських миротворців при виконанні ними миротворчих завдань в цій країні.

Чинним законодавством передбачаються дії і заходи у складі багатонаціональних сил, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН [7].

Пропозиція щодо участі Збройних Сил України в міжнародній миротворчій операції в Іраку у складі Коаліційних об’єднаних оперативних сил не була отримана від ООН або від керівництва багатонаціональних сил за погодженням Ради Безпеки ООН.

Вищевикладені питання нормативного забезпечення участі підрозділів Збройних Сил України в миротворчих операціях є слушними. Ігнорування цих питань за певних умов може негативно вплинути на безпеку українських миротворчих контингентів та якість виконання ними завдань, а також на подальше розширення участі України у міжнародній миротворчій діяльності, забезпечення національних інтересів нашої держави.

З метою удосконалення системи нормативно-правового забезпечення міжнародної миротворчої діяльності Збройних Сил України, а також вирішення визначених у статті актуальних питань, необхідно провести роботу за такими напрямками:

1. На міждержавному рівні активізувати міжнародне співробітництво України з ООН з метою врегулювання міжнародно-правового статусу підрозділів іноземних держав, зокрема Збройних Сил України, які виконують миротворчі завдання у складі КООС в Іраку. Ініціювати більш широке залучення ООН до процесів розбудови миру в Іраку з подальшим підпорядкуванням цього миротворчого процесу під головування ООН.

2. Ініціювати на рівні держави внесення змін та доповнень до нормативно-правової бази з питань участі Збройних Сил України в операціях, які передбачається проводити під егідою окремих провідних держав світу у сфері безпеки (або коаліцій таких держав), а також перегляду нормативно-правових підстав для участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях у нових формах, з урахуванням нових викликів та загроз безпеці та стабільності у світі.

3. Вирішити на рівні керівництва Міністерства оборони України питання щодо проведення постійного моніторингу нормативно-правової бази (або нормативно-правового супроводження) такої участі для своєчасного внесення пропозицій та змін у чинне Законодавство України з питань миротворчих операцій.

Література

1. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Неліп М.І. Силовий захист прав людини / М.І. Неліп, О.О. Мережко. – К.: Наукова думка, 1999. – 167 с.
3. Про участь України в міжнародних миротворчих операціях: Закон України від 23.04.1999 р. № 613-XIV // ВВР. – 2000. – № 22-23. – Ст. 202.
4. Про затвердження державної програми співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки: Указ Президента України від 27.01.2001 р. № 58/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 5. – С. 67.
5. Про порядок направлення підрозділів ЗСУ до інших держав: Закон України від 02.03.2000 // ВВР. – 2000. – № 19. – Ст. 144.
6. Довідник з питань міжнародного військового співробітництва / за ред.. Ю. Нестерчук. – К.: "МП Леся", 2003. – 192 с.
7. Про порядок розгляду пропозицій щодо участі України в міжнародних миротворчих операціях: Указ Президента України від 01.02.2001 р. // ВВР. – 2000. – № 19. – Ст. 144.
8. Про основи національної безпеки України: Закон України від. 19.06. 2003 р. // ВВР. – 2003. – № 39. – Ст. 59.

Становлення та розвиток конституцій в світовій практиці конституціоналізму

*Жданова А.А., студентка
Науковий керівник:
Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Світова конституційна доктрина виходить зі припущення про те, що норми конституції мають вищою юридичною силою щодо всіх інших джерел права. З цього посилення розвивається концепція правової охорони конституції, згідно з якою будь-яка нормовстановлююча діяльність у державі повинна здійснюватися відповідно до конституції.

Як правило, охорона конституції у переважній більшості держав світу відноситься до основних обов'язків громадянина, державного органу. Зокрема, у перехідних і прикінцевих постановах Конституції Італії міститься такий припис: "Усі громадяни і органи держави повинні зберігати вірність Конституції як основному закону Республіки".

Правова охорона конституції може здійснюватися і не правовими засобами, що іноді прямо передбачено в Основному законі. Так, конституції Гани, Словаччини, ФРН та деяких інших країн закріплюють право народу (громадян) на опір неконституційній владі.

Однак головними, вирішальними є правові засоби захисту, які забезпечують дотримання конституції, її стабільність, у цілому режим конституційної законності. При цьому особлива відповідальність покладається на вищі державні органи.

Аналіз сучасних конституцій свідчить, що найбільш характерними є положення про главу держави як гаранта конституції, про його обов'язки наглядати за її дотриманням (ст.80 Конституції Російської Федерації 1993 р., ст.56 Основного закону ФРН). Значними повноваженнями щодо контролю за дотриманням конституції в процесі її застосування виконавчою владою володіє парламент, який здійснює їх у багатоманітних формах (зокрема, шляхом контролю за делегованим законодавством, за допомогою спеціальних органів, утворених при парламентській установі та ін.). Захист конституції здійснюють правоохоронні органи: загальні і спеціальні суди, прокуратура, а також омбудсмани (уповноважені з прав людини).

К. Хессе, говорячи про правові засоби захисту Основного закону ФРН, відносить до них також превентивні і репресивні гарантії (позбавлення основних політичних прав, можливість заборони політичних партій, інститут надзвичайного стану). Ж.І. Овсепян, аналізуючи форми правового захисту конституції в зарубіжних країнах, поряд із судовим конституційним контролем і конституційною відповідальністю відносить до механізму правового захисту конституції конституційний контроль, який здійснюється парламентом, конституційний референдум, вето глави держави [1, 9].

У більшості держав виділяється спеціальний вид юридичної діяльності, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити верховенство Основного закону. Головним змістом цієї діяльності є перевірка законів та інших актів з метою усунення порушень, які допускаються законодавцем, главою держави, іншим суб'єктами політичних дій. Правова норма, видана будь-яким державним органом, набуває юридичну силу тільки у тому випадку, якщо правила поведінки, що містяться в ній, не суперечить приписам конституції.

Будь-яка форма перевірки на відповідність конституції актів і дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, які здійснюють публічні функції або утворені для участі у здійсненні публічної влади у конституційному праві позначається власне терміном "конституційний нагляд". Ця доктрина була розроблена в колишніх соціалістичних країнах, де не було судового конституційного контролю. Вона невідома західній науці конституційного права, яка завжди розглядала саме останній як головний елемент механізму правового захисту конституції. Сьогодні ж використовується в цілому в світовій конституційній доктрині інше поняття – конституційне правосуддя (конституційна юстиція) [2].

Конституційний контроль у сучасному розумінні уперше виник у США. Доцільно при цьому підкреслити, що виник він не на основі конституції, а судових прецедентів. Доктрина конституційного контролю була сформульована і застосована Верховним Судом США під головуванням Джона Маршалла у 1803 р. в ухвалі у справі Мербері проти Медісона. Це була перша справа, внаслідок якої вища судова інстанція визнала закон неконституційним. Вказаний прецедент заклав засади американської моделі конституційного правосуддя, головною рисою якого є здійснення конституційного контролю судами загальної юрисдикції. Ця модель ще на першому етапі світового конституційного процесу утвердилась у низці латиноамериканських країн (Аргентина, Болівія, Бразилія, Колумбія), у Скандинавських країнах (Данія, Норвегія, Швеція), в Австралії, Канаді, Новій Зеландії та Південно-Африканському Союзі.

На другому етапі виникає принципово нова, європейська (або австрійська) модель конституційного правосуддя, концепція якого розроблена австрійськими вченими Г. Кельзен. Кельзен, зокрема, показав, що заснування Конституційного трибуналу, покликаного контролювати конституційність законів, відповідає теорії розподілу влад і в обґрунтуванні цього висунув і розвинув три постулати. Насамперед Кельзен вважав, що "...Конституція – це не тільки звід основних процедурних правил, але також і ядро матеріального права". Гарантія дієвості Конституції повинна базуватися головним чином на можливості безпосереднього анулювання актів, які суперечать їй. Далі він вказував, що ні в якому разі "не можна доручати анулювання неправомірних актів тому самому органу, котрий їх прийняв". На його думку, анулювання неконституційних актів, безумовно, повинно бути доручено верховному органу, що відрізняється від парламенту, незалежному від нього і, отже, від будь-якої іншої державної влади. Таким органом може бути або Конституційний Суд, або Трибунал, або квазісудовий орган, складений з найбільш компетентних і відомих у країні юристів [4].

Головна відмінність європейської моделі від американської полягає в тому, що конституційна юстиція виділяється із загального правосуддя і здійснюється не судами загальної юрисдикції, а спеціалізованим органом – конституційним судом. Для цих органів наглядова діяльність є єдиною або головною функцією (Австрія, Іспанія, Італія, ФРН).

Звичайно ж, інститут конституційного контролю отримав повсюдного розповсюдження на наступних етапах світового конституційного процесу: на третьому етапі він утвердився практично у всіх країнах Західної Європи, у багатьох нових державах Азії, Африки, Латинської Америки, а на зламі 80-90-х рр. XX ст. він засновується в постсоціалістичних і в тих країнах, що розвиваються. Водночас слід вказати на особливість конституційного контролю в деяких мусульманських країнах (зокрема, в Ірані), яка полягає в тому, що закони та інші акти перевіряються на відповідність не тільки Конституції, але й Корану.

Об'єктами конституційного контролю є: звичайні, конституційні та органічні закони, поправки до конституції, міжнародні та внутрішньодержавні договори, парламентські

регламенти, нормативні акти органів виконавчої влади, питання розмежування компетенції між союзом і суб'єктами федерації, відповідність конституції дій посадових осіб, акти і дії громадських об'єднань, наділених певною політичною владою, конституційність окремих положень самої конституції.

Ініціаторами конституційного контролю можуть бути фізичні та юридичні особи, і в першу чергу органи держави, наділені законом правом звернення до органів конституційної юстиції. З точки зору реалізації принципу демократії вважається нормальним, якщо коло таких суб'єктів досить широке, і з поданнями та зверненнями до органів конституційного контролю можуть звернутися, крім глави держави, уряду, групи депутатів, парламентських комітетів, і судові органи, а в деяких випадках – громадяни. В деяких країнах, щоб організувати ініціативу, вимагається зібрати значну кількість підписів. Іноді в окремих країнах навіть окремий громадянин має право звернутися до органу конституційного контролю із вимогою оцінки конституційності закону. Остання норма сприйняття в Російській Федерації, Угорщині та Японії. Однак на практиці реалізація цього права досить складна. Зокрема, в Японії існують певні і досить складні правила щодо складення даного звернення і потребує дуже високої юридичної кваліфікації. Крім того, особа, яка звертається до Верховного Суду, повинна внести значну суму грошей у вигляді судового мита, як гарантії покриття судових витрат [3].

Види конституційного контролю:

За часом здійснення:

- попереднім або наступним. Попередня форма контролю передбачає перевірку конституційності законів на стадії їхнього проходження через парламент (Канада, Фінляндія, Швеція, частково Франція. І, навпаки, у цих країнах, де застосовується наступний конституційний контроль (Італія), США, ФРН, Франція) перевірки на конституційність підлягають закони промудовані і які набрали чинності. У деяких країнах (Ірландія, Нікарагуа, Панама, Франція), застосовуються обидві форми конституційного контролю.

За своїм змістом конституційний контроль може бути:

- формальним і матеріальним. У першому випадку перевіряється дотримання процедурних правил, установлених для прийняття законів та інших нормативних актів. У другому випадку перевіряється зміст законів та інших нормативних актів з точки зору їх відповідності змісту конституції.

За формою конституційний контроль може бути:

- конкретним або абстрактним. Конкретний контроль здійснюється тільки у зв'язку з розглядом судової справи (Індія, Італія, Мексика, США, ФРН). Абстрактний контроль означає перевірку конституційності акту чи норми поза зв'язком із будь-якою справою за ініціативою суб'єктів конституційного контролю (Франція). Обидва види – конкретний і абстрактний – можуть застосовуватися одночасно (Італія, ФРН).

Щодо обов'язковості проведення конституційний контроль може бути обов'язковим або факультативним. У першому випадку нормативний акт обов'язково підлягає конституційному контролю, звичайно, попередньому. Що ж до факультативного контролю, то він здійснюється тільки у випадку розгляду подання правомочного суб'єкта.

Існують два види ухвал органів конституційного контролю: а) які мають рекомендаційний характер б) найчастіше визнання акта неконституційним автоматично тягне за собою припинення його дії.

Подібно до релігії, мови, моралі конституція у будь-якій державі є природною приналежністю національного побуту. Вона є настільки звичною, що суспільство саме відновлює її у разі порушень.

Література

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Георгіца Аурел Зиновійович // Конституційне право зарубіжних країн. – 2000. – Режим доступу: <http://coolreferat.com/205389.vpdf>.

2. Цимбалістий Т.О. Характеристика гарантій правової охорони конституції [Електронний ресурс] / Тарас Олегович Цимбалістий // Конституційна юстиція. – 2007. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/5896/93/>.
3. Лунь З.В. Необхідність і значення конституційного контролю [Електронний ресурс] / Лунь Зоряна Іванівна // Правова охорона Конституції України. – 2003. – Режим доступу: <http://pravolib.pp.ua/neobhodimost-znachenie-konstitutsionnogo-11026.html>.
4. Гураль П.Ф. Конституції та конституціоналізм у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Гураль Павло Федорович // Конституції та конституціоналізм у зарубіжних країнах. – 1997. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat>.

Референдум у зарубіжних країнах : поняття, критерії, кваліфікація і характеристика окремих видів

Закарлюка Н.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Особлива роль у системі народовладдя в Україні належить референдумові, як найбільш органічній і природній формі народовладдя. Поняття «референдум» походить від латинського «referendum», що означає «те, що має бути повідомлено».

Прийнято вважати, що перший в історії людства референдум був проведений у Швейцарії ще у 1439 р. Нині інститут референдуму законодавчо закріплений в конституціях та інших нормативно-правових актах багатьох країн: Швейцарії, Франції, ФРН, СІЛА, Данії, Італії, Іспанії, Швеції, Норвегії та ін. [1].

В теорії конституційного права (як національного, так і зарубіжного) визначення референдуму не завжди однакове. Найчастіше референдум ототожнюють з опитуванням громадської думки, з плебісцитом. Іноді референдумом називають будь-яке голосування виборців незалежно від його наслідків.

Актуальність теми дослідження є безсумнівною. Адже, справді, за своєю суттю референдум, як і інші форми народовладдя – вибори, народне обговорення і опитування, є правом реальної суверенної і верховної волі народу, проте за своїм змістом і формою здійснення, тобто за предметом і методом правового регулювання референдум істотно відрізняється від інших форм народовладдя. Волевиявленням народу у вигляді результатів голосування стверджується або ні винесений на референдум закон чи рішення. Це дає підстави характеризувати референдум як нормотворчу форму народовладдя [2].

Дана стаття має на меті проаналізувати референдуми у зарубіжних країнах і знайти відмінності між загальнонародними виборами і власне референдумом.

Основна відмінність процедури виборів від процедури референдуму полягає в об'єкті волевиявлення виборців. Свій вклад у дослідження цієї теми внесли такі науковці, як В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко та інші. При виборах таким об'єктом є кандидат у депутати на будь яку іншу посаду поза представницькою установою (президент, віце-президент, губернатор штату, мер і т.д.). При референдумі об'єктом волевиявлення є не людина (кандидат), а певне питання, з якого проводиться референдум: закон, законопроект, конституція, поправка до конституції, проблема, що стосується міжнародного статусу відповідної країни, внутріполітична проблема. Нарешті, слід зауважити, що результати виборів можуть визначатися як за мажоритарними, так і за пропорційними системами, а результати референдуму можуть бути визначені тільки на основі принципів мажоритаризму. Що стосується суто організаційної сторони проведення виборів і референдуму, то вони практично однакові, за винятком того, що при референдумі виборчі округи не потрібні.

У прямому розумінні слова *референдум* являє собою звернення до виборчого корпусу для остаточного вирішення якого-небудь (здебільшого законодавчого чи конституційного) питання. Це звернення може виходити як від парламенту, так і від глави держави у випадку

вирішення загальнонаціональних питань, чи від місцевої влади до місцевого виборчого корпусу для вирішення місцевих питань.

Своєрідним різновидом референдуму є *плебісцит*, тобто опитування населення про політичну долю території, на якій воно проживає. У деяких країнах (Франція) плебісцит вважається більш широким поняттям, ніж референдум, який розглядається як різновид плебісциту. В інших країнах (США) не проводять між плебісцитом і референдумом.

Історія референдуму в XX столітті пройшла кілька етапів. У цілому можна говорити про розширення сфери його застосування, про зростання застосування всенародного голосування при вирішенні важливих питань як загальнонаціонального, так і місцевого значення. Процедура референдуму використовується для прийняття конституцій і поправок до них, для схвалення законопроектів, для зміни форми правління (Італія, Іран), для одержання попередньої згоди виборчого корпусу при прийнятті важливих міжнародних чи внутрішньодержавних рішень. У ряді країн (Швейцарія, США) референдум широко застосовується для вирішення місцевих питань. Так, у США у всіх штатах проекти поправок до конституції обов'язково виносяться на референдум для їхньої остаточної ратифікації, конституції двох штатів містять положення, згідно яким за вимогою 5% виборців схвалений легіслатурою штату законопроект повинен бути затверджений на референдумі [4].

Конституційне (державне) право зарубіжних країн передбачає різні форми референдуму і процедури їх застосування. Як правило, референдуми підрозділяють на *загальнонаціональні*, що проводяться в межах усієї державної території, і *місцеві*, які проводять в окремих суб'єктах федерації при адміністративно-територіальних одиницях. Загальноприйнятим є розподіл референдумів на *конституційні* і *законодавчі*. Предметом конституційного референдуму є проект нової конституції або конституційна реформа чи виправлення в конституції (Франція, Японія, Швейцарія). Предметом законодавчого референдуму може бути або проект закону, або вже закон, який набрав чинності.

В особливу групу зазвичай виділяють *консультаційні* референдуми, що проводяться з метою з'ясування волі виборчого корпусу при вирішенні важливих міжнародних питань (вступ в ООН Швейцарії, вступ у НАТО Іспанії, вступ у ЄЕС і подальше перебування в ньому Великої Британії).

Референдуми підрозділяють також на обов'язкові і факультативні. До першої групи відносяться референдуми, необхідність проведення яких передбачена основним законом. Так, скажімо, у Японії проект поправки до конституції, схвалений двома третинами загальної кількості членів обох палат парламенту, обов'язково має бути представлений потім на схвалення народу.

У другому випадку проведення референдуму з того або іншого питання залежить від волі уряду чи виборчого корпусу [3].

У літературі виділяють і інші види референдумів залежно від часу їх проведення, обов'язкової сили й інших обставин.

Як уже відзначалося, однозначна оцінка референдуму неможлива. Демократизм чи реакційність цього інституту залежать від реальних політичних обставин і умов, у яких референдум проводиться.

Отже, референдум у будь-якій країні світу буде ефективним лише за підтримки широкими верствами населення :якщо матиме чітко виражену соціальну мету;якщо громадська думка не буде дезорієнтована псевдodemократичними гаслами і закликами ; і, нарешті, якщо будуть створені всі необхідні організаційно-технічні й інші умови для підготовки і проведення всенародних опитувань.

Література

1. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М.В. Баглая, д.ю.н., проф. Ю.И. Лейбо и д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2002. – 170 с.
2. Колісник В.П. Конституційне право України: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 416 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2007. – 500 с.

Актуальні проблеми конституційного регулювання права на підприємницьку діяльність в Україні

Коваленко І.Ю., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Сучасний етап розвитку української державності характеризується різностороннім розвитком суспільних відносин в тому числі і соціально-економічних. Саме Конституція України є фундаментом становлення права людини і громадянина на підприємницьку діяльність. Так закріплення у ст.42 Конституції України права кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, встановлює можливість користуватися цим правом.

Підприємництво – самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, наданню послуг і заняттю торгівельною діяльністю, з метою отримання прибутку.

Право на підприємницьку діяльність як і будь-яке інше, реалізується за допомогою юридично значущих активних дій уповноважених осіб – власників цього права, але вибір способів та умов реалізації суб'єкта, а й від конкретного змісту права, який закладає сама держава.

Варто зазначити, що окрім Конституції України право на підприємницьку діяльність також регулюють: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 року та інші нормативно-правові акти, що регулюють окремі напрями діяльності підприємства.

В процесі розгляду таких базових конституційно-правових засад свободи підприємницької діяльності варто відзначити питання, що предметом наукової полеміки, в даному випадку є суб'єктний склад носіїв такого конституційного права. На думку окремих авторів, фіксація права на підприємницьку діяльність у Розд. II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» надзвичайно звужує суб'єктами – фізичними особами. При цьому і Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, передбачено, що фізична особа може виступати як один із типів суб'єктів підприємницької діяльності поряд із юридичними особами у різних організаційно-правових формах. Відтак підприємці-юридичні особи і підприємництво як інститут ринкових економічних відносин залишаються при такому підході фактично поза прямим конституційно-правовим забезпеченням [1, 313].

На думку іншого вченого з якою можна цілком погодитись С.І. Іщука така критика зумовлена згаданою концептуальною проблемою – відсутність системної фіксації на рівні Основного Закону основ економічного ладу, однак точка зору про «конституційну нерівноправність» юридичних і фізичних осіб як суб'єктів господарювання та в подальшому нерівні можливості правового захисту для таких суб'єктів видається на думку вченого сумнівною [2, 38]. Дійсно свобода підприємницької діяльності як базова конституційна категорія за сутністю передбачає вільну ініціативну діяльність фізичної особи, яка може реалізовувати таку діяльність, у тому числі застосовуючи механізм юридичної особи.

В юридичній літературі існує думка про необхідність виділення безпосередньої та опосередкованої підприємницької діяльності на основі ст.42 Конституції України. Відповідно до такої ідеї, за словами С.В. Різника: «Безпосередня підприємницька діяльність, що здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності – фізичними та юридичними особами, зареєстрованими у встановленому законом порядку. А опосередкована

підприємницька діяльність – це підприємницька діяльність, що здійснюється фізичними особами через належні їм на праві приватної власності юридичні особи [3, 8].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що держава приділяє значну увагу регулюванню підприємницької діяльності та умовам її реалізації, адже підприємництво є рушійною силою економіки, без розвитку якої неможливий розвиток держави в цілому. Але, на жаль, багато питань потребують подальшого удосконалення. Проте, подальший розвиток профільного законодавства в цій сфері надасть змогу громадянам реалізовувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність та створюватимуть атмосферу підтримки підприємництва на шляху до соціального прогресу та створення умов в державі для розвитку економіки в цілому.

Література

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редколегії), О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.; Х.: Право, 2011. – 1128 с.
2. Іщук С.І. Право на підприємницьку діяльність у структурі економічних засад громадянського суспільства / С.І. Іщук // Наукові праці МАУП. – 2014. – Вип.1 (40). – С. 34-40.
3. Різник С.В. Забезпечення державою конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / С.В. Різник. – К., 2008. – 16 с.

Застосування нетрадиційних виборчих систем в сучасному світі

Кравченко І.О., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

У законодавстві кожної демократичної країни закріплено виборчу систему.

Виборча система – це сукупність правил, принципів та процедур, прийнятих для встановлення результатів народного голосування та розподілу місць між кандидатами на виборні посади [1].

Світова практика функціонування демократичних держав знає три головні типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну та змішану [1]. Кожен з цих видів має по декілька підвидів.

Можна стверджувати, що в кожній з виборчих систем є і свої переваги, і вади. Цим багато в чому пояснюється велике їх розмаїття у сучасному світі. Науковцями доведено, що виборча система впливає на всі інститути політичної системи країни [2, 51]. Зокрема цю проблему досліджували С. Бьорч, К. Давіши та С. Дітса, С. Мейнворінга, А. Мелешевича, Ф. Мілларда, Р. Мозера, Н. Мунро, Р. Роуза.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що досліджуючи закордонний досвід, можна зрозуміти і проаналізувати існуючі виборчі системи світу. Тим самим знайти шляхи до вдосконалення такої в Україні.

Одне з найавторитетніших видань США, які самі славляться малозрозумілою стороннім спостерігачам виборчою системою, виділило 5 країн з найбільш оригінальними системами виборів президента та парламенту.

У 1962 році Французька республіка скасувала колегію виборців та ввела систему прямого обрання президента. Але щоб такі вибори не породили низку кандидатів, які б ускладнили процес, було створено спеціальні механізми відсіювання.

З того часу, щоб взяти участь у виборах кандидат повинен мати 500 підписаних схвалень його кандидатури з числа 45 тис визначених чиновників, 36 тис 569 осіб з яких є мерами. Ці мери можуть підтримати лише одного кандидата кожен. Така система носить

небезпеку корупції, торгів та примусу. Так, крайній правий кандидат Марін Ле Пен, яка на минулих виборах мала 20% підтримки населення, ледве назбирала необхідну кількість підписів, бо мери вагалися чи підтримувати таку неоднозначну постать.

У М'янмі дві палати парламенту кожна, формують по одній групі виборщиків, а 25% з них безпосередньо призначаються військовими. Військові представники з обох палат формують третій орган. Після цього кожна група обирає по одному віце-президенту, а тоді президентська виборча комісія (яка складається з усіх трьох груп) обирає з них одного президента, а два інших залишаються віце-президентами.

У Лівані система, створена в 1943 році внаслідок угоди між ліванськими мусульманами і християнами та переглянута в 1989 році, передбачає, що парламент країни завжди повинен складатися наполовину з мусульман, наполовину з християн. Сотні державних посад, міністерські пости є заздалегідь етнічно та релігійно визначеними. Так президентом має обов'язково стати християнин-мароніт, прем'єр-міністром – мусульманин-суніт, а спікером – мусульманин-шіїт.

Законодавча рада Гонконгу рівномірно поділена між «географічними округами» (де парламентарі призначаються політичними партіями за списками, які в свою чергу формуються на основі підтримки, отриманої на загальних виборах) та так званими «функціональними округами» (торгові та професійні синдикати, глибоко пов'язані з Пекіном, за членів яких також голосують у географічних округах по списках).

Конституція Німеччини передбачає, що кожен виборець по два голоси. Один з них отримують кандидати, що висувуються від одномандатних округів, причому місце в парламенті отримує той з них, за кого проголосує проста більшість. Друга половина Бундестагу формується на основі партійних списків, за які віддається другий голос.

У випадку якщо число представників тієї чи іншої партії, що пройшла до парламенту по так званому одномандатному округу, виявляється більше, ніж за партійним списком, різниця компенсується присудженням цій партії додаткових місць (якщо ситуація дзеркальна, ніяких змін в підсумки голосування не вноситься). В результаті виходить, що партія з таким розкладом отримує більшу кількість місць, ніж за неї проголосувало виборців.

У 2008 році німецький Конституційний суд визнав цю практику неконституційною позаяк вона робить теоретично можливим для партії, яка виграє менше голосів, в кінці-кінців отримати більше мандатів завдяки голосуванню за кандидатів. Тоді суд постановив виправити закон впродовж трьох років. Проте, проект закону, який партія Ангели Меркель ХДС розробила до кінцевого строку – липня 2011, знову було визнано неконституційним. Тепер новий закон необхідно обов'язково прийняти до проведення парламентських виборів у 2013 році, інакше країні загрожує конституційна криза [3].

Безумовно, цей список можна продовжувати і в кожний зі 195 країн світу шукати щось цікаве і нове, адже багатоманітність виборчих систем це дозволяє.

Яка ж з виборчих систем є кращою? Однозначної відповіді на це питання бути не може. Справа в тому, що будь-яку виборчу систему, її недоліки і переваги, можна оцінити лише у взаємодії з типом політичної системи, формою правління, характером політичної культури громадян конкретної країни, природою діючих у ній політичних партій, станом громадянського суспільства тощо. На кожному історичному етапі виборча система може або сприяти демократичному розвитку країни, або гальмувати його. Тому виборчі закони перестають відповідати своїм цілям мірою того, як розвиваються інші інститути суспільства і держави. Не випадково в умовах великих суспільних змін виборча система змінюється досить часто [1].

Обрання нової виборчої системи для України, а бо ж вдосконалення існуючої – це постійний пошук, і однією з умов його успіху є вивчення світового досвіду в цій галузі.

Література

1. Ващенко К.О. Політологія для вчителя : навч. посібн. [для студ. педагогічних ВНЗ] / К.О. Ващенко, В.О. Корнієнко. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.

2. Райковський Б.С. Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики / Б.С. Райковський, М.Ф. Рибачук // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2009. – №1. – С. 44-52.
3. Пять найоригінальніших виборчих систем світу [Електронний ресурс] // The Foreign Policy. – Режим доступу: <http://www.foreignpolicy.com/>

Загальна характеристика принципів виборчого права у світовій практиці

Петренко Є.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Актуальність даної теми полягає в тому, що виборче законодавство є одним із головних чинників, що визначає якість функціонування органів державної влади. Воно покликане забезпечувати демократичні процедури у суспільстві і сприяти розвитку політичних партій й регламентує здійснення ними основної функції формування і вираження політичної волі громадян. Адже, право громадян обирати і бути обраними займає центральне місце у процесі формування органів влади. Саме принципи виборчого права дозволяють надати виборам демократичного характеру, а це, в свою чергу, може слугувати важливим фактором для існування демократичної держави. Демократична держава – форма держави, що ґрунтується на конституційному визнанні народу джерелом влади та реальному здійсненні народної влади через рівноправну участь громадян в управлінні загальнодержавними і місцевими справами, у контролі за державною діяльністю; виборності та змінюваності вищих органів державної влади; існуванні багатопартійності; забезпеченні прав і свобод людини [1, 184].

Вибори – один із найдавніших традиційних інститутів конституційного права. Нам відомі правила з історії держави і права, що існували у стародавніх демократіях (Стародавній Рим, Греція), де участь вільних людей у голосуванні була обов'язковою і за це навіть платили. Стародавні республіки без виборів не могли існувати. Потім цей інститут практично зник на сотні років, оскільки у світі запанував абсолютизм і потреби у виборах в державні органи просто не було. Відродилися вибори та виборче право, яке їх регулює, тільки в епоху буржуазних революцій (XVIII ст.) та свій подальший розвиток виборче право отримало в 19 ст. і сформувалося у вигляді сучасного інституту в XX ст.

Термін «виборче право» має в юридичній літературі два значення: об'єктивне та суб'єктивне.

Об'єктивне виборче право – це система конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави та місцевого самоврядування. Це один з інститутів конституційного права, хоч й охоплює окремі норми інших галузей права – трудового, цивільного, адміністративного, кримінального. Такі норми можна назвати полівалентними, бо вони одночасно належать до двох або більше галузей права.

Суб'єктивне виборче право – це гарантована громадянину державою можливість брати участь у виборах державних органів та органів місцевого самоврядування. Це комплекс конкретних прав особи, до яких насамперед належить активне виборче право або право голосу, яке інколи йменують загальним виборчим правом. Право голосу використовується при голосуваннях на виборах державних та самоврядних органів і посадових осіб, на референдумах і публічних зборах [2].

До принципів виборчого права можна віднести:

- загальність;
- рівність;
- обов'язковість;
- вільне волевиявлення виборців і гарантії таємного голосування;
- періодичність проведення виборів;

- альтернативність виборів;
- дотримання закону при проведенні виборів на усіх стадіях;
- прозорість виборів.

Принцип загального виборчого права означає, що виборчі права (або хоча б активне виборче право) визнається за всіма дорослими й психічно здоровими людьми. Це максимум можливого і розумного, який практично ніде не досягається. Загальність означає відсутність дискримінації за будь-якими підставами (статтю, національністю тощо), тобто неможливість відсторонення від виборів яких-небудь громадян або груп населення [3].

Принцип рівності виборчого права можна звести до формули: «одна людина – один голос». Рівність виборчого права означає для громадян однакову можливість впливати на результати виборів. Вона досягається, по-перше, наданням кожному виборцю одного голосу і, по-друге, вимогою організації виборчих округів, однакових за кількістю жителів, щодо виборів до кожного представницького органу (палати).

Перша вимога рівності на цей час реально забезпечується в усіх зарубіжних країнах. На практиці в деяких із них відбувається порушення принципу рівності виборчого права, його другої складової частини, яке передбачається виборчим законодавством. Так, у Китаї норми представництва при обранні депутатів до Всекитайських зборів народних представників (до парламенту) повинні встановлюватися так, щоб “кількість сільських жителів, яка припадає на одного депутата, була у вісім разів більша за кількість міських жителів, висунутих одним депутатом” (Закон про вибори до Всекитайських зборів народних представників 1982 р., ст.14). Аналогічний принцип формування виборчих округів застосовується у В’єтнамі. У виборчому процесі зарубіжних країн досить часто порушується рівність виборчого права навмисним створенням виборчих округів, які надають переваги будь-якій політичній партії (“виборча геометрія”) [4].

Принцип обов’язковості виборів означає, що вибори є єдино легітимним способом формування державної влади.

Вільне волевиявлення виборців і гарантії таємниці голосування. Таємниця голосування необхідна для того, щоб уникнути можливого переслідування виборців з боку державних органів і громадських об’єднань за політичними мотивами. Більше того, громадянин має право не ходити на вибори (принцип добровільного голосування). Тим самим він виражає своє ставлення до політичних процесів, що визначається словом абсентеїзм. Для боротьби з абсентеїзмом в деяких країнах (Австралії, Бельгії, Італії, Греції) введений інститут обов’язкової участі у виборах, використовуються штрафи, позбавлення на певний термін водійських прав. В Туреччині передбачається ув’язнення на певний термін. Таємниця голосування забезпечується особливими засобами: відсутністю нумерації (виняток – Індія), однаковістю усіх бюлетенів та їхнім заповненням в ізольованих кабінах [5].

Періодичність проведення виборів дозволяє гарантувати змінність виборчих осіб за підсумками голосування.

Прозорість виборів дозволяє забезпечити відкритий характер виборів і довір’я до них. Даний принцип реалізується в наданні громадськості права спостерігати за виборчим процесом через інститут спостерігачів (в тому числі міжнародних) та ЗМІ, а також права знати, від кого і звідки кандидати і партії отримують гроші та скільки їх витрачають на виборчу кампанію [5].

Отже, знання суті поняття «виборче право» необхідно кожній свідомій людині, що бажає жити в демократичному суспільстві, так як ці знання дають нам розуміння механізму і сенсу виборів. А вибори є одним з основоположних принципів демократичної держави. Принципи виборчого права – це обов’язкові вимоги та умови, без дотримання яких будь-які вибори не можуть бути визнані легітимними. Ці принципи сформульовані в міжнародно-правових актах, конституціях зарубіжних країн.

Література

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник / Ольга Федорівна Скакун. – 3-тє видання. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.

2. Виборче право та його основні принципи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lektsiopedia.org/ukr/lek-10366.html>
3. Демків Р.Я. Конституційне право України: курс лекцій / Р.Я. Демків. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 176 с.
4. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Поняття виборчого права: конспект лекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.com/13560615/pravo/ponyattya_viborchogo_prava
5. Юрій М.Ф. Політологія: підручник [Електронний ресурс] / М.Ф. Юрій. – К.: Дакор, 2006. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/

**Специфічні особливості запровадження «обов’язкового вотуму»
в зарубіжних країнах як юридичного обов’язку громадян голосувати**

Попова О.Я., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Саме зараз через недовіру до урядів, розчарування в органах державного управління світом шириться абсентеїзм. З метою його подолання деякі країни вводять обов’язковий вотум, закріплюючи це на конституційному рівні.

Виборче право – багатогранне суспільно-політичне явище, яке за своїми цілями та завданнями спрямоване на державне забезпечення та охорону демократичного процесу виборів і дотримання правопорядку усіма суб’єктами виборчого процесу під час виборчої кампанії [1].

Право обирати лідерів – виключно демократичне право, яке є однією з характеристик саме демократичного режиму, але в деяких країнах це право є прямим обов’язком громадян, а недотримання його карається законом.

У більшості країн прийняття участі в голосуванні – особиста справа кожного. Існують, однак, країни (Австралія, Бельгія, Бразилія, Сингапур, Уругвай), в яких голосування на виборах до органів державної влади є обов’язковим.

Те, що в країні проводиться голосування, не означає, що така країна автоматично є демократичною. У деяких країнах кандидати призначаються заздалегідь, і конкурентів на виборах немає [2].

Вотум – думка або рішення, висловлене або прийняте більшістю голосів виборчого корпусу чи представницької організації.

Розрізняють: вотум довіри – у державах з парламентарною формою правління виражене здебільшого нижньою палатою схвалення політичної лінії, певної акції чи законопроекту уряду чи окремого міністра; вотум виборчий – результати виборчої кампанії по виборах парламенту, президента, муніципалітетів тощо; вотум непрямий (евентуальний) – порядок визначення результатів голосування при пропорційній системі виборів, за яким голоси, віддані певному кандидатові, що перевищують виборчу квоту, зараховуються іншому з того ж партійного списку; вотум множинний (плюральний) – у деяких країнах порядок, відповідно до якого певні категорії виборців мають на виборах два чи більше голосів; вотум недовіри – у державах із парламентарною формою правління виражене здебільшого нижньою палатою несхвалення політичної лінії, певної акції чи законопроекту уряду або окремого міністра, що призводить чи до відставки цього уряду і формування нового (урядова криза), чи до розпуску парламенту (нижньої палати) і проведення дострокових парламентських виборів; вотум обов’язковий – у деяких країнах юридичний обов’язок усіх дієздатних громадян брати участь у голосуванні на виборах державних органів влади під загрозою накладення штрафу [3].

У деяких країнах участь голосування розглядається як найважливіший громадянський обов’язок і законодавчо передбачається обов’язковий вотум, тобто юридичний обов’язок

виборців взяти участь у голосуванні. З метою подолання абсентеїзму використовують методи негативного впливу: за ухилення від якого нараховуються штрафи, обмежується підприємницька діяльність, надходження на державну службу, тимчасовому тюремному ув'язненню, навіть позбавлення свободи та методи позитивного впливу: виплата грошової винагороди за участь у голосуванні із бюджету чи надання додатково до відпустки одного дня. Існують приклади коли в країнах обов'язковий вотум і принцип вільної участі у виборах законодавчо суміщені. Наприклад, Конституція Італійської Республіки 1947 ч.2 ст.48 визначає: «Голосування – особисте і рівне, вільне і таємне. Його здійснення є громадянським обов'язком» [4].

Такі заходи обумовлюють участь виборців у голосуванні до 90%. Але легітимність влади, яка забезпечує собі підтримку таким чином, уявляється багато в чому штучною.

У зв'язку з цим виникає небезпека маніпулювання голосами виборців: виборець, якому все одно, хто буде обраний та який не цікавиться, що собою представляють кандидати, які балотуються у кандидати та їхні програми, – голосувати буде швидше за все не за власним переконанням.

Зараз у світі законом передбачене обов'язкове голосування більше ніж у 20 країнах, але лише 10 країн забезпечують виконання цієї норми. В деяких державах санкція за порушення обов'язку не передбачена, в інших же для залучення виборців використовуються штрафи, громадські роботи.

В Аргентині голосування є обов'язковим для громадян віком від 18 до 70 років, в Австралії та Туреччині за неявку на виборчу дільницю доведеться заплатити штраф, в Перу і Греції громадянам, що не проголосували може бути відмовлено в отриманні державних послуг, в Бразилії за невиконання обов'язкового вотуму позбавляють паспорту до наступних виборів, а в Сингапурі передбачене навіть позбавлення волі.

Проте передбачені санкції не завжди виконуються. В Австралії і Бразилії є законні підстави для неучасті в голосуванні (хвороба чи виїзд за кордон).

Таким чином, у деяких країнах світу звичне для нас право голосу на виборах є не правом, а обов'язком населення. Спрямовано це на забезпечення високої участі виборців у виборчому процесі, але негативний бік такого обов'язку полягає в тому, що виникає небезпека маніпулювання голосами виборців та й населення зацікавлено не в результатах голосування, а лише в самому процесі.

Література

6. Барихин Г.Б. Великий юридичний енциклопедичний словник / Григорій Борисович Барихін. – 2-ге вид., перероблене і доповнене. – М.: Книжковий Світ, 2007. – 792 с.
7. Ріяка В.О. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / Ріяка В.О., Семенов В.С., Цвік М.В. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.
8. Конституційне право України: курс лекцій / Р.Я. Демків. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 176 с.
9. Лапшина І.Е. Конституційне право зарубіжних країн в питаннях і відповідях: навч. посіб. / Ірина Євгенівна Лапшина. – К.: Проспект, ТК Велбі, 2004. – 272 с.

Правові підстави обмеження прав і свобод людини та громадянина в Україні та світі: порівняльно-правовий аналіз

Сіда Т.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

На сьогоднішній день питання обмеження прав і свобод людини та громадянина як в Україні так і в світі є актуальним. Це виникає оскільки проблема встановлення обмежень – це проблема меж прав та свобод людини в суспільстві. Відомо, що кожна особа повинна

рахуватися з правами і свободами інших осіб, зобов'язана сприяти або не перешкоджати нормальному функціонуванню колективів, громадських і державних інститутів. Окремі аспекти правових обмежень прав і свобод стали предметом досліджень: С.С. Алексєєва, С.В. Бобровник, А.О. Вайшвила, О.М. Кисельової, О.В. Малько, С.В. Мірошник, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, М.А. Тюрємова, Ю.С. Шемшученка та інших.

У загальному розумінні права людини – це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Права людини мають природну сутність і є невід'ємними від особи. Вони є позатериторіальними і позанаціональними [1, 540]. Як правило, будь-яка конституція чи нормативно-правовий акт закріплюють у собі положення пов'язані з правами та свободами людини, як особи та громадянина певної країни. Крім цього, вони закріплені в: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) та інші [1, 538].

Виходячи з цього, центральною і одночасно спільною ідеєю конституцій зарубіжних країн, особливо XX століття, є ідея свободи особистості і правової держави. Ця ідея базується на народному суверенітеті, поділі влади, політичному плюралізмі, повазі та гарантії здійснення основних прав і свобод.

Ідея свободи особистості є найважливішим елементом всієї концепції будь-якої конституції світу і України зокрема. Саме ця ідея проголошує своєю головною задачею просування до вищих людських цінностей і досягнення самореалізації особистості та суспільного добробуту [2, 1]. Однак для регулювання суспільних відносин необхідний інститут обмежень.

Обмеження, тобто визначення меж поведінки особистості в суспільстві і державі, – основна складова взаємовідносин людини і держави. Головним завданням порушення цього питання є встановлення та законодавче закріплення балансу між інтересами особистості, суспільства і держави, визначення конституційних засад свободи особистості [3, 289]. Цей аспект найкраще прослідковується через призму часу.

Аналізуючи витоки походження цього інституту в Україні та світі, можна виявити закономірності в залежності від сформованих історичних передумов та певні етапи розвитку цих обмежень. Так, дослідниками було визначено, що ще при первіснообщинному ладі склалася своєрідна система соціального регулювання, орієнтована, перш за все, на обмеження [4, 224]. Пізніше при зародженні права в суспільстві виникла потреба в тому, щоб обмеження, які дано звичаєм і традицією, були зафіксовані як законні обмеження. Поступово метою встановлення обмежень стає забезпечення можливості індивідуумами користуватися своїми свободами в рамках встановлених меж. На наступному етапі обмеження вже набуває значення в інтересах набуття особистістю гарантованої свободи [5, 96].

Що ж ми бачимо на сучасному етапі? В Україні, як і будь-якій іншій демократичній зарубіжній країні, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Кожна правова держава покладає на себе обов'язок охороняти і захищати інтереси людини. Однак існують ситуації, коли це завдання набуває найбільш вагомого значення (надзвичайний стан). Це пов'язано зокрема з тим, що нормальне функціонування суспільства у цьому випадку стає неможливим. Втім не потрібно забувати, що будь-які обмеження прав і свобод громадян припустимі тільки в тому випадку і в тій мірі, в яких вони передбачені конституцією конкретної держави і відповідають нормам міжнародного права [6, 382].

Що ж відбувається в зарубіжних країнах? Так, наприклад, Основний закон Німеччини встановлює в ст.19 загальні правила реалізації обмежень проголошених в ньому прав і свобод:

1. Якщо згідно з цим Основним законом якесь основне право може бути обмежено законом або на підставі закону, такий закон повинен носити загальний характер, а не

стосуватися лише окремого випадку. Крім того, в законі повинно бути вказано це основне право з посиланням на статтю Основного закону.

2. Суть основного права в жодному разі не може бути порушено [7].

Трохи інакше зображено це питання в ч.3 ст.31 Конституції Республіки Польща 1997: Обмеження стосовно користування конституційними свободами і правами можуть встановлюватися лише законом і лише тоді, коли вони необхідні в демократичній державі для її безпеки або публічного порядку або для охорони довкілля, публічного здоров'я і публічної моралі, або ж свобод і прав інших осіб. Ці обмеження не можуть порушувати суть свобод і прав [8].

І на останок, можна навести приклад конституції Білорусії, яка окремо зосереджує увагу гарантування кожному права на захист і недоторканність особистого життя (ст.28), в тому числі від посягань на таємницю кореспонденції, телефонних та інших повідомлень [9].

Отже, можна з впевненістю сказати, що ніхто не може ніяким чином безпідставно порушувати права та свободи людини. Цей принцип якісно висвітлено як в Конституції України, так і інших демократичних країн. Однак звідси також виходить, що потрібно розрізняти правові обмеження від несанкціонованих. Для цього можна використати ознаки конституційних обмежень. Серед них можна виділити:

- пов'язані з несприятливими умовами (загрозою або позбавленням певних цінностей) для здійснення власних інтересів особи, бо спрямовані на їх стримування і, одночасно, на задоволення інтересів протилежної сторони і суспільних інтересів в охороні та захисті (інтересів правопорядку);

- повідомляють про зменшення обсягу можливостей, а значить і прав особистості, зводять свободу у поведінці особистості до певного "гранично допустимого" рівня.

- відрізняються від утисків, які теж є специфічними обмеженнями, але протиправними, протизаконними, довільними, тобто правопорушеннями (конституційні ж обмеження – законні, правомірні засоби) [10, 8].

Підсумовуючи вище наведене можна констатувати, що:

- 1) природні права людини – це природні можливості індивіда, які є невід'ємними від нього та непорушними;
- 2) обмеження, а саме визначення можливих граней людської поведінки – основна складова взаємовідносин людини і держави;
- 3) витоки інституту обмежень беруть свій початок ще за первіснообщинного ладу;
- 4) обов'язком будь-якої держави є охороняти і захищати інтереси людини. Ця функція набуває найбільшої своєї ваги лише в період надзвичайного стану, зокрема воєнного стану.

Отже, наостанок, хочу додати, що обмеження прав і свобод, на мій погляд, це необхідна міра, яка підтримує порядок у суспільстві та відносинах, що виникають у ньому.

Література

1. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 616 с.
2. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М.В. Баглая, д.ю.н., проф. Ю.И. Лейбо и д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
3. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2001. – 776 с.
4. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / отв. ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 432 с.
5. Ильин. И.Л. Общее учение о праве и государстве (фрагменты) / И.Л. Ильин // Правоведение. – 1992. – № 3. – С. 93-99.
6. Кравченко В.В. Конституційне право України: навчальний посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2004 – 512 с.

7. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини, 23 травня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1000dokumente.de/index.html>
8. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>
9. Конституція республіки Білорусь 1994 року (зі змінами та доповненнями, прийнятими на республіканських референдумах 24 листопада 1996 р. і 17 жовтня 2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.by/main.aspx?guid=6351>
10. Ягофарова И.Д. Основные характеристики прав и свобод человека: теоретико-правовой аспект / И.Д. Ягофарова // Академический юридический журнал. – 2002. – № 4. – С. 4-10.

Електронне урядування в місцевому самоврядуванні

Стешенко А.О., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Сьогодні в Україні повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування розмиті, розбалансована система органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх відомча підпорядкованість, недосконалість координування взаємодії, а механізм підпорядкування та звітності недостатньо ефективний та прозорий.

Майже весь документообіг у більшості органів місцевого самоврядування між структурними підрозділами, установами, підприємствами, організаціями, громадянами ведеться в паперовому вигляді, дублюються архівні дані. Пошук документів затратний щодо робочого часу. У процесі надання адміністративних послуг більшість документів (довідок) переносяться між установами, організаціями вручну, здебільшого самими замовниками, що сповільнює процес документообігу. В деяких органах місцевого самоврядування комп'ютери навіть не об'єднані в локальну мережу – відкрите питання проектування та створення інформаційно-комунікаційної системи. Питанням автоматизації в більшості випадків приділяється неналежна увага зі сторони вищого керівництва [1].

Електронне урядування – форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

Головною складовою електронного урядування є електронний уряд – єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання [2].

На сьогодні стан упровадження елементів е-урядування та е-документообігу взагалі можна схарактеризувати як незадовільний.

Проблеми впровадження електронного урядування в органах місцевого самоврядування:

- відсутність єдиних адаптованих до міжнародних стандартів та регламентів функціонування системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису, а також ведення державних інформаційних ресурсів;
- відсутність стратегічних документів (концепції, стратегії та програми розвитку інформаційного суспільства й електронного урядування, базових законів про електронну комерцію, про електронну інформаційну систему «Електронний Уряд», адміністративні послуги);
- відсутність інтегрованої системи інформаційних ресурсів та інформаційної взаємодії органів державної влади й органів місцевого самоврядування;

- обмежений або відсутній доступ юридичним та фізичним особам до державних інформаційних ресурсів;
- недосконалість діючих урядового порталу, сайтів органів державної влади, що не забезпечують інтерактивний режим функціонування та надання адміністративних послуг у режимі «єдиного вікна»;
- недостатній рівень підготовки державних службовців та громадян;
- системи електронного документообігу органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають вкрай обмежену функціональність;
- відсутність системи індикаторів (параметрів) оцінювання е-урядування;
- проблеми національної системи електронного цифрового підпису [3].

Один із шляхів оптимізації процесу впровадження е-урядування на місцевому рівні вбачається в нормативно-правовому забезпеченні розробки та прийняття відповідних програм щодо реалізації е-урядування на рівні окремих міст. Тому на основі чинного законодавства потрібно розробити ряд місцевих нормативно-правових актів щодо впровадження та виконання таких програм.

Джерелом постійної актуальної інформації про діяльність міських рад, їх виконавчих комітетів і міських голів виступають відповідні офіційні сайти, на яких подаються основні міські новини, анонсуються події, викладаються найбільш важливі документи і організовано їх обговорення. Однак не всі органи місцевого самоврядування доступні населенню й організаціям у мережі Інтернет. Практично відсутні сайти більшості відділів і управлінь виконкомів міських рад, комунальних підприємств та органів самоорганізації населення. Жителі не мають повної можливості довідатися про тарифи, порядок сплати за комунальні послуги і стан своїх особових рахунків, відсутня інформація про об'єкти приватизації, забудови і реконструкції.

Необхідно запровадити елементи інтерактивності, що відбуватиметься через можливість ставити запитання й отримувати відповіді електронною поштою, отримувати зразки та форми бланків, заяв, а також через постійне оновлення новин про діяльність органів влади. Веб-сторінки виконавчих органів міської ради мають ставати інструментами для двостороннього спілкування, що дозволяє особам повідомляти нову інформацію про себе.

Основною проблемою залишається створення фінансових умов для реалізації завдань відповідних програм, що насамперед повинно зумовлювати питання щодо інвестиційної політики в сфері електронного врядування. Наприклад, передбачати використання коштів міського бюджету, що йдуть окремим рядком для фінансування таких програм, коштів комерційних структур, що залучаються на вигідних для них умовах (пільгові умови доступу до інформації, пільгові економічні умови), коштів вітчизняних і міжнародних донорських організацій;

Виходячи з того, що ресурси міського бюджету обмежені, насамперед необхідно автоматизувати управління тими галузями міського господарства (підприємництво, земельні ресурси, комунальне майно і нерухомість, транспорт, енергетика), де впровадження комп'ютерних технологій контролю й управління дасть економічний ефект і суттєвий приріст дохідної частини міського бюджету [1].

Література

1. Електронне урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msdp.undp.org.ua/data/publications/postranichno.pdf>
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження від 13 грудня 2010р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>
3. Електронне урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_урядування

Проблеми функціонування тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України

Фесенко О.А., слухач магістратури

Науковий керівник:

Віхляєв М.Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На сьогоднішній день в Україні одним із найпоширеніших способів здійснення парламентського контролю стало створення тимчасових слідчих комісій. Так у Верховній Раді України VII скликання функціонувало одразу 10 таких парламентських органів розслідування. Враховуючи кризу парламентаризму в нашій країні, а також той факт, що сферу розслідування таких комісій складають питання, що викликають найбільший суспільний резонанс, актуалізується тема засобів удосконалення роботи подібних органів.

Тож метою даної статті є дослідження недоліків у нормативному регулюванні діяльності тимчасових слідчих комісій ВРУ та визначення шляхів вдосконалення їх статусу, в тому числі, через звернення до світового досвіду.

Характеризуючи стан наукової розробки цієї теми, слід зазначити, що питання, пов'язані з даною проблематикою розглядалися в працях Ю.Г. Барабаша, С.В. Болдирєва, Ю.Д. Древалю, А.Д. Керімова, Є.В. Коврякової, А.А. Корнілаєвої, А.Б. Медвідя, К.Ю. Суркова, Є.М. Якимової та інших.

В першу чергу, слід звернути увагу на те, що 10.09.2009 року закон «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» був визнаний неконституційним та втратив чинність. З цього часу ігнорується вимога статті 89 Конституції України, згідно з якою: «Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом» [1]. Зважаючи на спеціально-дозвільний режим роботи державних органів, визначення статусу цих допоміжних органів парламенту в статтях 86-88 Закону «Про Регламент Верховної Ради» та в статті 89 Конституції України є недостатнім, і породжує сумніви щодо правомірності їх діяльності загалом.

Вважається, що при великому рівні корумпованості влади в Україні слідчі комісії повинні стати суттєвим елементом стримувань і противаг, представляючи собою політичний орган розслідування, на противагу судовому, але для забезпечення їх дієвості необхідно, щоб законодавство чітко давало відповіді на наступні запитання.

По-перше, необхідно визначити предмет та межі розслідування слідчих комісій. Так, визначення предмету розслідування, надане в Конституції, як «питання, що становлять суспільний інтерес», дають можливість вільної інтерпретації причин заснування таких органів, а відповідно, і перевантаження структури парламенту довільним їх створенням. У світовій практиці за предметом дослідження розрізняють: комісії, що існують для контролю та перевірки діяльності державних органів, та ті, що слугують вирішенню нагальних проблем, пов'язаних із вагомим суспільним інтересом. Так, у Бундестазі ФРН передбачено можливість утворення комітетів для аналізу проблемних рішень чи дій уряду, у Литві формуються спеціальні слідчі комісії з метою розслідування обставин при ініціюванні процедури звільнення посадових осіб (суддів, прем'єр-міністрів, президентів). Парламентська Асамблея Франції може утворювати слідчі комісії для розслідування окремих обставин, фактів діяльності державних установ чи національних підприємств [2]. Суб'єкт, щодо якого проводиться політичне розслідування, зазвичай чітко визначений, що не властиво для роботи українських парламентських комісій. На нашу думку, доцільно обмежити сферу розслідування законодавчою компетенцією парламенту та виключити з предмету питання, що вже є предметом досудового розслідування та судового розгляду.

Для забезпечення обґрунтованості створення тимчасових слідчих комісій можна врахувати пропозицію Медвідя А.Б. щодо запровадження обов'язкового попереднього розгляду обґрунтованості рішень про утворення слідчих комісій ВРУ. При цьому, право ініціювати їх прийняття він пропонує надати народним депутатам України, у кількості 1/10 від конституційного складу Верховної Ради, та Уповноваженому Верховної Ради України з

прав людини [3]. Пропозиція щодо такої низької кількості голосів парламентаріїв для створення органу контролю дасть можливість затвердити право на створення таких комісій як «право меншості» – право опозиції (як її розглядав один із ідеологів введення цього інституту в Німеччині – М. Вебер) [4, 112]. Дійсно, коли парламентська більшість, уряд чи президент належать до однієї партії, ефективність такого слідства сумнівна. Крім того, ми вважаємо, що враховуючи наявність «суспільного інтересу» в розслідуваннях, право ініціативи доцільно надати і основному джерелу влади в республіці – народу, тобто зацікавленій частині населення – шляхом подачі нею запитів чи петицій.

Іншим недоліком регламентації статусу слідчих комісій є відсутність врегулювання їх компетенції та невизначеність порядку здійснення ними провадження (стадій розслідування, їх учасників, механізму та строків оскарження їх рішень). Так, Регламент ВРУ встановлює термін діяльності комісій і умови несумісності для членів комісій, однак в межах розслідування вони вільні в своїх діях і в той же час позбавлені будь-яких гарантій. Досить жорсткі правила регламентують взаємодію комісій зі свідками у Болгарії, Нідерландах, Франції та країнах Бенілюксу, де свідки у разі направлення їм запрошення зобов'язані з'явитися і надати комісії необхідну інформацію, документи або свідчення під присягою. В Ізраїлі захист свідків регулюється таким чином: «Свідчення, що особа надає слідчій комісії, не можуть бути використаними при будь-якому судовому розгляді, за винятком випадку, коли справа стосується злочинів». За відхилення від участі у роботі органів парламентського розслідування часто передбачається адміністративна відповідальність (наприклад, в Австрії на особу може бути накладений адміністративний штраф; в Австралії – адміністративний арешт) [5]. До речі, в ч.2 ст.351 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за невиконання службовою особою законних вимог тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України, створення штучних перешкод у їх роботі, надання недостовірної інформації [6]. Видається, що одним із засобів забезпечення ефективності роботи тимчасових слідчих комісій може стати надання їм прав збирати докази у порядку, що узгоджувався б з нормами Кримінального процесуального кодексу та адміністративно-процесуальними нормами, адже право на здійснення депутатських запитів, в даному випадку, не буде достатньою гарантією отримання ними повної та об'єктивної інформації по справі.

З питанням повноважень комісій тісно пов'язане питання результативності роботи слідчих комісій. Ця форма парламентського контролю в нашій країні відрізняється відсутністю прямих санкцій та навіть прямого розголосу результатів. В Нідерландах, наприклад, дозволяється публікувати всі матеріали, які стосуються слідства. Натомість в Португалії особливу увагу приділяють питанням конфіденційності. Причиною цього є те, що створення слідчих комітетів як інструментів парламентського контролю має політичні наслідки. У Бельгії існує можливість направити остаточний звіт комітету безпосередньо в суд, що дозволяє застосувати карні заходи. Цей метод гарантує врахування рекомендацій, зроблених комітетом [7]. В нашій країні діяльність комісій має закриту форму, а реалізація їх рекомендацій залежить від підтримки звіту більшістю парламентарів.

Такий стан справ ставить запитання про те, чи має сенс взагалі функціонування такої форми контролю як парламентське слідство, якщо його процедура потребує витрат часу парламентарів та коштів з бюджету Апарату ВРУ, а наслідком доволі часто стає відсутність не лише юридичної, але і політичної відповідальності. В деяких випадках, як наприклад робота слідчої комісії з питань постачання Україною зброї до Грузії у 2008 році, безрезультативність цієї форми контролю компрометує український парламент не лише на національному, але і на міжнародному рівні. Можливо, Українському парламенту слід відмовитися від цього інституту (як наприклад Швейцарії), чи звернутися до практики Франції та сформувати постійно діючі слідчі комітети, або віддати питання парламентського розслідування до відання зовнішнього незалежного органу, як це зроблено в Нідерландах. Дієвою системою може стати також передача питань проведення парламентського розслідування в межі постійно діючих комітетів Верховної Ради, залежно від їх компетенції та сфери, в якій виникають резонансні справи.

Підводячи підсумки можна зазначити, що діяльність тимчасових слідчих комісій у Верховній Раді України потребує кардинального реформування та чіткого нормативного врегулювання.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Хмелько І. Парламентські спеціальні слідчі комісії: порівняльний аналіз повноважень [Електронний ресурс] / І. Хмелько. – Режим доступу: <http://pdp.org.ua/analytics/control/879--69-2-visnyk->.
3. Медвідь А.Б. До питання обґрунтованості прийняття рішення про утворення тимчасової слідчої комісії Верховною Радою України [Електронний ресурс] / А.Б. Медвідь. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
4. Якімова Е.М. Парламентские расследования как форма парламентского контроля: опыт России и Германии / Е.М. Якімова // Известия ИГЭА. – 2012. – №6. – С.112-115.
5. Слідчі функції парламенту: національний і зарубіжний досвід та напрями удосконалення. Лабораторія законодавчих ініціатив: Портал "Громадський простір" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/main/>.
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Парламентські слідчі комітети в країнах ЄС (опис та порівняльна оцінка): Сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/pub/files/34/6/investigation_commit_ukr.doc.

Правові обмеження виборчого права в зарубіжних країнах

Шелепа А.С., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

На сучасному етапі розвитку суспільства більшість держав світу прагнуть до демократизації сфери суспільного життя, безпосередньої взаємодії держави з народом, розширення прав громадян, в першу чергу політичних. Країни з демократичним укладом надають право суспільству брати активну участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через обраних представників.

Актуальність теми дослідження є безсумнівною. Виборче право – один із проявів демократії. Обмеження виборчого права визначає коло та чисельність осіб, наділених як активним, так і пасивним правом. А отже, залежно від ступеню обмеженості виборчих прав залежить і рівень демократизації суспільного життя в країні. Досвід застосування таких обмежень на різних історичних етапах – можливий приклад для країн, які тільки стають на шлях демократії.

Дана стаття має на меті проаналізувати різновиди обмеження виборчого права в різних країнах світу, окреслити їх особливості.

Свій вклад у дослідження цієї теми внесли такі науковці, як М.В. Баглай, В.А. Туманов, А.С. Автономов та інші.

Що таке виборче право? Поняття виборчого права слід розрізняти в суб'єктивному та в об'єктивному розумінні.

Суб'єктивне виборче право – гарантована державою можливість громадянина брати участь у виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Об'єктивне виборче право – система конституційно-правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави і місцевого самоврядування.

Отже, виборче право – це право громадянина, котрий має статус виборця або статус кандидата на виборну посаду, на участь у виборах. Відмінність у статусах виборця та кандидата полягає у наявності активного, тобто права обирати у виборні державні органи та органи місцевого самоврядування, або пасивного права – балотуватися на виборах [1].

Сучасне виборче право не одразу набуло таких рис. Початково ним володіли лише чоловіки, які досягнули певного віку, мали відповідну власність, певний рівень освіти, були одруженими. Так, наприклад, на початковому етапі в Нідерландах існував високий податковий ценз.

Обмеження виборчого права – офіційно визначені умови й ознаки, на підставі яких обмежується виборче право громадян.

Власне термін ценз походить від латинської *census, censeo* – роблю опис, перепис та має кілька значень, які походять із Стародавнього Риму. Під цим словом мався на увазі періодичний перепис громадян з оцінкою їх майна з метою поділу їх на соціально-політичні, військові та податкові розряди.

На сучасному етапі виборчі цензи встановлювалися за наступними ознаками: володіння майном або розмір сплати податків (майновий ценз), расова чи етнічна приналежність, походження (класовий ценз), стать (статевий ценз), освіта (ценз грамотності освіти), термін осілості (ценз осілості), мова, віросповідання, політичні переконання, рід і характер занять (військовий ценз) [2]. Деякі країни встановлюють ценз так званої соціальної поведінки. Наприклад, в законах деяких штатів США йдеться про те, щоб виборець мав «здоровий глузд», «добру вдачу» тощо. Конституції Італії 1947 р. припускає обмеження виборчих прав у випадках скоєння «негідних вчинків, зазначених у законі» [3]. Зараз у більшості країн світу виборчі цензи зведені до мінімуму, усе ж певні обмеження права голосу існують. Щоб бути включеною до числа виборців, людина повинна: а) відповідати певним ознакам, – насамперед бути громадянином країни, досягти відповідного віку; б) не підпадати під категорію осіб, позбавлених виборчих прав у законодавчому порядку. Яскравим прикладом може бути Великобританія: для кандидатів, що балотуються в палату общин британського парламенту передбачено ряд обмежень. Членами цієї палати не можуть бути: іноземці, судді, професійні кадрові працівники міністерств і центральних відомств, дипломатичні працівники, військовослужбовці, керівники публічних корпорацій. Але вони можуть бути обраними в палату общин, за умови, якщо вони підуть у відставку із займаних посад [4].

Ценз громадянства містить вимогу бути громадянином даної держави. Це означає, що іноземці, а також особи, котрі мешкають у даній країні, але її громадянства ще не отримали, до виборів не допускаються. Один з небагатьох виборчих цензів, які на сьогоднішній день використовуються у всіх країнах. У Туреччині виборцям, котрі живуть закордоні понад шість місяців, і не внесених у списки виборців, дозволено голосувати на прикордонних пунктах при в'їзді чи виїзді з країни протягом 70 днів перед виборами [5].

Віковий ценз – це встановлена законом вимога, згідно з якою право обирати або бути обраним надається громадянам з певного віку. Як правило, володіння правом голосу передбачає, що виборець спроможний мати свою думку з політичних питань і висловлювати її. У сучасній практиці віковий ценз частіше всього зафіксований на рівні 18 років. Саме таким він визначений у Великій Британії, ФРН, США, Греції, Італії, Бельгії, Австрії. У чотирьох країнах – Бразилії, Кубі, Ірані та Нікарагуа встановлена ще нижча вікова межа для активного виборчого права. До 1970-х рр. віковий ценз становив переважно 21 рік. Як показав досвід такий підхід об'єктивно обмежував політичну активність молоді. Тільки в другій половині ХХ ст. зміни суспільно-політичного життя призвели до зниження вікового цензу для активного виборчого права. У Швейцарії та Японії віковий ценз і зараз дорівнює 20 рокам. Водночас і в наші дні зберігається різниця між віковим цензом для активного і пасивного виборчого права. Перший, як правило нижчий, ніж другий. Водночас у Фінляндії і Швейцарії вікові цензи для активного і пасивного виборчого права збігаються. У Корейській Народній Демократичній Республіці (КНДР) існує найнижчий у світі віковий ценз для

обрання – 17 років, а найвищі показники спостерігаються в Екваторіальній Гвінеї (45 років), Єгипті, Йорданії, Кувейті та Туреччині (30 років).

Ценз осілої передбачає, що правом участі у виборах можуть володіти лише ті, хто проживає в країні протягом певного часу. У США він становить один місяць для участі у президентських виборах і від трьох місяців до одного року для решти виборів, в Австралії, ФРН і Японії – три місяці, Канаді і Фінляндії – 12 місяців [3].

В Ірані застосовується релігійний ценз. Відповідно, щоб бути обраним до парламенту Ірану, необхідно сповідувати іслам.

Статевий ценз – офіційне обмеження виборчого права за статевою ознакою. Тривалий час виборче право було суто «чоловічим» і не поширювалось на жінок. Рівне право брати участь у виборах і чоловікам, і жінкам вперше було запроваджене 1893 р. у Новій Зеландії [6, 27]. Вже і в наш час жінки позбавлені виборчих прав залишилися у Кувейті.

У Пакистані кандидат може бути розсудливою, справедливою і не схильною до марнотратства, і чесним, і аміном – «той, що заслуговує на довіру».

У законодавстві ряду країн передбачений ценз грамотності, або освітній. До участі у виборах допускаються лише громадяни, які мають певну мінімальну освіту (найчастіше це вимога вміти читати і писати). Прихильники збереження цього цензу обґрунтовують свою позицію тим, що неграмотність заважає громадянам стежити за політичним життям, розібратися в позиціях партій і окремих політичних діячів, зробити свій вибір цілком свідомо.

Ценз грамотності встановлювався в Конституції Італії 1848 р. і в конституції Португалії 1911 р.

Поширення набуло і обмеження виборчого права військових і державних службовців. Конституція Еквадору 1977 р. закріплює положення, згідно з яким особи, що знаходяться на дійсній військовій службі, не можуть користуватися правом голосу. Відсторонення військовослужбовців від участі в голосуванні формально пояснюється концепцією «армія – поза політикою».

Отже, проаналізувавши різні категорії обмеження виборчого права, можна зробити висновок про те, що всі країни світу в різні періоди їх розвитку, політико-правової думки, встановлювали певні обмеження щодо участі у виборах. І саме по собі існування таких виборчих цензів ніяк не означає, що виборче право є недемократичним. Важливо, які це цензи і який масштаб обмежень, обумовлений їх застосуванням. Адже демократичні прояви повинні бути розумними. Україна не є винятком. Тут також наявні цензи віку, громадянства, осілої та інші. Показово є те, що не мають активного права громадяни, яких визнано судом недієздатними. На нашу думку є цілком доречним застосування такого цензу дієздатності для того, щоб вибори були об'єктивними.

Література

1. Колісник В.П. Конституційне право України: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша – Х.: Право, 2008. – 416 с.
2. Шведа Ю.Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю.Р. Шведа. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 462 с.
3. Конституція Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
4. Шведа Ю.Р. Партії та вибори. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с.
5. Арановський К.В. Державне право розвинених країн: навч. посібник / К.В. Арановський. – М.: Литкон, 2000. – 477 с.
6. Поулсен Ч. Виборче право тоді / Поулсен Ч. // Журнал про вибори. – 2006. – №1. – С. 24-29.

Принцип обов'язкового вотуму у виборчому процесі зарубіжних країн та доцільність його застосування у виборчому процесі України

Ярошевська Я.Ю., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., ст.викладач

Запорізький національний університет

На фоні активної демократизації сучасного суспільства і підвищення значення такого поняття як «влада народу», активно розвивається інститут виборчого права. Саме через посередництво виборів народ визначає представників своєї влади, представляючи їм реалізацію своїх прав і свобод, подальший розвиток права, економіки, соціальної політики, країни в цілому. Відповідальне ставлення громадян до такого вияву своєї безпосередньої демократії дозволяє легітимізувати політичну владу та підвищує рівень контролю влади суспільством. Сьогодні у багатьох країнах світу існує таке суспільне явище, як абсентеїзм – ухилення громадян від участі у виборах. Для багатьох це є істотною проблемою. Наприклад, у США традиційно відсоток абсентеїзму дорівнює приблизно 40%. Якщо прийняти до уваги ще й те, що середньостатистичний показник явки виборців на загальні президентські і парламентські вибори у світі знизився за перші чотири роки 21 століття на 6%, можна зрозуміти що абсентеїзм може у майбутньому стати серйозною загрозою для розвитку держав [1, 4]. Чому? Високий рівень абсентеїзму призводить або до обрання органу влади невеликою частиною виборчого корпусу, що дає підставу сумніватися в легітимності органу, або може вести до безрезультатності виборчого процесу, якщо закон встановлює обов'язковий мінімум участі у виборах [2].

Аби запобігти розвитку цього негативного явища деякі країни закріплюють у законодавстві обов'язковий вотум. Під цим поняттям розуміють юридичний обов'язок усіх дієздатних громадян брати участь у голосуванні на виборах державних органів влади під загрозою певних санкцій [2]. Його встановлюють такі країни, як:

Австрія, що передбачає адміністративний штраф 1000 шилінгів або ув'язнення протягом 4-х тижнів, як наслідок порушення вотуму;

Аргентина (у законодавстві якої закріплено, що особа, яка не брала участі у виборах, втрачає право перебувати на державній службі протягом трьох років);

Греція та Туреччина, що засуджують таку особу до позбавлення волі;

Бельгія – передбачає різні за розмірами штрафи, залежно від кількості проігнорованих виборів;

Італія, де участь громадян у виборах визнається їх обов'язком, за невиконання якого протягом п'яти років прізвища порушників вносяться до спеціальних списків, які виставляються на загальний огляд;

Пакистан, у якому передбачено кримінальну відповідальність у вигляді каторжних робіт до 6 років і штрафу в розмірі 5 тис. рупій [3].

Тож чи варто започаткувати в Україні новий обов'язок громадянина брати участь у виборах і закріпити його законодавчо? Чи доцільно буде це, зважаючи на статистику абсентеїзму саме в Україні? Адже на парламентських виборах 1994 року явка виборців становила 75,6%, а станом на 2010 рік кількість тих, що взяли участь у виборах Президента, складала лише 68% [4, 38]. Тобто процент явки виборців зменшився майже на 8%. Розглядати розумність і доцільність закріплення такого принципу у виборчому праві, на мою думку, слід виходячи з наслідків, що спричиняє вотум на виборчий процес, результати виборів, свідомість і волевиявлення виборців. На перший погляд закріплення такого принципу не спричиняє істотних поганих наслідків, і навіть навпаки стає гарним способом формування органів державної влади. Доведемо інше.

По-перше, вважається, що закріплення вотуму впливає на людину так, що її правосвідомість підвищується. Однак, це не так. Громадяни, що не мають наміру і бажання брати участь у виборах, але зобов'язані за цим вотумом, не роблять свій вибір продумано, зважено, з метою обрати правильно, покращити майбутнє, а роблять його безвідповідально,

аби виконати обов'язок. Краще отримати результат при голосуванні меншої кількості виборців, але таких, які роблять це за власним бажанням, яким не байдужі результати і наслідки.

По-друге, внаслідок такого безініціативного, безвідповідального та змушеного вибору, легітимність обраної влади буде багато в чому штучною. Адже за відсутності власних переконань щодо кандидатів, людина скоріш за все послухається поради іншої людини.

По-третє, для деяких неявка на вибори – це не просто небажання приймати участь у політичному житті, а певний спосіб висловити свій протест проти легітимності проведення виборів або кандидатів на посади. А принцип вотуму блокує таку можливість.

Буває і так, що людина не бере участі у виборах через усвідомлення своєї незначущості перед механізмами, що застосовуються у виборчому процесі, неможливості змінити політичну владу, нездатності впливати на рішення, на результат виборів. Тому діяльність державних владних органів повинна бути ефективною і направленою на задоволення соціальних потреб, захищення прав і свобод людини не тільки теоретично, але і на практиці. Потрібно вселити до виборців надію на те, щодо їх голосу прислухаються, що вибори не лише формальність, а дійсне покращення, рух уперед.

Беручи до уваги вищесказані аспекти, можна зробити висновок, що введення до практики Українського виборчого права такого поняття як обов'язковий вотум і його застосування у виборчому процесі є не доцільним. Це не найкращий спосіб вирішення проблеми абсентеїзму яка починає зароджуватися в Україні. Замість цього можна організувати проведення правових консультацій, роз'яснень, психологічних тренінгів з виборцями для підвищення рівня їхньої правосвідомості, встановити певні заохочення, аби збільшити бажання брати участь у виборах.

Література

1. Заудиновна З.Д. Абсентеизм как феномен современной российской практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Заудиновна Зурида Джандубаева – М., 2005. – 134 с.
2. Виборче право і виборчі системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://refs.co.ua/57814-Izbiratel_noe_pravo_i_izbiratel_nye_sistemy.html.
3. Абсентеїзм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Абсентеїзм>.
4. Абсентеїзм в Україні: особливості та динаміка : матеріали конференції // Перспективи та загрози демократії у постпомаранчевий період в Україні; Національний університет “Острозька академія”. – Острог: Вид. Національного університету “Острозька академія”, 2010. – 150 с.

Секція 3

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Перспективи розвитку податкової системи України

Арендарук О.С., слухач магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В умовах ринкової трансформації, глобалізаційних та інтеграційних процесів, широкої міграції населення, поглиблення фінансової кризи особливого значення у розвитку сучасного суспільства набувають реформи (правова, адміністративна, політична, судова та інші) з можливістю позитивних зрушень для досягнення стабілізації економіки і розбудови цивілізованої держави соціальної справедливості [1].

Проблеми оподаткування постійно цікавили економістів, філософів, державних діячів у різні епохи. В наш час проблемам податків присвячуються праці таких відомих в Україні вчених, як: Л.М. Демиденко, А.І. Крисоватий, М. Кучерявенко, І.О. Луніна, В.М. Мельник, О.Р. Романенко, А.М. Федосов та інші. За кордоном аналіз таких питань провадився А.А. Буковецьким, К. Вікселем, Дж. М. Кейнсом, І.Х. Озеровим та ін. [2].

Ключовими негативними чинниками, що визначають надто низькі конкурентні позиції української податкової системи, є такі:

1. Нестабільність, внутрішня суперечливість і неузгодженість податкового законодавства. Чинне до 2011 року законодавство нараховувало близько 600 законів та підзаконних актів, що регламентують податкову систему України. Деякі законодавчі акти суперечать один одному щодо нарахування чи адміністрування одного й того ж податкового платежу.

2. Високе податкове навантаження на бізнес. Особливо це стосується оподаткування оплати праці.

3. Нераціональний розподіл податкового тиску між факторами виробництва. В Україні основний податковий тиск здійснюється на капітал і людські ресурси, які в сучасних економічних умовах є рушіями становлення інвестиційно-інноваційної моделі економіки.

4. Низька рентабельність податкової системи. Затрати вітчизняної податкової системи на збирання 100 грошових одиниць податків у 3-4 рази перевищують аналогічний показник у країнах з розвинутою ринковою економікою, що свідчить про непродуктивні видатки податкової служби та про її недостатньо ефективну роботу.

5. Низька фіскальна ефективність податкової системи. Через нездатність підвищити продуктивність податку за рахунок перекриття схем мінімізації та ухиляння від сплати податків держава втрачає значний обсяг фінансових ресурсів. За розрахунками експертів, лише від мінімізації та ухиляння від сплати ПДВ бюджет втрачає 26% даного податку від його потенційно можливого надходження.

6. Складність системи адміністрування податків. Через недосконале законодавство, а також значний обсяг бюджетних втрат від оптимізації оподаткування податкова служба запроваджує додаткові заходи та обмеження, під дію яких досить часто потрапляють і сумлінні платники податків. Показовою є ситуація з введенням реєстру податкових накладних, який ускладнив підготовку податкової звітності для всіх платників ПДВ, хоча був запроваджений для боротьби з недобросовісними платниками податків.

7. Централізація фінансових ресурсів та повноважень стосовно їх розподілу. Більшість ключових податків сьогодні закріплені виключно за державним бюджетом. Ті ж, що закріплені за місцевими бюджетами, належать до кошику доходів, що враховуються при визначенні розміру міжбюджетних трансфертів. Іншими словами, якщо доходи від сплати

податку зростуть, то місцевим бюджетам від цього не буде жодної користі, оскільки на аналогічну величину скоротиться обсяг трансферту з держбюджету.

8. Безсистемне та невинуватене надання податкових пільг і звільнень, що посилює податкове навантаження на ефективні підприємства, які сумлінно сплачують податки. Широкий перелік податкових преференцій викривлює фінансовий простір, надаючи окремим підприємствам і галузям більш вигідні вихідні позиції, автоматично знижуючи конкурентоспроможність суб'єктів підприємницької діяльності, які не мають можливості лобіювати надання їм податкових пільг [3].

Модернізація податкової системи здійснюється з метою забезпечення стійкого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі за одночасного збільшення сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів. Відповідно, необхідним є вирішення таких стратегічних завдань:

- зміцнення позиції вітчизняного бізнесу в міжнародній конкурентній боротьбі за рахунок зменшення частки податків у витратах підприємств і скорочення витрат часу платників на нарахування й сплату податків;
- підвищення ефективності адміністрування податків;
- побудова цілісної й всеосяжної законодавчої бази з питань оподаткування, гармонізовану із законодавством ЄС;
- встановлення податкової справедливості для відновлення рівних умов конкуренції в економіці України;
- зменшення глибини соціальної нерівності [4].

Зазначаємо, що Податковий кодекс залишає стару спрощену систему оподаткування, унеможливує юридичних осіб оптимізувати податки за рахунок приватних підприємств, а також зберігає рівновагу у відносинах з податковими чиновниками [5]. Кодекс пропонує новачки, які дозволять суттєво знизити податкове навантаження на економіку за рахунок запровадження податкових преференцій усім верствам платників податків; вивільнити додаткові фінансові ресурси, спрямовані на збільшення заробітної плати працівників та створення нових робочих місць, усунути адміністративні перешкоди в оподаткуванні; створити сприятливі умови для громадян, що бажають розпочати власний бізнес, запровадити систему, спрямовану на захист законних прав й інтересів громадян [6].

Підвищити фінансову ефективність податкової системи може запровадження концепції звичайних цін, зменшення можливості мінімізації податку на прибуток, перекриття законних можливостей мінімізації оподаткування платниками єдиного податку, перекриття схем мінімізації нарахування зобов'язань ПДВ та необґрунтованого розширення податкового кредиту, а також посилення боротьби з ухилення оподаткування виробництва і реалізації піддакцизних товарів. Для поліпшення свого становища Україні необхідно поступово використовувати міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені [7]. За умови ефективного реформування податкової системи Україна матиме шанси стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції на світовому просторі.

Отже, податкову систему країни треба змінювати таким чином, щоб більш враховувались економічні інтереси обох сторін - держави і платників податків, а також усувалась зацікавленість платників в податкових незаконних ухиленнях.

Література

1. Трофімова Л.В. Податкова політика і податкова система / Л.В. Трофімова // ФП. – 2010. – №1. – С. 364-370.
2. Сторожук О.В. Модернізація податкової системи відповідно до європейських стандартів / О.В. Сторожук // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-економічної академії. – 2013. – №2. – С. 55-59.
3. Кміть В.М. Правові колізії у податковому законодавстві України та шляхи їх усунення /

- В.М. Кміть // Науковий вісник Національного університету ДПС України . – 2010. – № 1 (48). – С. 215-218.
4. Атружба Т.А. Сучасний стан і напрями реформування податкової системи України / Т.А. Атружба // Науковий збірник НУК імені адмірала Макарова. – 2011. – С. 18–19.
  5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – №92. – Т.1. – Ст.3248.
  6. Ільєнко Р.В. Активізація діяльності інноваційних підприємств важелями податкового стимулювання [Електронний ресурс] / Р.В. Ільєнко, І.З. Сторонянська. – Режим доступу до тексту: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgp/ekon/2009_2/v46ek40.pdf
  7. Ярошенко Ф.О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України) / Ф.О. Ярошенко // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 3-21.

До питання визначення критеріїв розмежування компетенції адміністративних та господарських судів

Велікан Л.А., студентка

Науковий керівник:

Гусар О.А., ст. викладач

Юридичний інститут Національного авіаційного університету

Після прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [1], де перехідними встановлювались розмежування компетенції судів, вищими органами судової влади були здійснені спроби врегулювати це питання із врахуванням норм Господарського процесуального кодексу.

До запровадження адміністративного судочинства справи, що виникали з публічно-правових відносин, вирішувалися загальними та господарськими судами. Після набрання чинності КАС України такі справи перейшли з цивільної та господарської юрисдикції до адміністративної юрисдикції. Часто в позивачів ще при зверненні до суду виникають труднощі з визначенням належної юрисдикції через недостатність розуміння того є вони публічними чи приватними. Досі трапляються випадки, коли й суди беруть до свого провадження справи, що не належить до їхньої юрисдикції, або навпаки, відмовляють у відкритті провадження там, де мають належну компетенцію.

На проблеми розмежування компетенції між господарськими і адміністративними судами було звернено увагу в Інформаційному листі Вищого господарського суду України 07.02.2006 № 01-8/3011. У листі були викладені правові позиції Вищого господарського суду України з приводу таких питань: дія Перехідних положень КАС України, якими встановлено особливості діяльності господарських судів до початку діяльності окружних та про деякі питання, пов'язані із розмежуванням компетенції господарських і адміністративних судів [2].

В юридичній науці основними критеріями розмежування юрисдикцій називають:

- 1) суб'єктний склад сторін спору;
- 2) предмет спірних правовідносин;
- 3) характер спірних правовідносин [3, 82].

Не підлягає сумніву той факт, що під час визначення компетенції на увагу багатьох практиків заслуговує той факт, що однією із сторін спору є суб'єкт владних повноважень, який здійснює свої управлінські функції безпосередньо із законодавчо визначених підстав, або через участь в господарському товаристві. Разом із тим, є поширеними спори за позовом суб'єкта владних повноважень до сторін, в одній з яких він є засновником, про визнання недійсними господарських договорів. У цьому випадку також, незважаючи на наявність "владної" сторони спору, справи підлягають розгляду в порядку господарського судочинства. Наголошуючи саме на підвідомчості господарському процесуальному законодавству, Верховний суд у таких справах підкреслює, що спірні правовідносини виникли у зв'язку із укладенням суб'єктами господарювання договору.

Отже, зміст позову до адміністративного суду не залежить від характеру справ, підвідомчих суб'єкту владних повноважень. Належність публічно-правового спору до компетенції адміністративних судів зумовлена такими його елементами: 1) суб'єктом спірних відносин – хоча б одним із його учасників є суб'єкт владних повноважень; 2) предметом спору – законність рішень (дій чи бездіяльності) суб'єкта владних повноважень, що приймаються (вчиняються) на виконання владної управлінської функції [4, 48].

Правила господарського судочинства спеціально не адаптовані до вирішення спорів з державними органами чи органами місцевого самоврядування і більше розраховані на вирішення приватноправових спорів. Наприклад, правила адміністративного судочинства передбачають особливі критерії для оцінювання рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень; невисокий розмір судового збору (державного мита) за звернення до суду; обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності; ініціативність суду у з'ясуванні обставин у справі; звільнення особи від сплати судових витрат на користь суб'єкта владних повноважень у справах за позовом суб'єкта владних повноважень тощо. Подібні правила відсутні у Господарському процесуальному кодексі.

З господарськими спорами можуть перетикатись категорії спорів, визначені в пунктах 1, 3, 4 статті 17 КАС України, а саме:

а) спори осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності;

б) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, а також спори з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;

в) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України.

Виходячи з вищезазначеного критерію, можна виокремити певні категорії справ, розгляд яких відповідно до статей 1, 4, 17 КАС України має здійснюватись у порядку адміністративного судочинства:

а) спори осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності, у яких такий суб'єкт своїми владними рішеннями чи діями зобов'язує цих осіб вчиняти певні дії, утримуватись від вчинення певних дій, нести відповідальність;

б) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, а також спори з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання не чинними адміністративних договорів [5, 38].

Тоді, розгляду в порядку адміністративного судочинства підлягають спори, в яких такий суб'єкт своїми владними рішеннями чи діями зобов'язує інших осіб вчиняти певні дії, утримуватись від вчинення певних дій, нести відповідальність, і особи згідно з нормами чинного законодавства України зобов'язані виконувати такі владні рішення чи вимоги суб'єкта владних повноважень.

Таким чином, варто ще раз зазначити, що головним критерієм розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій повинен бути не лише суб'єктний склад учасників спірних правовідносин, а також і предмет спору та зміст спірних правовідносин. При цьому спори з господарських відносин, як ці відносини розуміються у чинному законодавстві, підлягають розгляду господарськими судами за правилами господарського судочинства.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005, поточна редакція від 27.04.2014, підстава 1207-18. – Ст. 446.
2. Про деякі питання, пов'язані із розмежуванням компетенції господарських і адміністративних судів: Інформаційний лист Вищого господарського Суду України 07.02.2006 № 018/301.

3. Логуш Л.В. Проблемні питання визначення господарської юрисдикції / Логуш Л.В. // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Т. 116 : Юридичні науки. – С. 81-83.
4. Перепелюк В.Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики / В.Г. Перепелюк. – К.: Конус-Ю, 2007. – 272 с.
5. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.П. Рябченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 304 с.

Адміністративний арешт як вид адміністративного стягнення

Вельчева А.В., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

В умовах посилення правового захисту громадян в державі та пріоритету прав і основоположних свобод людини і громадянина відбувається реформування національного законодавства із врахуванням дотримання цих прав та основоположних свобод.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання дотримання прав і основоположних свобод людини і громадянина у контексті правового регулювання застосування адміністративних стягнень, зокрема такого його виду, як адміністративний арешт.

Дослідженню адміністративного арешту, як виду адміністративного стягнення присвятили свій науковий інтерес такі вчені, як: В. Авер'янов, Ю. Битяк, Є. Додін, Т. Коломоєць тощо.

Законодавство у галузі адміністративного права визначає адміністративне стягнення як міру відповідальності, правовий наслідок адміністративного правопорушення. І тому воно застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

В.Б. Авер'янов розкриває поняття адміністративного стягнення як визначеної в законі міри покарання у вигляді певних несприятливих заходів морального, матеріального або фізичного характеру, яка застосовується щодо суб'єкта адміністративного проступку за його протиправне діяння [1].

Загальною особливістю адміністративних стягнень, як зазначає Коломоєць Т., є їх виховний, репресивний, каральний та профілактичний характер. Вони застосовуються лише до винних у вчиненні адміністративних проступків осіб [2].

Тобто адміністративні стягнення є каральними, «штрафними» санкціями, оскільки вони полягають в позбавленні або обмеженні певних прав, благ. Цим і досягається мета покарання порушника. За вчинений проступок громадянин або позбавляється якогось суб'єктивного права (права керування транспортним засобом), або обмежується його правосуб'єктність (адміністративний арешт), або на нього покладаються спеціальні «штрафні» обов'язки.

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватися різні види адміністративних стягнень, серед яких найсуворішим прийнято вважати адміністративний арешт.

Адміністративно-правова доктрина визначає основним завданням адміністративного арешту застосування короточасного позбавлення волі до правопорушника, який установлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень, які характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки на строк до п'ятнадцяти діб.

В КпАП адміністративний арешт призначається за вчинення таких правопорушень:

- незаконне вироблення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст.44 КпАП);

- дрібне хуліганство (ст.173 КпАП);
- розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява в громадських місцях у п'яному вигляді (ст.178 КпАП);
- злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, військовослужбовця, члена громадського формування з охорони громадського порядку (ст.185 КпАП);
- порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст.185-1 КпАП);
- прояв неповаги до суду (ст.185-3 КпАП).

Слід сказати, що адміністративний арешт як вид адміністративного стягнення є достатньо змістовним та універсальним, оскільки охоплює основні елементи цілей адміністративного стягнення, якими є: виховання, покарання та профілактика.

Також варто погодитись із думкою багатьох вчених адміністративної доктрини, що винятковість адміністративного арешту виявляється в тому, що він встановлюється за вчинення адміністративних проступків з особливою антигромадською спрямованістю.

Як відомо, загальні правила накладення стягнень за адміністративні правопорушення, зокрема адміністративного арешту здійснюються із врахуванням таких принципів, як законність, гуманізм, індивідуалізація адміністративної відповідальності тощо. У зв'язку з цим виникає питання щодо дотримання прав людини, гарантованих Основним Законом та міжнародно-правовими нормами при застосуванні такого виду адміністративного стягнення, як адміністративний арешт.

Так, серед окремої групи науковців обговорюється думка про те, що адміністративний арешт, як найсуворіший вид адміністративного стягнення, більш правильно розглядати у контексті кримінального законодавства, адже ідеться саме про позбавлення волі, хоч і короткочасне.

На підтвердження цього міркування можна навести сучасні тенденції гуманізації кримінального законодавства, серед яких виокремлюють існування та функціонування кримінальних проступків.

Однак, на противагу цьому міркуванню, інші вчені зазначають, що розмежування адміністративних проступків і кримінальних правопорушень (злочинів) лише за ознакою суспільної небезпечності та галузями права (адміністративне й кримінальне право) є недостатнім [3].

Враховуючи існуюче різноманіття наукових поглядів треба говорити про те, що сьогодні питання потребує більш глибокого наукового дослідження із врахуванням тих державно-правових реформ, які мають міжнародно-правовий, європейський орієнтир.

Погоджуючись із думкою про те, що адміністративний арешт, як найсуворіший вид адміністративного стягнення, більш правильно розглядати у контексті кримінального законодавства, оскільки вважаємо, що позбавлення волі, хоч і короткочасне як вид адміністративного стягнення істотно обмежують конституційні права громадян, а обмеження волі більш підходить до концепції кримінального проступку.

Література

1. Адміністративне право України: Академічний курс: підручник у двох томах: – Т. 1. Загальна частина [Електронний ресурс] / ред. колегія: В.Б. Авер'янов. – Режим доступу: law.biz.ua/books/0001/0001/
2. Коломєс Т.О. Адміністративне право України [Електронний ресурс] / Т.О. Коломєс. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/1089030455826/pravo>
3. Виконавча влада і адміністративне право [Електронний ресурс] / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1163/

Розмежування підвідомчості адміністративних судів України в умовах окупації Автономної Республіки Крим

Гончарова Я.М., студентка

Науковий керівник:

*Германюк М.О., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Питання розмежування підвідомчості адміністративних судів України в умовах окупації є актуальним та важливим на сьогодні. У зв'язку з останніми подіями в Україні виникла потреба у зміні підвідомчості судів України, у тому числі й адміністративного.

Проблемні аспекти судової адміністративної підвідомчості викладені у роботах вчених: Бевзенка В.М., Василів В.В., Ківалова С.В., Колпакова В.К., Куйбіди Р.О., Кузьменко О.В., Пасенюка О.М., Перепелюка В.Г., Цуркана М.І. та ін.

Так Василів В.В. зазначає, що територіальний критерій підвідомчості визначає територіальну приналежність справ про адміністративні правопорушення, адже, за загальним правилом, справи про адміністративні правопорушення розглядаються за місцем їх вчинення чи місцем проживання правопорушника [1].

Підвідомчість адміністративних судів регулює Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2007 року, а саме Глава 2. Згідно з ним, підвідомчість адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема:

1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

4) спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

5) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України;

6) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

7) спори фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації.

Розгляд адміністративних справ здійснюється місцевими загальними судами, окружними адміністративними судами, апеляційними адміністративними судами, Вищим адміністративним судом України та Верховним судом України.

За загальним правилом, адміністративні справи вирішуються адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача, крім випадків, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України [2].

Однак у зв'язку з подіями, що відбуваються з листопада 2013 року територія України зазнала істотних змін. Анексія Автономної Республіки Крим, збройне захоплення Донецької та Луганської областей призвели до виникнення гострого питання щодо розмежування підвідомчості судів на цих територіях.

Так, 15 квітня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», яким врегулювала особливий правовий режим на даних територіях. Дія закону не оминула й проблеми підвідомчості судів.

Згідно до вищезазначеного закону, відбулися такі зміни:

По-перше, у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя судами Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на тимчасово окупованих територіях, змінена територіальна підсудність судових справ, підсудних розташованим на території Автономної

Республіки Крим та міста Севастополя судам, та забезпечено розгляд адміністративних справ, підсудних місцевим загальним судам як адміністративним судам, розташованим на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, – місцевими загальними судами міста Києва, що визначаються Київським апеляційним адміністративним судом.

По-друге, адміністративні справи Окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим мають розглядатися Київським окружним адміністративним судом, адміністративних справ Окружного адміністративного суду міста Севастополя – Окружним адміністративним судом міста Києва.

По-третє, справи Севастопольського адміністративного суду розглядаються Київським апеляційним адміністративним судом України.

Справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, та розгляд яких не закінчено, передаються судам відповідно до встановленої цим Законом підсудності, протягом десяти робочих днів з дня набрання ним чинності або з дня встановлення такої підсудності [3].

Всі вищезгадані аспекти дають можливість прийти до висновку, що збройна агресія Російської Федерації змушує встановити особливий тимчасовий правовий режим на окупованих територіях. Увага акцентується на понятті «тимчасовий», адже, не дивлячись на зміну підвідомчості судів, дана територія була й залишається у складі України.

Також треба зазначити, що підвідомчість судів на тимчасово окупованій території на сьогодні законодавчо врегульована, має чітке розмежування компетенції судів, що мають прийняти до розгляду адміністративні справи. При цьому у Законі України від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» наголошується на незалежності, суверенності України, невід’ємності окупованої території від неї.

Література

1. Василів С.С. Теоретичні основи розмежування підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення / С.С. Василів // Адміністративне право та процес. – 2014. – № 2 (8). – С. 219-225.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747 – IV, зі змінами та доповненнями від 27.04.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207 – VII, із змінами та доповненнями від 11.09.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

Адміністративна відповідальність та її нормативно-правове забезпечення

Даценко Т.В., студентка

Науковий керівник:

Гусар О.А., ст. викладач

Юридичний інститут Національного авіаційного університету

Соціальна роль адміністративної відповідальності є надзвичайно важливою насамперед тому, що вона виникає як правовий наслідок неналежної реалізації громадянами та юридичними особами своїх прав та обов’язків в суспільстві. Вона включає не тільки ретроспективну відповідальність, як наслідок правопорушення, але й позитивний аспект, тобто певний внутрішній стан особи, її ставлення до дорученої справи, суспільства, а також своєї поведінки. У сучасній науці адміністративного права здебільшого адміністративну відповідальність пов’язують із застосуванням заходів державного примусу, розглядають як передбачену санкціями правових норм реакцію на правопорушення, як реалізацію застосування санкцій, як форму забезпечення адміністративних стягнень [9, 235].

Активність дискусій щодо зазначеної правової категорії значною мірою обумовлена, по-перше, широтою застосування терміну "адміністративна відповідальність" у юридично-науковій, правозастосовній, загальноосвітній сферах і на побутовому рівні, по-друге, двоїстою позицією законодавця, який використовує цей термін у численних нормативних актах, але не дає його визначення.

Навіть чинний КУпАП, який містить розділ 2 під назвою "Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність", у ст.9 визначення адміністративного правопорушення сформулював, а відносно адміністративної відповідальності обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне стягнення (ст.23 "Мета адміністративного стягнення").

Українська юридична енциклопедія в унісон з КУпАП, обмежилась з цього приводу лише констатацією того, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення.

Але не всяке порушення правил, встановлених адміністративно-правовою нормою, спричиняє адміністративну відповідальність. Адміністративну відповідальність тягне порушення тільки тієї норми адміністративного права, що охороняється адміністративними санкціями.

Адміністративна відповідальність являє собою регламентовані нормами адміністративного права відносини між порушником адміністративно-правової норми та уповноваженим державним органом з приводу скоєного адміністративного правопорушення. До неї притягують уповноважені органи виконавчо-розпорядчої влади (контролери, інспектори, начальники та ін.), в окремих випадках – суди. Її суб'єктами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Адміністративна відповідальність – це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів, згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [8, 365].

Адміністративна відповідальність врегульовується та захищається, як правило, в позасудовому порядку. Судді судів загальної юрисдикції розглядають справи одноособово, у випадках лише передбачених законодавством, що підтверджує ст.221 КУпАП та ст.12 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції". Винятками з цього правила є: 1) адміністративні справи, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України, їхньої посадової чи службової особи, виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії. Такі справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів; 2) адміністративні справи особливої складності, які підсудні місцевими адміністративними судами. Такі справи розглядаються і вирішуються колегією у складі трьох суддів; 3) адміністративні справи, які підсудні Київському апеляційному адміністративному суду як суду першої інстанції – розглядаються і вирішуються колегією у складі трьох суддів; 4) адміністративні справи, які підсудні Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції – розглядаються і вирішуються колегією у складі не менше п'яти суддів [2, 4].

Нормативною підставою адміністративної відповідальності крім КУпАП є інші законодавчі акти, зокрема, Повітряний кодекс України (ст.89-102), Водний кодекс України (ст.110-111), Митний кодекс України (ст.319-406), Закони України "Про засади запобігання і протидії корупції", "Про рекламу", "Про об'єднання громадян" тощо [3, 5-7].

В ст.92 Конституції України передбачено, що діяння, які є адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Тобто законодавчу основу для прийняття актів, що регулюють питання встановлення адміністративної відповідальності, становить Конституція України, яка має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймають на основі Конституції України й повинні відповідати їй (ст.8 Конституції України) [1].

Систему законодавства про адміністративні правопорушення в наш час складають Кодекс України про адміністративні правопорушення і окремі законодавчі акти. У регулюванні адміністративної відповідальності особлива роль належить КпАП, який прийнято 7 грудня 1984 р. (введений у дію з 1 червня 1985 р.). У КпАП кодифіковано законодавство України про адміністративну відповідальність. Поряд із матеріальними нормами цей акт містить адміністративно-процесуальні норми, які регулюють провадження в справах про адміністративні правопорушення та порядок виконання постанов про накладення адміністративних стягнень [8, 336]. Окремі законодавчі акти, які регулюють питання адміністративної відповідальності, повинні включатися до КпАП, що сприяє послідовній кодифікації законодавства про адміністративні правопорушення. Разом з тим норми деяких законодавчих актів, що передбачають адміністративну відповідальність, до КпАП не включено, що не можна визнати нормальним оскільки вже кодифіковане законодавство потребує ніби додаткової кодифікації. Тому потрібно передбачити механізм, який би забезпечував концентрацію всіх норм, які встановлюють адміністративну відповідальність, саме в цьому Кодексі.

Отже, законодавство про адміністративні правопорушення має завданням охорону прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного й неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі та гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством. Тому здійснення перерахованих завдань залежить від правильного застосування чинного законодавства про адміністративні правопорушення, а також додержання законності в повній мірі.

Література

1. Конституція України // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 30 (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2014 р.)
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відом. Верх. Ради УРСР. – 1984. – № 8073 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Митний кодекс України // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 4496. – Ст. 203 (з наступними змінами та доповненнями).
4. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України // Відом. Верх. Ради України. – 2013. – №34.
5. Про державну податкову службу в Україні: Закон України // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – №15.
6. Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування: Закон України // Відом. Верх. Ради України. – 2011. – № 46.
7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України // Відом. Верх. Ради України. – 2007. – № 27.
8. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / за ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2013. – 528 с.

Щодо питання розмежування адміністративних і кримінальних проступків

Кидонь Т.В., студентка

Науковий керівник:

Гусар О.А., ст. викладач

Юридичний інститут Національного авіаційного університету

Минає час, змінюються покоління, погляди і все це знаходить відображення і у розвитку юридичної науки. Колись англійський політик Френсіс Бекон сказав про науку, що

вона є «не що інше, як відображення дійсності». Законодавство України також стрімко розвивається, тому відбувається постійний пошук шляхів вирішення актуальних проблем правознавства.

В наш час актуальним питанням є розмежування адміністративних і кримінальних проступків.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), який був прийнятий у 1984 році, дає нормативне розуміння адміністративному проступку. В ст.9 КУпАП «Адміністративним правопорушенням (проступком)» визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність».

Інститут адміністративної відповідальності має багато спільного з інститутами кримінального законодавства. Тому будь-яке реформування в галузі адміністративної відповідальності тягне за собою необхідність відповідних змін і в кримінальному праві.

Чомусь традиційно вважається, що Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) містить в собі проступки, які не є суспільно небезпечними. Тоді як, у Кримінальному кодексі України передбачені злочини, в яких є ознаки суспільної небезпечності.

Розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень лише за ознакою суспільної небезпечності та галузями права є недостатнім.

Нормами особливої частини чинного КУпАП охоплені проступки, які до сфери управління не стосуються.

Наприклад, проступки, передбачені у ст.51 "Дрібне розкрадання державного або колективного майна", ст.52 "Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель", ст.104 "Потрава посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи селянських (фермерських) господарств", ст.173 "Дрібне хуліганство", та багато ін. [2].

Ці проступки за юридичною природою не є адміністративними, тому що відносини, які охороняються названими вище нормами, не стосуються державного управління або місцевого самоврядування. Але, оскільки ці діяння не спричиняють великої суспільної шкоди їх не можна назвати і злочинами та віднести до кримінального права.

Є правопорушення, що завжди кваліфікувалися і кваліфікуватимуться як адміністративні проступки. Наприклад, торгівля у невстановлених місцях, недбале зберігання паспорта, що спричинило його втрату. У таких ситуаціях навіть не виникає питання про розмежування проступку і злочину. Але є діяння, які залежно від низки обставин можуть розглядатися або як адміністративний проступок, або як злочин. Наприклад, порівняємо статтю 248 Кримінального Кодексу України "Незаконне полювання" і статтю 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення "Порушення правил використання об'єктів тваринного світу".

Відповідно до ст. 248 КК України злочином буде порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

Стаття 85 КУпАП проступком визнає полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин, допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, полювання з порушенням встановленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання

В зв'язку з цим, доцільно б було провести розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень на основі ступеня завданої ними шкоди суспільним

відносинам, суб'єкта правопорушення об'єктивної сторони правопорушення, виду об'єкта правопорушення, суворості та виду стягнень, що накладаються за їх вчинення.

За ступенем шкідливості слід загалом виділити правопорушення з високим, значним та невисоким рівнем суспільної шкоди.

Правопорушення з невисоким рівнем суспільної шкоди можна розглядати, як адміністративні проступки.

Правопорушення з високим рівнем суспільної шкоди, незалежно від того, які правовідносини вони порушують і які є для суспільства небезпечними, вважаються злочинами.

Проступки можна б було розділити на адміністративні та кримінальні залежно від суб'єкта юрисдикції. Притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних проступків має належати до компетенції органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати контроль за виконанням відповідного законодавства [4].

Адміністративні і кримінальні проступки можуть бути розмежовані за суб'єктом правопорушення. Адміністративну відповідальність будуть нести як фізичні, так і юридичні особи, відповідальність за кримінальний проступок – лише фізичні особи. Якщо порушником буде наприклад, посадова особа органу, уповноваженого притягувати до відповідальності, проступки варто віднести до кримінальних, щоб запобігти можливості уникнути такої посадовій особі відповідальності внаслідок так званої "кругової поруки".

За об'єктом посягання до адміністративних проступків слід віднести лише ті з них, які зазіхають на встановлений порядок управління. До них належатимуть проступки, які посягають наприклад на порядок управління у сфері громадської безпеки, охорони природи, транспорту та інші.

Адміністративні та кримінальні проступки повинні відрізнятися і за видом та суворістю стягнень. Враховуючи те, що ступінь шкідливості кримінальних проступків вищий, ніж адміністративних проступків, за їх вчинення необхідно передбачити більш суворі стягнення, які міг би накладати виключно суд.

Сьогодні суспільство ще не готове сприйняти таке поняття, як кримінальний проступок. Це пояснюється ставленням громадян України до кримінальної відповідальності. Це пов'язано обмеженням для осіб, що притягувалися до цього виду відповідальності.

При позитивному запровадженні інституту кримінального проступку необхідно провести реформування інституту кримінальної відповідальності, оскільки відповідальність за вчинення кримінального проступку не повинна тягти за собою судимості. До того ж, за вчинення кримінального проступку повинні бути передбачені більш м'які санкції порівняно з покаранням за злочини [5].

Це б в свою чергу дало б можливість "звільнити" інститут адміністративного проступку від невластивих адміністративному праву норм.

Література

1. Битяк Ю.П. Адміністративне право України / за ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2010. – С. 26.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1984. – № 8073 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III зі змінами № 4652-VI від 13.04.2012 р. Електронний ресурс. – Режим доступу: [http : //zakon.rada.gov.ua/](http://zakon.rada.gov.ua/)
4. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність: навч.-метод. посібник / С.Т. Гончарук. – К. : НАУ, 2005. – 118 с.
5. Бажанов М.І. Кримінальне право України: підручник / М.І. Бажанов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 380 с.

Податкова система України: сучасний правовий аналіз

Кот Д.І., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Фундаментом будь-якої економічної системи є її податкова система, а оподаткування забезпечує ефективний розвиток економіки. Податок – це питання існування держави. Вони являються одною з основних форм доходу держави. Окрім фінансових функцій, механізм податків використовується як економічний інструмент, який впливає на виробництво, ринкові відносини, стимулює розвиток підприємництва. Податки необхідні для наповнення бюджету на всіх рівнях.

На сьогоднішній день питання оподаткування гостро стоїть перед багатьма державами, але в Україні це питання повинно посідати перше місце. За багатьма міжнародними рейтингами та дослідженнями вчених-економістів наша країна посідає майже останнє місце за рейтингом податкових систем. Податкова система України є заплутаною і малоефективною серед інших країн. Населення не хоче платити податки, багато підприємств працюють за тіньовими схемами, чимало людей погоджується на отримання заробітної платні у конверті, діє багато корупційних схем.

Першим вагомим кроком для удосконалення податкової системи було прийняття Податкового кодексу, який набрав чинності 1 січня 2011 року. Уся податкова система зазнала кардинальних змін: зменшилась кількість податків та зборів, як загальнодержавних та місцевих; була спрощена система оподаткування; юридична база з приводу оподаткування зібрана і систематизована в одному кодифікованому акті, що значно спрощує порядок доступу до інформації.

Податковий кодекс України як кодифікований акт, і досі має недоліки правового регулювання відносин у сфері справляння податків і зборів. Тобто проблема вдосконалення податкового законодавства в Україні досі актуальна, незважаючи на глибокі соціальні-економічні перетворення в державі, що відбулися завдяки проведеним реформам в усіх галузях народного господарства [1, 115-121].

Дослідженням питання податкової системи України, її розвитку і реформування на сучасному етапі займаються Андрущенко В.Л., Бурик О.Н., Василик О.В., Єфименко Т.І., Геєць В.М., Крисоватий А.І., Іванов Ю.Б., Соколовська А.М.

Податкова система - це сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом порядку [2].

Слід зазначити, що традиційно виділяють чотири основні функції податкової системи:

- 1) фінансова – полягає у формуванні фінансових ресурсів держави;
- 2) розподільча – коли за допомогою податків відбувається розподіл ВВП між юридичними та фізичними особами, сферами та галузями економіки, державою в цілому.
- 3) регулююча – коли податки використовуються, як інструмент впливу держави на економічні та соціальні процеси в суспільстві.
- 4) контролююча – полягає в спостереженні та дотриманні вартісних пропорцій у процесі створення та розподілу доходів між різними суб'єктами економіки.

Згідно зі ст.4 Податкового кодексу України податкове законодавство ґрунтується на таких принципах, як: загальність оподаткування, рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, невідворотність настання відповідальності за порушення податкового законодавства, фінансова достатність, соціальна справедливість, стабільність, рівномірність та зручність сплати та ін.

Далеко не всі ці засади податкового кодексу дотримуються в нашій державі.

Аналізуючи податкову систему України треба зазначити, що існує ряд певних недоліків, які держава повинна усунути:

1. Нормативно-правова база оподаткування є складною, неоднорідною та нестабільною, а окремі законодавчі норми – недостатньо узгоджені, інколи суперечливі.

2. Витрати на адміністрування окремих податків є значними порівняно з доходами бюджету, що формуються за рахунок їх справляння.

3. Ухилення від сплати податків.

4. Нерівномірне податкове навантаження, внаслідок чого найбільше податкове навантаження покладено на законослухняних платників, позбавлених податкових пільг.

5. Бюджетна заборгованість з відшкодування податку на додану вартість. Основні причини, що ускладнюють виконання державою зобов'язань перед платниками податку на додану вартість:

– пред'явлення необґрунтованих вимог на відшкодування податку на додану вартість та зниження сум податкових зобов'язань;

– виконання прогнозних показників надходжень з податку на додану вартість до державного бюджету за рахунок неповернення платникам переплачених сум податку;

– недоліки законодавчих норм, якими регулюється процедура відшкодування.

6. Недостатньо врегульовано питання оподаткування доходів від інтелектуальної власності та незалежної професійної діяльності, що призвело до втрати надходжень податку з доходів фізичних осіб [4].

7. Відсутність раціональності у структурі внесків до Пенсійного фонду та інших соціальних фондів, в наслідок цього в Україні основний тягар внесків перекладається на роботодавців [5, 3-21].

22 вересня 2014 року Кабінет Міністрів України офіційно оприлюднив концепцію реформування податкової системи України. Метою проведення податкової реформи вбачається приведення податкової системи у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, сприяння сталому економічному зростанню шляхом лібералізації податкової системи на основі виваженої інвестиційно-інноваційної політики, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики, встановлення ліберального відношення до платників, які сумлінно виконують свої податкові зобов'язання, і посилення відповідальності за несплату податків [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що податкова система України потребує реформування. Держава повинна враховувати, що зміни у податковому законодавстві повинні бути адоптовані до законодавства ЄС, а нові зміни повинні активізувати інвестиційні процеси, підвищити конкурентоспроможність бізнесу та легалізувати всі доходи, отримані платниками податків на території України (як резидентами, так і нерезидентами). Ці зміни повинні бути простими і зрозумілими для кожної фізичної і юридичної особи та обов'язково відповідати принципу стабільності.

Література

1. Коломієць П.В. Деякі пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства / Коломієць П.В. // Бюлетень Міністерства юстиції України – 2014. – № 7. – С. 115-121.
2. Податковий кодекс України від 07.09.2014 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Тульчинський Р.В. Податкова система України, її недоліки та шляхи реформування [Електронний ресурс] / Тульчинський Р.В., Змієнко М.О. – Режим доступу: http://www.economy.kpi.ua/files/files/83_kpi_2009.pdf
4. Ярошенко Ф.О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу / Ярошенко Ф.О. // Фінанси України – 2010. – №7. – С. 3-21.
5. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua>

Відповідальність за податкові правопорушення: сучасний правовий аналіз та перспективи вдосконалення

Кравченко Я.С., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Проблема порушення податкового законодавства є досить актуальною в умовах ринкового господарювання. Як зазначає Мацелик М.О., трансформація економічних відносин у напрямі переходу на ринкові рейки регулювання супроводжується значним зростанням правопорушень у сфері оподаткування. Це значною мірою обумовлюється відсутністю належного контролю за виконанням норм податкового законодавства, повільною розбудовою системи державних інститутів профілактики правопорушень, і це потребує вжиття дієвих заходів для забезпечення неухильного виконання загальнообов'язкових приписів, які діють у цій економічній галузі [5, 3]. Стаття 67 Конституції України встановлює обов'язок кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [1]. Проте у зв'язку зі значним податковим тиском на платників податків спостерігається негативна тенденція щодо несплати або неповної сплати суб'єктами господарювання податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що, в свою чергу, зумовлює невиконання дохідної частини бюджету. Недосконалість податкового законодавства, нестабільність податкової системи є головними причинами зростання правопорушень у сфері оподаткування. Тому з метою належного виконання конституційного обов'язку та забезпечення законності в податковій сфері здійснено законодавче закріплення заходів правового впливу, серед яких важливе місце відведено заходам юридичної відповідальності.

Що стосується наукових розробок у даній сфері, то вивченням проблеми юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства займалися такі вчені, як М.О. Мацелик, З.М. Будько, А.І. Сирота, М.П. Кучерявенко, О.М. Бандурка, В.Д. Понікаров, С.М. Попова та інші. Так, ст.109.1 Податкового кодексу України (надалі – Кодекс) визначає податкове правопорушення як протиправне діяння (дію чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених Кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Стаття 111.1. Кодексу встановлює, що за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності як фінансова, адміністративна та кримінальна. Відповідно до ст.111.2 Кодексу, фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. Штрафна санкція – це плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ст.14.1.265 Кодексу). Строки застосування, сплата, стягнення та оскарження сум штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) здійснюються у порядку, визначеному Кодексом для сплати, стягнення та оскарження сум грошових зобов'язань. При цьому, суми штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховуються відповідні податки та збори. Згідно ст.14.1.162 Кодексу, пеня – це сума коштів у вигляді відсотків, нарахованих на суми грошових зобов'язань, не сплачених у встановлені законодавством строки [6]. Підставою адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства є наявність складу адміністративного правопорушення – винної умисної чи необережної дії або бездіяльності, що посягає на охоронювані законом суспільні відносини, за які законом передбачено адміністративну відповідальність. Такі діяння закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення, зокрема: «Порушення порядку утримання та

перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи» (ст.163-4), «Порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат» (ст.164-1), «Порушення законодавства з фінансових питань» (ст.164-2), «Зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка» (ст.164-5) [2]. З усіх видів адміністративних стягнень податковим органам надано право застосовувати адміністративний штраф. Розмір штрафу залежить від періодичності вчинення правопорушення, і встановлюється в межах від трьох до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Так, якщо особа вчинить повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення те ж саме правопорушення, розмір штрафу зростає.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного винного діяння, яке містить склад злочину, передбачений Кримінальним кодексом України (надалі – Кодекс). Так, Кучерявенко М.П. визначає наступні особливості кримінальної відповідальності:

- суб'єктами є фізичні особи (платники податків або посадові особи);
- регулюється кримінально-правовими нормами;
- здійснюється тільки в судовому порядку;
- характеризується певними процесуальними особливостями [3, 334].

Стаття 212 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність службових осіб підприємств, установ, організацій, фізичних осіб-підприємців, інших осіб, які зобов'язані сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі) за ухилення від їх сплати. Санкція цієї статті передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі від однієї до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [4]. При цьому розмір штрафу залежить від того, чи вчинений злочин за попередньою змовою групою осіб, чи призвів до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах, або якщо злочин вчинено особою, раніше судимою за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Таким чином, в якості висновку можна зазначити, що на сьогодні в період існування незалежної держави з ринковою економікою, актуальною є потреба у створенні механізму дієвої юридичної відповідальності за вчинення податкових правопорушень. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розширити перелік адміністративних стягнень, які накладаються на правопорушників, оскільки фактично адміністративний штраф є єдиною санкцією за порушення податкового законодавства. Актуальним також є збільшення розміру штрафу, так як в більшості випадків сума штрафу не відповідає характеру податкового правопорушення. Потребує вирішення проблема закріплення принципів фінансової відповідальності в податковому законодавстві, які характеризуються декларативністю через відсутність механізму їх реалізації.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
3. Кучерявенко М.П. Податкове право України: підручник / М.П. Кучерявенко. – Харків: Право, 2013. – 536 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
5. Мацелик М.О. Адміністративна відповідальність за ухилення від оподаткування [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Мацелик Михайло Олексійович; Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 198 с.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 13. – Ст. 556.

Провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку, як складова адміністративного процесу

Куропата О.В., студент

Науковий керівник:

Меліхова О.Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

З 12 лютого 2014 року набув чинності новий порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. У зв'язку з чим актуальним є виокремлення і зазначення особливостей основних стадій реєстраційного провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку через призму адміністративного процесу.

Проблеми розуміння адміністративного провадження і взагалі адміністративного процесу досліджували Коломоець Т.О., Стеценко С.Г., Тимощук В.П., Кузьменко О.В. та ін. А питання провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку науковцями висвітлювалося в загальних рисах при дослідженні особливостей реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Зокрема це питання розглядав Слободян С.О. у своїй монографії «Правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно».

Варто зазначити, що у адміністративно-правовій науці немає єдності щодо розуміння адміністративного процесу. На сьогоднішній день сформувалося три підходи до його визначення: юрисдикційний (вузьке розуміння), управлінський (широке розуміння) і судочинський. «Вузьке розуміння» адміністративного процесу є найменш поширеним, більш актуальним залишаються «широке розуміння» та «судочинський» підхід [1].

Розглянемо адміністративний процес у широкому розумінні. Він має свою структуру, яка складається із сукупності проваджень, зокрема і реєстраційне провадження, один із видів якого ми далі розглянемо. Будь-яке провадження складається з процесуальних стадій, які в свою чергу розподіляються на етапи, які наповнені діями.

Можна виділити наступні стадії адміністративного процесу:

1. **Порушення адміністративної справи.** На цій стадії відбувається аналіз ситуації, подання заявки і документів, фіксація факту правопорушення тощо.
2. **Стадія прийняття рішення по справі.** Дається юридична оцінка зібраної інформації, приймається конкретне рішення.
3. **Стадія оскарження або опротестування рішення по справі.** Вона носить факультативний характер.
4. **Стадія виконання прийнятого рішення** [2].

Розглянемо вище наведені стадії адміністративного провадження на прикладі реєстраційного провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку.

На першій стадії провадження щодо реєстрації речового права, подаються заява та відповідні документи. Вони можуть подаватися у паперовій або електронній формі до відповідного державного органу.

Згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» Державну реєстрацію прав на земельну ділянку проводить Державна реєстраційна служба України, структурні підрозділи органів Мін'юсту, що забезпечують реалізацію повноважень Укрдержреєстру та нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно.

За загальним правилом державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться за місцем розташування об'єкта нерухомого майна в межах території, на якій діє відповідний орган державної реєстрації прав. Якщо в межах такої території діють два або більше органів державної реєстрації прав, заява подається до одного з таких органів на вибір заявника [3].

Для проведення державної реєстрації прав заявник подає органіві державної реєстрації прав, нотаріусові заяву, а також пакет необхідних документів: копію документа, що посвідчує особу заявника; копію реєстраційного номера облікової картки платника

податку згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків (ідентифікаційний код); документи, що підтверджують оплату послуг (квитанція); документи, що підтверджують виникнення права власності на земельну ділянку (договір купівлі-продажу, дарування, рішення суду, свідоцтво тощо); оригінали документів, необхідних для державної реєстрації права на земельну ділянку, їх копії, засвідчені в установленому порядку.

Текст документів повинен бути написаний розбірливо, не містити будь-яких виправлень, а імена та назви мають бути написані повністю. Електронні документи, подані для проведення державної реєстрації прав, оформляються згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів та електронного документообігу, а також електронного цифрового підпису.

У результаті прийняття заяви про державну реєстрацію заявнику видається картка прийому відповідної заяви. Картка прийому заяви про державну реєстрацію містить відомості про дату і час подачі заяви, її реєстраційний номер, а також перелік документів, які подавалися заявником.

На наступній стадії державний реєстратор, встановлює наявність обставин, що перешкоджають проведенню державної реєстрації прав, за наявності яких приймає рішення про зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію, рішення про зупинення державної реєстрації прав або рішення про відмову в проведенні реєстрації прав про що обов'язково повідомляє заявника в письмовій формі.

Подання заявником документів, необхідних для проведення державної реєстрації прав, не в повному обсязі не є підставою для відмови у прийнятті заяви. У таких випадках державний реєстратор приймає рішення про зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав і письмово повідомляє про це заявника. Процес реєстрації буде відновлено, якщо заявник в продовж п'яти робочих днів після отримання письмового повідомлення виконав вимоги державного реєстратора.

Зупинення державної реєстрації прав можливе лише на основі рішення суду про заборону вчинення дій, пов'язаних з державною реєстрацією таких прав. Державний реєстратор в день отримання такого рішення суду, приймає рішення про зупинення державної реєстрації прав, про що письмово повідомляє заявника не пізніше наступного дня після прийняття ним відповідного рішення.

Також у державній реєстрації прав на нерухоме майно (в тому числі на земельну ділянку) може бути відмовлено з таких причин:

- 1) заявлене право, не підлягає державній реєстрації;
- 2) об'єкт нерухомого майна, розміщений на території іншого органу державної реєстрації прав;
- 3) із такою заявою звернулася неналежна особа;
- 4) подані документи не відповідають вимогам, встановленим цим Законом, або не дають змоги встановити відповідність заявлених прав документам, що їх посвідчують;
- 5) заяву про державну реєстрацію речових прав, похідних від права власності, подано за відсутності державної реєстрації права власності (крім випадків, установлених законом) та ін.

Загалом підстави для відмови в державній реєстрації зазначені в ст.24 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Перелік зазначений в цьому законі є вичерпним.

Відмова в державній реєстрації прав, у випадках передбачених законом, не позбавляє заявника права повторно звернутися із заявою за умови усунення перешкод для державної реєстрації прав.

Якщо підстав для відмови не виявлено, державний реєстратор приймає рішення про державну реєстрацію права.

Третя стадія – це стадія оскарження. Вона є факультативною, бо настає не в усіх провадженнях. Хоча п.2 ст.30 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» закріплює право заявника на оскарження дії або

бездіяльність державного реєстратора, державного кадастрового реєстратора, нотаріуса, державного виконавця до суду.

На останній стадії, проводиться державна реєстрація речових прав на земельну ділянку. При проведенні такої реєстрації, об'єкту нерухомого майна присвоюється реєстраційний номер. Він не повторюється на всій території України і залишається незмінним протягом усього часу існування такого об'єкта. Разом з тим до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно вносяться відомості про права на нерухоме майно, їх обтяження, а також про об'єкти та суб'єктів цих прав.

Згідно зі ст.18 вище згаданого закону, документом, який підтверджує факт виникнення права власності при здійсненні державної реєстрації прав на нерухоме майно (факт проведення державної реєстрації права власності) – є свідоцтво про право власності на нерухоме майно. Однак таке свідоцтво надається не у всіх випадках здійснення державної реєстрації прав. Тому законом передбачена видача іншого документа, який підтверджує наявність у особи права власності чи іншого на земельну ділянку – витягу з Державного реєстру прав.

Отже, з огляду на вищезазначене можна стверджувати, що провадження щодо реєстрації речових прав на земельну ділянку – це реєстраційне провадження, вид адміністративного процесу, який складається з процесуальних стадій, які в свою чергу поділяються на етапи. А останні об'єднують в собі послідовно здійснювані державним реєстратором процесуальні дії, кінцевим результатом яких є офіційне визнання і підтвердження фактів виникнення, переходу або припинення речових прав на земельну ділянку.

Література

1. Коломєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т.О. Коломєць. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
2. Алфьоров С.М. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2004 року № 1952-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
4. Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 868 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/868-2013-%D0%BF>

Проблеми розмежування цивільної та адміністративної юрисдикцій

Лукашова О.С., студент

Науковий керівник:

Дорохіна Ю.А., к.ю.н., доцент

Київський національний торговельно-економічний університет

Однією із гарантій доступу особи до правосуддя, право на яке забезпечене ст.55 Конституції України, є належний розподіл правовідносин між судами. У ст.124 Основного закону зазначено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Розмежування цивільної та адміністративної юрисдикцій здійснюється на підставі Глави 2 Цивільного процесуального кодексу України та статей 2, 17 Кодексу адміністративного судочинства України.

Для розмежування юрисдикцій застосовуються критерії визначення підсудності. До таких критеріїв у цивільному судочинстві належать [1, 191]:

- 1) Наявність і характер спірних правовідносин: цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових (предметний критерій);
- 2) Належність громадянина до суб'єктного складу спірних правовідносин (суб'єктний критерій);
- 3) Відсутність винятку у віднесенні таких спорів до інших органів.

Слід зазначити, що цивільним процесуальним законодавством не закріплено суб'єктний критерій, хоча він і зазначається в узагальненнях судової практики, зокрема в Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 №3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ». Інші два критерії знайшли своє відображення у ст.15 ЦПК України.

Адміністративні суди компетентні розглядати певні категорії публічно-правових спорів. Саме через відсутність законодавчого визначення поняття публічно-правового спору, яке є надто широким для однозначного тлумачення, виникають проблеми встановлення підвідомчості.

Слушною є думка Р.О. Куйбіди, який зазначає що характер суб'єктивного права, яке порушене, для адміністративної юрисдикції не має жодного значення [2, 7]. Тобто адміністративними судами можуть бути захищені не лише публічні, а й цивільні права громадян.

Основною проблемою розмежування юрисдикцій є те, що суб'єкти владних повноважень, участь яких у спорі є обов'язковою умовою для розгляду справи в порядку адміністративного провадження, можуть виступати суб'єктами приватних правовідносин, зокрема цивільних.

Правовідносини, які характеризуються однаковою галузевою приналежністю можуть належати як до адміністративної, так і до цивільної юрисдикції. Тому буде доцільним розглянути окремі категорії справ, щодо яких виникає конфлікт юрисдикцій:

1. Земельні спори. Підвідомчість земельних спорів визначається залежно від того, чи є спір приватно- або публічно-правовим. У рішенні Конституційного Суду України №10-рп/2010 від 1 квітня 2004 року вказано, що до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, належать і земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень, пов'язані з оскарженням його рішень дій чи бездіяльності. Дане рішення знайшло своє відображення і у Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 №8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів».

Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Постанові від 01.03.2013 р. №3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» зазначив що у разі, коли об'єктом у спорі, який виник із земельних правовідносин, є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, а стороною – фізична особа, то незалежно від того чи є іншим учасником спору суб'єкт владних повноважень такий спір буде розглядатися в порядку цивільного судочинства. Це стосується і позовів про визнання недійсними рішень органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Виняток з цього правила становлять справи про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності. Все ж таки необхідною умовою є встановлення того, чи здійснював суб'єкт владних повноважень свої управлінські функції на момент виникнення спору.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. №7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» зазначено, що спори, стороною в яких є фізична особа розглядаються в порядку цивільного судочинства, крім спорів щодо оскарження рішень дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень при реалізації ними управлінських функцій у сфері земельних правовідносин.

Беззаперечним є факт, що у випадку, коли публічно-правові утворення вступають у правовідносини з приводу, наприклад, розпорядження державною або комунальною власністю, то спори, які можуть виникнути, будуть належати до цивільної юрисдикції. Це

пояснюється тим, що в таких правовідносинах держава вступає саме у цивільні правовідносини, які ґрунтуються на юридичній рівності сторін. Таким чином, у порядку цивільного провадження розглядаються земельні спори, у яких сторонами не виступають суб'єкти господарської діяльності та суб'єкти владних повноважень.

2. Трудові спори. За ст.15 ЦПК України трудові спори слід розглядати в порядку цивільного судочинства. Винятки із цього правила становлять спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби. Такі спори належать до юрисдикції адміністративних судів, що прямо визначено законодавством. Стаття 3 КАС України надає визначення публічної служби через перелік її видів. Трудове законодавство може застосовуватися до відносин у сфері публічної служби субсидіарно, але відносини від цього не стають трудовими.

3. Житлові спори. Спори, що виникають із житлових правовідносин розглядаються за правилами цивільного судочинства, крім випадків, коли розгляд таких спорів відбувається за правилами іншого судочинства. До спорів, які виникають із житлових правовідносин, і, відповідно, розглядаються в адміністративних судах відносять спори щодо обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, нагляду і контролю за забезпеченням реалізації права громадян України на житло, дотримання правил користування житлових будинків, забезпечення осіб публічної служби житлом та інші спори, які відносяться до публічно-правових.

Отже, для розмежування цивільної та адміністративної юрисдикцій необхідно розрізняти органи влади як суб'єктів публічно-правових владних повноважень та як органи, котрі реалізують приватні права держави. Тобто потрібно враховувати характер спірних відносин та суб'єктний склад учасників цих правовідносин. При вирішенні проблеми розмежування юрисдикцій найбільш доцільним є врахування вже виробленої судової практики. Закріплення визначення публічно-правових спорів на законодавчому рівні сприяло б уникненню конфлікту цивільної та адміністративної юрисдикцій.

Література

1. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс: підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. – 624 с.
2. Куйбіда Р.О. Межі адміністративної юрисдикції : спірні питання / Р.О. Куйбіда // Юридичний вісник України. – 2007. – № 25 (625). – С. 6-7.

Проблеми контролю і регулювання офшорних зон у світі

Марінова К.В., студентка

Науковий керівник:

Германюк М.О., к.ю.н., ст.викладач

Запорізький національний університет

Офшорною зоною називають один із видів вільних економічних зон, їх відносять до сервісних вільно-економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютно-фінансового та фіскального режимів, високий рівень та законодавчі гарантії банківської та комерційної секретності, лояльність державного регулювання [1].

Термін «офшорна зона» загалом має на увазі будь-яку країну з низькою або нульовою податковою ставкою на всі або окремі категорії доходів, певний рівень банківської або комерційної секретності, мінімальну або повну відсутність резервних вимог центрального банку або обмежень у конвертованій валюті. Крім того, більшість офшорних зон має відносно прості вимоги з ліцензування і регулювання фінансових компаній і інших фірм.

Особливістю офшорної юрисдикції є поширення пільгового режиму виключно на нерезидентні компанії, які не здійснюють діяльність на території юрисдикції і, що найважливіше, забезпечення ефективного режиму фінансової секретності [1].

Вивченням окремих питань, пов'язаних із суттю офшорних центрів та тенденцій їх розвитку присвячені праці українських вчених, таких як М. Бойко, О. Бондарев, М. Долішній, В. Євдокименко, С. Ішук, В. Кравченко, Л. Мінін, В. Пила, С. Романюк, В. Симоненко, Д. Стеченко, Ю. Цветов та ін. У економічній літературі проблематикою офшорних територій займалися і зарубіжні вчені, такі як Дж. Боро, К. Доггарт, Р. Кнапп, Д. Мітчелл, Дж. Пеппер, Р. Стенлі, І. Холленд та ін. [2].

На даний час зростає інтерес підприємців всього світу до офшорів, про це свідчить те, що майже половина світового руху капіталів у прямій та позиковій формах проходять через офшорні компанії. Офшори надають необмежену можливість доступу на міжнародні фінансові та інвестиційні ринки.

Офшори в Україні користуються надзвичайною популярністю. Це пояснюється тим, що країни, які є офшорними зонами, надають переваги для розвитку бізнесу, отримуючи при цьому значні вигоди для власного розвитку. Деякі з них, наприклад, висувають вимоги того, щоб у представництвах офшору працювали саме громадяни цієї держави, забезпечуючи таким чином працевлаштування своїх громадян.

Залежно від тієї діяльності, якою займається компанія, можна відкрити офшор, як у країнах з низьким рівнем економіки, де ставки є мінімальними, так і у високорозвинених державах, в яких основною метою буде не заощадження коштів, а гарантія безпеки і стабільності бізнесу.

За таким принципом офшорні зони світу неофіційно поділяються на три основні категорії:

1) Держави, в яких повністю відсутнє оподаткування, і практично немає контролю над діяльністю компанії з боку місцевої влади (Британські Віргінські Острови, Багамські Острови, Кайманові Острови, Беліз).

2) Зони високої респектабельності, в яких від компаній вимагається певна фінансова звітність, але при цьому надаються «відчутні» пільги (Гібралтар і Острів Мен);

3) Юрисдикції з досить високими податковими ставками і обов'язковою суворою звітністю, які використовуються в основному при роботі з холдингами (Швейцарія і Австрія) [3].

Повний офіційний перелік офшорних зон закріплений у додатку до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 року «Про перелік офшорних зон» [4].

Привабливість офшорного механізму для українських підприємців підсилюється двома досить важливими на сьогодні обставинами: нестабільністю фінансових інститутів України, високим ступенем ризику [5, 70].

Офшорному бізнесу притаманні негативні якості, оскільки «податкові гавані» та «фінансові раї» стали ключовою ланкою у різноманітних схемах легального та нелегального ухилення від оподаткування, важливим елементом тіньової економіки, з якою борються всі країни світу.

Слід також зазначити, що до негативних сторін наявності офшорних територій у глобальній економіці відносять: недобросовісну податкову конкуренцію та ухилення від оподаткування, створення елементів нестабільності у світовій економіці та фінансах у зв'язку з можливістю накопичення в офшорних зонах великих обсягів капіталів, насамперед спекулятивних, створення умов для відтоку капіталів, підтримку тіньової економіки, зменшення зайнятості в країнах-донорах, отримання позаконкурентних переваг тими компаніями, які використовують офшори [6].

Як свідчить сучасна світова практика, корпорації та великі підприємства різних держав розробили складні схеми ухилення від оподаткування, які стимулюють рух тіньових капіталів. Ключовим інструментом відтоку капіталів і ухилення від оподаткування є трансфертне ціноутворення [7, 44], суть якого полягає у тому, що встановлена нульова або мінімальна ставка оподаткування, яку можна назвати податковим демпінгом, переманює мобільний капітал з інших країн, порушуючи обсяги податкової бази цих країн. Таким чином, відбувається захоплення до ухилення від оподаткування, а тягар оподаткування лягає на менш мобільну податкову базу (працю, споживання, нерухомість). Відповідно, погіршується

структура економічних стимулів. Другим стимулом є низький рівень державного регулювання, оскільки офшорний бізнес є недосяжним для фінансових розвідок і правоохоронних органів як основних держав, так і держав-донорів. Це вигідно для банків та інших фінансових інституцій, особливо з тих пір, коли офшори стали пропонувати низький рівень капіталізації і резервних вимог, які, у свою чергу, збільшують доходи від капіталу [8, 45].

Всі вищезазначені негативні риси в цілому призводять до послаблення регулюючих вимог у фінансовій системі і негативно впливають на благополуччя світового суспільства в цілому, підриваючи фінансову стабільність. Слід зауважити, що податкові системи різних країн не мають бути однаковими і розвинуті країни не повинні нав'язувати свої умови бідним країнам-донорам офшорів, вони можуть оподатковувати тільки те, що їм належить [9, 39].

В даний час оцінка діяльності офшорних зон, їх місця і ролі у світовій економіці в цілому неоднозначна. Одним з найважливіших завдань будь-якої держави є правовий контроль над офшорним бізнесом, оскільки бізнесмени, які прикриваються офшорними операціями з метою «відмивання грошей», переходять у тіньовий сектор діяльності і ставлять у глухий кут економічний розвиток, перешкоджають протіканню трансформаційних процесів, спрямованих на поліпшення добробуту країни. Також використання офшорних схем із кримінальною та злочинною метою несе потенційну загрозу для всієї світової спільноти.

Література

1. Офшорна зона [Електронний ресурс] // Відкрита електронна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Офшорна_зона
2. Сучасні особливості розвитку офшорного бізнесу у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turboreferat.ru/relations/>
3. Красильников Ю. Оффшоры в Украине. Перечень оффшорных зон по КМУ [Електронний ресурс] / Ю. Красильников // Компания «Finance Business Service». – Режим доступу: <http://www.fbs-offshore.com/perechen-offshornyx-zon-kmu/#>
4. Про перелік офшорних зон: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>
5. Бондаренко О.О. Значення компетентності персоналу у процесі впровадження системи менеджменту якості / О.О. Бондаренко // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С. 70-72.
6. Сорокін Ю.В. Про боротьбу з офшорами: європейський досвід проти українського [Електронний ресурс] / Ю.В. Сорокін // Інформаційно-аналітичний портал "Українська енергетика UA-Energy.org". – Режим доступу: <http://ua-energy.org/>
7. Ворнавський Н.В. Характерні риси офшорних зон / Н.В. Ворнавський // Економіка і бізнес. – 2009. – № 4. – С. 43-45.
8. Волкова Ю.А. Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу / Ю.А. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 43-48.
9. Галкін І. Офшорні зони: легальні і незаконні цілі використання / І. Галкін // Економічний вісник. – 2003. – № 11 – С. 38-42.

Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом

Маринова М.В., студентка

Науковий керівник:

Германюк М.О., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є без перебільшення найбільш масштабним пакетом домовленостей в історії незалежної України. Економічна частина Угоди тією чи іншою мірою охоплює основні сфери та галузі економіки. Сам факт узгодження Сторонами такої різнопланової за змістом та кількістю взаємних домовленостей сукупності дій є свідченням того, що Україна та ЄС мають серйозний намір не тільки перевести співпрацю на якісно новий рівень, але й суттєво наблизити економічну систему України до економічної

системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації, передусім руху товарів, капіталів та послуг, гармонізації підходів та принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності [1, 13].

З укладенням Угоди відносини між Україною та ЄС будуть переведені на новий рівень – від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Важливим елементом Угоди є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Україна розглядає Угоду про асоціацію як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – підготовки до вступу в ЄС.

Угода про асоціацію налічує понад тисячу сторінок, а за своєю структурою складається з преамбули, семи частин, 43 додатків та 3 протоколів [2].

Підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною планувалося 28 листопада 2013 року, але не відбулося. Натомість на 3-му саміті ЄС «Східне партнерство» у Вільнюсі 28 листопада 2013 року ЄС парафував подібні угоди з Молдовою та Грузією.

Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року. Економічну частину угоди було підписано 27 червня 2014 року [3].

Основні положення щодо економічної інтеграції в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС закріплені у розділі IV «Торгівля і питання пов'язані з торгівлею» та у розділі V «Економічне та секторальне співробітництво» [4].

Поглиблена та всеосяжна угода про вільну торгівлю (Deep and Comprehensive Free Trade Area) між Україною та ЄС – це широкомасштабна за змістом торговельна угода, яка спрямована на зменшення та скасування тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил та регламентів, що стосуються бізнесу, у відповідність правилам та регламентам ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг на території України та ЄС [5].

Частина Угоди, яка стосується створення зон вільної торгівлі, охоплює такі основні сфери: торгівля товарами, в т.ч. технічні бар'єри в торгівлі; інструменти торговельного захисту; санітарні та фітосанітарні заходи; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері; адміністративне співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні відносини в енергетичній сфері; послуги, заснування компаній та інвестиції; визнання кваліфікації; рух капіталів та платежів; конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна допомога); права інтелектуальної власності, в т.ч. географічні зазначення; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; транспарентність; врегулювання суперечок [2].

Через ЗВТ з ЄС український виробник отримає можливість завоювати своє місце на «заможному» європейському ринку, знайти свою нішу та просувати якісний український продукт за достойною ціною на ринки європейських країн. Вітчизняні споживачі, у свою чергу, отримають доступ до високоякісних європейських товарів в Україні за нижчими цінами [6].

На відміну від класичних ЗВТ, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі передбачає свободу заснування підприємницької діяльності (на відміну від комерційної присутності) у секторах з надання послуг та інших сферах, які не стосуються послуг (це право обмежене у низці секторів, визначених у так званому негативному списку).

Передбачено також розширення внутрішнього ринку для низки ключових секторів послуг після того, як Україна імплементує відповідне законодавство ЄС. Такий підхід є безпрецедентним для Євросоюзу і гарантує автоматичне потрапляння під дію угоди нових видів послуг та подальшу лібералізацію для тих, що не внесені до негативного списку. Положення щодо національного регулювання, поштової та кур'єрської служб, фінансових та телекомунікаційних послуг покращать прозорість та правову чіткість для інвестицій з ЄС в Україну [7, 11].

Частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, модальності та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямків реалізації державної галузевої політики. 28 глав цього

розділу Угоди передбачають відповідні заходи у таких секторах як енергетика, у т.ч. ядерна, транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, оподаткування, статистика, надання фінансових послуг, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо [2].

Імплементація цього розділу Угоди дасть змогу забезпечити більш поглиблене виконання положень Угоди щодо зони вільної торгівлі, оскільки сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС, а відтак усуненню нетарифних торговельних бар'єрів, а також, сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки та суспільного життя України.

Таким чином, у подальшій перспективі угода має підвищити конкурентоспроможність товарів, що виробляються в Україні, а також підвищити обсяг експорту на всесвітніх ринках. Окрім того, зі зростанням якості українських товарів зміцняться позиції національних виробників на внутрішньому ринку.

Щодо наслідків виконання Угоди, то у разі успішного такого виконання можливе і приєднання України до ЄС, хоча в самій угоді це не прописано, але визначається статус країни як повноправної європейської держави.

Література

1. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук, В. Кравчук, І. Коссе та ін.; під ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – К.: Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. – 139 с.
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] // FacoNews: Загальнодоступна інформаційно-аналітична площадка. – Режим доступу: <http://fa.co.ua/461-ugoda-pro-asocasyu-mzh-ukrayinoyu-ta-yes.html>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони) [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/>
5. Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. Єлісеєв К. 7 міфів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / К. Єлісеєв // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/>
7. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. – К.: Представництво ЄС в Україні, 2013. – 26 с.
8. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

Нормативно-правові аспекти вдосконалення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні

Мінциховський М.А., слухач магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

З утворенням нової суверенної держави, зміною економічної основи в Україні, наданням широких повноважень органам місцевого самоврядування змінюється фінансова система, а разом з нею великі зміни відбуваються у фінансово-правовому регулюванні

грошових відносин, що виникають у процесі фінансової діяльності. Формується нова національна правова система. Перед державою стоять важливі соціально-економічні проблеми, вирішення яких пов'язано із забезпеченням макроекономічної стабільності та економічного зростання, підвищенням ефективності та якості надання послуг населенню.

В цьому контексті все більшого значення набуває питання використання бюджету як найбільш дієвого інструменту управління економікою та фінансового забезпечення діяльності державних, місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування при здійсненні покладених на них Конституцією та законами України функцій.

Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країни можливе за умови функціонування самодостатніх місцевих бюджетів, проведення активної державної політики щодо підтримки регіонів через регулювання міжбюджетних відносин, механізмів фінансового вирівнювання та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування.

На цьому поприщі посилюється значення доходів та видатків бюджету взагалі, та доходів і видатків місцевих бюджетів на здійснення органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень зокрема. Пояснюється це тим, що держава бере на себе функцію перерозподілу фінансових ресурсів держави через бюджетну систему для забезпечення спеціальних програм, соціальних гарантій населенню, фінансування соціально-культурної сфери тощо [1, 3].

Важливою передумовою здійснення реформи місцевих бюджетів є необхідність поетапного реформування законодавства з урахуванням суспільно-політичних та економічних умов. Місцеві бюджети є складовою бюджетної системи країни, тому зміни умов їх формування та виконання можуть суттєво позначитися на стійкості та стабільності фінансово-бюджетної системи, фінансовій безпеці країни в цілому. Наявність широкого переліку проектів законодавчих актів, які передбачають зміну політичного, адміністративного та бюджетного устрою, посилюють ймовірність політичних, економічних та інших ризиків у бюджетній сфері. Одним із шляхів їх подолання є законодавче встановлення норм на перехідний період та випрацювання бюджетного законодавства в процесі здійснення адміністративної, політичної чи конституційної реформи [2].

Теоретичним підґрунтям дослідження є наукові здобутки зокрема таких вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, як Л.К. Воронової, О.Ю. Грачової, О.Б. Заверухи, О.А. Кузьменко, М.П. Кучерявенка, О.А. Музики, О.П. Орлюк, П.С. Пацурківського, О.Г. Пауля, Н.Ю. Пришви, Л.А. Савченко, С.Д. Ципкіна, З.І. Перощук та інших дослідників місцевих фінансів, міжбюджетних відносин та місцевого самоврядування.

Попри всі позитивні досягнення у бюджетній сфері, бюджетна система України сьогодні недостатнім чином відповідає потребам регіонального розвитку. Надмірна централізація фінансових потоків призводить до того, що органи місцевого самоврядування не мають можливості проводити у межах своєї компетенції належну політику. Недостатність власної дохідної бази породжує залежність їх від вказівок центральних органів влади. Неможливість проведення власної політики у задоволенні місцевих інтересів породжує зменшення авторитету органів місцевого самоврядування. Це ставить під сумнів перспективи розвитку демократичних відносин як на місцевому рівні, так і в масштабах усієї країни.

Розпочатий етап економічних реформ визначив, що сьогодні існує багато суперечливих та невирішених організаційно-правових проблем у галузі бюджетного права, зокрема й тих, що стосуються бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування, в частині формування в першу чергу доходів місцевих бюджетів.

Саме тому потрібна подальша реформа, спрямована на розвиток місцевого самоврядування. Слід зазначити, що у сучасних умовах доходи місцевих бюджетів повинні дозволити у повному обсязі вирішувати завдання, покладені на органи місцевого самоврядування. А це означає, що потрібно проводити роботу, спрямовану саме на посилення самостійності місцевих бюджетів.

На нашу думку, розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування на сучасному етапі суттєво залежить від джерел здійснення видатків місцевого самоврядування.

Слід наголосити на тому, що вдосконалення бюджетної системи неможливо розглядати у відриві від реформування системи оподаткування. Для вирівнювання відмінностей у фінансовому забезпеченні місцевих бюджетів необхідно проводити адекватну податкову політику щодо встановлення економічно виправданих податкових надходжень. Головним завданням при цьому є кількісна та якісна стабілізація місцевих і загальнодержавних податків і зборів шляхом проведення податкової реформи.

Тому, першим кроком до вирішення всіх перелічених проблем стало ухвалення Податкового кодексу України, який покликаний створити на всій території країни єдиний та сприятливий для економічної діяльності податковий клімат.

У частині розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування, важливе значення слід відвести і доходам місцевих бюджетів, за рахунок яких фінансуються видатки місцевих бюджетів, що визнаються функціями держави і передаються до виконання органам місцевого самоврядування.

У контексті формування нових принципів функціонування таких доходів варто переглянути джерела здійснення видатків, які визнаються функціями держави та передаються до виконання Автономній Республіці Крим і місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найефективнішого їх виконання на основі принципу субсидіарності.

Виходячи із вищевикладеного, для врегулювання правових проблем, які стосуються обмеження бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування, необхідно переглянути доходи та видатки місцевих бюджетів, що враховуються та не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, обов'язковою умовою такого перегляду має стати зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування та відповідне законодавче закріплення.

Ми погоджуємось із позицією Л. Воронової, що незалежність у галузі бюджету – це свідчення самостійності, адже на її думку, не може бути суверенної держави, яка не має коштів, що концентруються у бюджеті на першочергові потреби, і не може ними розпоряджатися [3, 133]. Відповідно, не може бути органів місцевого самоврядування без сконцентрованих у централізованому фонді (бюджеті) доходів на здійснення їх функцій, передбачених Конституцією та законами України. Правовий статус держави, її органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язково включає у себе право на власну фінансову базу у вигляді бюджету. Тому нині зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування чи не найактуальніше питання сучасної бюджетної політики.

Крім того, суттєві проблеми у сфері місцевих бюджетів, що мають місце нині у нашій країні, зумовлюють необхідність широкої просвітницької роботи і популяризації кращого досвіду організації місцевих фінансів у демократичних країнах Заходу [4]. З цього приводу ми поділяємо думку В. Федосова, що сучасні фахівці фінансових органів та органів місцевого самоврядування мають бути добре обізнані з особливостями функціонування місцевих фінансових інструментів в умовах демократії та досконало володіти сучасними інструментами управління місцевими фінансами, що особлива увага у контексті сказаного має бути приділена саме місцевим бюджетам, адже через них сконцентровуються і перерозподіляються всі фінансові ресурси на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування.

Література

1. Перошук З.І. Правові засади доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / З.І. Перошук. – К., 2008 – 22 с.

2. Концепція реформування місцевих бюджетів від 23 травня 2007 р. № 308-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/
3. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент, 2006. – 448 с.
4. Федосов В. Крок до фундаменталізації теорії та практики місцевих фінансів / Федосов В. // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 150-151.

Заявні провадження: теоретико-правовий аспект

Москаленко Т.О., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Стрімкі перетворення в українському законодавстві призводять до змін в багатьох правових сферах, зокрема у адміністративно-правовій сфері. Це викликано у першу чергу тим, що, сьогодні для держави актуальним і першочерговим завданням є додержання та захист прав та основоположних свобод людини і громадянина. Також слід враховувати, що сьогодні відбувається значне підвищення ролі закону в регулюванні статусу громадян, їхніх прав, обов'язків та відповідальності, особливо ця тенденція прослідковується у роботі щодо вдосконалення проекту до Адміністративно-процедурного кодексу. Тому, посилаючись на вище зазначене, необхідно погодитись із тезою, що розвиток адміністративного права в Україні неможливий без законодавчого врегулювання процедурного аспекту відносин органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадянами.

Особливої актуальності у контексті адміністративного провадження та гарантій реалізації і захисту прав і свобод людини і громадянина набуває питання правового регулювання та здійснення неюрисдикційних проваджень, зокрема тих, що пов'язані із правом звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Перш ніж проаналізувати характерні особливості та ознаки заявних проваджень, проаналізуємо, що собою являє адміністративне провадження.

Вчені у галузі адміністративного права адміністративним провадженням називають складову адміністративного процесу, яка об'єднує послідовно здійснювані уповноваженим суб'єктом (публічною адміністрацією) процесуальні дії щодо розгляду та вирішення індивідуальних справ [1].

Класифікація адміністративних проваджень (процедур) може бути здійснена за такими критеріями: 1) за функціональним призначенням (залежно від виду (спрямованості) діяльності публічної адміністрації); 2) за наявністю чи відсутністю спору у відносинах між адміністративним органом та приватною особою; 3) за суб'єктами ініціативи; 4) за ступенем обмеження прав приватних осіб; 5) за порядком здійснення адміністративної процедури; 6) залежно від предмета діяльності публічної адміністрації (від мети, яка досягається застосуванням адміністративної процедури) [2].

М.М. Тищенко пропонує поділяти сукупність адміністративних проваджень на дві групи – юрисдикційні та неюрисдикційні [3]. Схожої точки зору дотримується й А.О. Павлушина, зазначаючи: «По виду процедур единством должен обладать любой юрисдикционный процесс рассмотрения спора, а не только судебный процесс. Признаком, лежащим в основании деления на виды, является существо производимых действий, а не вид осуществляющего его органа» [4, 272].

Неюрисдикційні провадження спрямовані на вирішення справ стосовно відносин так званого позитивного характеру, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів. Їх перелік значно ширший, порівняно з юрисдикційними провадженнями, що зумовлено специфікою управлінської діяльності в різних сферах життя суспільства, розмаїттям і спеціалізацією їх суб'єктів та повноважень останніх.

Адміністративним неюрисдикційним провадженням названо процесуальну форму здійснення нормативно визначеної адміністративно-процесуальними нормами однорідної групи організаційно-розпорядчих процедурно-процесуальних дій, які не стосуються правового захисту чи вирішення спору про право і спрямовані на вирішення індивідуальної адміністративної справи шляхом прийняття юридично-владного офіційно оформленого рішення. Одним із видів неюрисдикційних проваджень є заявне провадження.

У загальному розумінні заявне провадження – це провадження, що починається за зверненнями фізичних та юридичних осіб до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, особливість якої полягає в тому, що суб'єктом ініціативи виступає приватна особа, під якою розуміють та узагальнено називають: громадян України, іноземців, осіб без громадянства або підприємства, установи та організації, тобто юридичні особи.

У проекті АПК України «заявні» процедури знайшли своє нормативне закріплення – у главі 1 розділу 3 як детально регламентована процедура адміністративного провадження за заявою особи. Зокрема, у ст.53 Проекту зазначено, що «право на звернення із заявою ... має особа, яка є правосуб'єктною і вважає за необхідне звернутися до адміністративного органу з проханням щодо забезпечення реалізації своїх прав і свобод або сприяння у реалізації законних інтересів чи виконанні передбачених законом обов'язків». Таким чином, «заявні» адміністративні процедури можуть бути визначені як адміністративні процедури, що виникають за ініціативою заінтересованої особи чи іншого органу, який не є учасником (суб'єктом) такої процедури [5].

Вчений В.Б. Авер'янов дав таке просте визначення: «заявні» провадження – це провадження за зверненнями громадян (та юридичних осіб). З адміністративно-правової точки зору всі звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування за змістом можна поділити на три групи:

- 1) звернення з пропозиціями, зауваженнями, побажаннями тощо;
- 2) звернення за адміністративними (управлінськими) послугами;
- 3) звернення з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів влади та місцевого самоврядування чи їхніх посадових осіб [6].

Цей поділ фактично закріплений Законом України «Про звернення громадян» 1996 р., але в ньому, на думку вченого не достатньо регулюється сама процедура звернень, і, звичайно, він залишає поза увагою звернення юридичних осіб.

Отже, до заявного виду неюрисдикційних проваджень віднесено ті адміністративні неюрисдикційні провадження, які здійснюються на підставі заяв громадян, юридичних осіб і пов'язані з наданням їм суб'єктивних прав чи правового статусу. До них можна віднести такі характерні їм провадження: а) ті, що розглядаються у порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян»; б) реєстраційне провадження; в) дозвільне провадження; г) провадження з набуття громадянства; д) провадження з пенсійного забезпечення; е) провадження щодо соціального страхування; ж) провадження щодо надання податкових пільг тощо.

Ознаками заявних адміністративних неюрисдикційних проваджень експерти у галузі адміністративного права називають: а) спрямованість на реалізацію норм конституційного права, права соціального забезпечення, фінансового права, а також матеріальних норм адміністративного, господарського права; б) юридичною підставою виникнення є факт звернення до адміністративного органу, його посадової або службової особи; в) спрямоване на набуття суб'єктом звернення правового статусу чи суб'єктивних прав; г) з моменту звернення суб'єкта до адміністративного органу, його посадової чи службової особи процесуальні відносини набувають характеру активних відносин, коли зобов'язана сторона – адміністративний орган, його посадова чи службова особа – зобов'язана вчиняти процесуальні дії; д) відносини у сфері заявних адміністративних неюрисдикційних проваджень можуть бути як прості, так і складні, залежно від кількості їх суб'єктів та учасників; е) обмеженість законодавством строків здійснення провадження; ж) порушення процесуального законодавства тягне застосування заходів юридичної відповідальності.

Отже, підсумувавши зазначимо, що заявні провадження як вид неюрисдикційних проваджень керуючись конституційними принципами та основними пріоритетами спрямованості державної політики забезпечує можливість реалізації і захисту прав і свобод людини і громадянина, особливо у сфері здійснення права особистості на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Література

1. Коломоець Т.О.Адміністративне право України [Електронний ресурс] / Коломоець Т.О. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/1089030455826/pravo>
2. Галіцина Н.В. Класифікаційний розподіл адміністративних процедур [Електронний ресурс] / Галіцина Н.В. – Режим доступу: vistnic.stu.cn.ua
3. Тищенко Н.М. О структуре и содержании административного процесса / Н.М. Тищенко // Юридический процесс: реформа процедур управления, законодательной деятельности и судебной власти. – Воронеж, 1996. – С. 114-122.
4. Павлушина А.А. Теория юридического процесса: итоги, проблемы, перспективы развития: монография / Павлушина Алла Александровна. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 469 с.
5. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
6. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах. Загальна частина [Електронний ресурс] / Авер'янов В.Б. – 2004. – Том 2. – Режим доступу: law.biz.ua/books/0001/0001

Юридична відповідальність за порушення норм щодо тимчасового зберігання товарів під митним контролем

Опалинський О.В., студент

Науковий керівник:

Прокопенко В.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

Проблеми, що стосуються притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів митного права за порушення ними правил тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення, мало дослідженні в митно-правовій науці. Фахівці у галузі адміністративного та митного права приділяли увагу лише загальному дослідженню підстав, порядку притягнення виключно до адміністративної відповідальності за порушення відповідних правил та санкціям. Дослідження блоку правових норм що стосуються притягнення до юридичної відповідальності за порушення правил тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення, залишається поза увагою вчених. Варто зауважити, що дослідження господарсько- та цивільно-правової відповідальності за порушення правил тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення взагалі є фрагментарними.

Як відомо з теорії права, найбільш поширеніша класифікація юридичної відповідальності – в залежності від того, норми якої галузі права порушуються, який вид правопорушення відбувся [1, 495]. За таким критерієм виділяють наступні види юридичної відповідальності як: кримінально-правова, адміністративно-правова, цивільно-правова, матеріальна та дисциплінарна.

В межах нашого дослідження більш детальніше зупинимось саме на адміністративній, господарській та цивільно-правовій відповідальності.

Адміністративна відповідальність є найбільш поширеним видом юридичної відповідальності в митному праві України. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил встановлюється МК України. Є необхідність розглянути види порушень

митних правил щодо тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення.

Оскільки згідно зі ст.201 МК України на складах тимчасового зберігання утворюються постійні, а на складах організацій-отримувачів гуманітарної допомоги – тимчасові зони митного контролю, відповідні особи-порушники режиму зони митного контролю будуть нести відповідальність за ст.468 МК України.

До порушень митних правил щодо тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення можна віднести ст.469 МК України, яка встановлює відповідальність за неправомірні операції з товарами, митне оформлення яких не закінчено, або з товарами, що перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем.

У випадках визначених МК України (а саме під час здійснення митного контролю або провадження у справі про порушення митних правил), посадові особи органів доходів і зборів мають право безперешкодного доступу до складів тимчасового зберігання. За перешкоджання відповідному праву утримувач складу тимчасового зберігання, утримувач митного складу, керівник організації-отримувача гуманітарної допомоги підлягає адміністративній відповідальності за перешкоджання посадовій особі органу доходів і зборів в доступі до товарів, транспортних засобів, документів (ст.474 МК України) [2].

Відповідно до ст.475 МК України у разі неподання складу тимчасового зберігання, митного складу, вантажного митного комплексу, особою, відповідальною за експлуатацію складу організації-отримувача гуманітарної допомоги, органам доходів і зборів звіту про рух товарів, а також порушення порядку ведення обліку таких товарів тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Окрім адміністративної відповідальності за назване правопорушення, до відповідних суб'єктів можуть бути додатково застосовані і адміністративно-господарські санкції.

Виходячи з аналізу норм МК України, тимчасове зберігання можна розуміти у двох аспектах. У першому випадку тимчасове зберігання, виступає стадією митного оформлення, яка відбувається з моменту пред'явлення товарів та транспортних засобів комерційного призначення органу доходів і зборів та до поміщення їх у відповідний митний режим, за час якої вони перебувають під митним контролем. У другому випадку, тимчасове зберігання реалізується шляхом декларування режиму митного складу. Так ст.478 МК України встановлює відповідальність за порушення саме митного режиму «митний склад». Аналіз цієї статті дозволяє дійти до висновку, що об'єктивна сторона порушення характеризується наступними діями: проведення з товарами, що зберігаються в режимі митного складу на митних складах, операцій, без дозволу органу доходів і зборів; зміна стану товарів, що зберігаються в режимі митного складу на митних складах, без дозволу митного органу доходів і зборів; видача без дозволу органу доходів і зборів товарів, що зберігаються в режимі митного складу на митних складах. Крім того, об'єктивна сторона характеризується також і бездіяльністю, а саме: невжиття заходів щодо товарів, строк зберігання яких в режимі митного складу закінчився; порушення встановленого строку розпорядження товарами, які зберігаються на митному складі, у разі анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію цього складу; втрата товарів, що зберігаються в режимі митного складу на митних складах.

Отже, за порушення митних правил щодо тимчасового зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення МК України передбачено 5 видів адміністративної відповідальності. У теорії митного та адміністративного права цей вид відповідальності має найбільший масив наукових розробок. Негативним, на нашу думку, залишається лише питання щодо альтернативності санкцій за названі види правопорушень. Оскільки, відповідно до ст.33 КУпАП, при накладенні стягнень за адміністративні правопорушення повинні враховуватися характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність [3]. МК України позбавляє права посадову особу органів доходів і зборів,

що здійснює провадження у справі або суд, у випадках наявності відповідних обставин при накладенні стягнення у вигляді штрафу, застосовувати його верхню або нижню межу.

Цікавим є питання застосування господарсько-правової відповідальності у вигляді адміністративно-господарських санкцій. Діяльність суб'єктів, які надають послуги у сфері господарювання, до яких можна віднести склади тимчасового зберігання, склади організацій-отримувачів гуманітарної допомоги, регламентується також Господарським кодексом України (далі – ГК України). МК України не оперує поняттям «адміністративно-господарських санкцій» до суб'єктів надання послуг з тимчасового зберігання, проте ст.412 МК України присвячена саме цьому правовому засобу відповідальності у сфері господарювання.

Стаття 239 ГК України наводить перелік адміністративно-господарських санкцій, серед яких наявні зупинення дії ліцензії (патенту), анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності [4]. Стаття 412 МК України в свою чергу зазначає, що дозволи можуть бути анульовані або їх дія може зупинятися на строк до 30 днів органами, уповноваженими надавати ці дозволи.

Дія дозволу зупиняється: 1) у разі невиконання підприємством вимог, встановлених МК, актами Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, – в межах строку, встановленого ч.1 ст.412 МК України, але не більше, ніж до моменту виконання цих вимог; 2) у разі закінчення строків дії договорів оренди територій, приміщень, резервуарів, холодильних чи морозильних камер, критих чи відкритих майданчиків, які використовуються при провадженні видів діяльності, зазначених у ст.404 МК України, якщо такі договори уклалися; 3) за заявою підприємства, якому надано дозвіл.

Дозвіл анулюється: 1) у разі неусунення підприємством обставин, зазначених у п.п.1 або 2 ч.2 ст.412 МК України, протягом 30 днів, наступних за днем зупинення дії дозволу; 2) у разі повторного протягом року виникнення підстав для зупинення дії дозволу, які призвели до неправомірного звільнення від сплати митних платежів або зменшення їх розміру, до незабезпечення дотримання заходів тарифного та/або нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; 3) за заявою підприємства, якому надано дозвіл; 4) у разі припинення підприємства, якому надано дозвіл; 5) у разі встановлення факту надання особою під час отримання дозволу недостовірної інформації; 6) у разі анулювання іншого дозволу, ліцензії, наявність яких є необхідною відповідно до ст.408 МК України.

Взаємовідносини власника складу тимчасового зберігання з особами, які розміщують товари і транспортні засоби на складі, визначаються договором зберігання згідно з відповідними положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5, 204]. За невиконання умов договору зберігання може настати цивільно-правова відповідальність, яка встановлюється ЦК України.

Отже проаналізувавши норми МК України, можна прийти до висновку, що чинним законодавством встановлена не лише адміністративна відповідальність за порушення норм щодо тимчасового зберігання, а й господарсько- та цивільно-правова. Щодо останніх двох видів відповідальності у теорії митно-правової науки існують лише фрагментарні дослідження. Відсутність глибокого дослідження наявних видів юридичної відповідальності за порушення норм про тимчасове зберігання гальмує розвиток законодавства у цій сфері.

Література

1. Нерсисянц В.С. Проблемы общей теории права и государства / под общей ред. В.С. Нерсисянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
2. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.

5. Безкоровайна І.В. Тимчасове зберігання товарів під митним контролем / Безкоровайна І.В. // Актуальні проблеми держави і права: збірн. наук. праць 1994-2005 р. – Вип. 26.

**Деякі аспекти переміщення товарів військового призначення
та подвійного використання**

Перепелиця В.О., студентка

Науковий керівник:

Прокопенко В.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

Важливість запобігання та протидії незаконному поширенню зброї та товарів подвійного призначення, засобів їх доставки, обмеження передач звичайного озброєння та протидія тероризму ніколи не викликала сумнівів і завжди була одним з провідних напрямлень міжнародної діяльності та національної політики провідних держав світу. Сьогодні дане питання набуло ще більшої актуальності та вимагає більшого теоретичного дослідження для ретельного нормативного закріплення та практичного виконання.

Чинний Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» встановлює, що під міжнародними передачами товарів розуміється експорт, імпорт, реекспорт товарів, їх тимчасове вивезення за межі України або тимчасове ввезення на її територію, транзит товарів територією України, а також будь-які інші передачі товарів, що здійснюються за межами України [1].

Нажаль, зміст поняття «товари військового призначення» так і не розкритий. В літературі під товарами та послугами військового призначення прийнято розуміти сукупність специфічних товарів та послуг, які в результаті купівлі-продажу були використанні на військові потреби. Більша частина цих товарів є придатною як для військових, так і в цивільних цілях. За своїм конкретним призначенням та споживанням вони утворюють окремі групи товарів [3, 36]. Не дивлячись на відсутність визначення, законодавцем визначений вичерпний перелік даних товарів, а саме:

- вироби військового призначення – озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів;

- послуги військового призначення – надання іноземним юридичним чи фізичним особам в Україні або за її межами послуг, у тому числі посередницьких (брокерських), у сфері розроблення, виробництва, будівництва, складання, випробування, ремонту, технічного обслуговування, модифікації, модернізації, експлуатації, управління, демілітаризації, знищення, збуту, зберігання, виявлення, ідентифікації, придбання або використання виробів чи технологій військового призначення, а також надання зазначеним юридичним особам іноземної держави чи її представникам або іноземцям послуг з фінансування таких робіт;

- технології військового призначення – спеціальна інформація в будь-якій формі (за винятком загальнодоступної інформації), необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів військового призначення та надання послуг військового призначення.

Що стосується товарів подвійного використання, під ними розуміються окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [1].

Суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів є зареєстровані спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань державного експортного контролю суб'єкти підприємницької діяльності України, які мають здійснювати або здійснюють міжнародні передачі товарів, включаючи посередницьку (брокерську) діяльність [2, 39]. Така реєстрація суб'єктів господарювання є однією з форм контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання [4, 72]. Дана процедура регулюється відповідним Положенням [5], а органом, уповноваженим на видачу зазначених повноважень є Державна служба експортного контролю (далі – ДСЕК України). Аналізуючи згадану процедуру, ми можемо її поділити на декілька етапів.

Перший етап. Суб'єктом надсилається лист до ДСЕК України із стислим викладом мети звернення, а також наступними документами: заява типової форми; висновок міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого він належить, а також висновки Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство оборони України в межах їх компетенції щодо можливості надання такому суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності повноважень; довідка про обсяг експорту, імпорту та надходжень в Україну коштів за результатами виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) за попередній рік; довідка про можливість виконання робіт з технічного обслуговування, ремонту, постачання запасних частин, навчання персоналу тощо за номенклатурою товарів, що передбачаються на експорт (подається у разі, якщо заявник має намір експортувати ці товари) та інші документи, вичерпний перелік яких міститься у попередньо названому Положенні.

Другий етап. Подані заяви та документи розглядаються ДСЕК України із залученням у межах їх компетенції Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки, Міністерства закордонних справ України, Міністерства оборони України та у разі потреби інших центральних органів виконавчої влади, а також Державної компанії «Укрспецекспорт». Суб'єкт, яким була подана заява та документи перевіряється даними органами за наступними критеріями: діяльність на міжнародному ринку за попередній рік; відповідність заявленої діяльності міжнародним договорам та зобов'язанням України; відсутність обмежень на співпрацю з визначеними державами; доцільність надання повноважень за визначеною номенклатурою товарів, виходячи з інтересів держави; потенційні можливості стосовно його закріплення на міжнародному ринку, освоєння нових зразків озброєння та військової техніки, а також нових регіонів збуту та інші. Для прийняття обґрунтованого рішення про надання повноважень органами можуть бути витребувані додаткові документи та відомості. За загальним правилом, термін розгляду заяви та обговорення суб'єкта становить 45 днів з можливістю продовження за рішенням голови ДСЕК України.

Третій етап. ДСЕК України на підставі поданих документів з урахуванням пропозицій міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, залучених до їх розгляду виносить рішення щодо надання або відмови у наданні суб'єкту повноважень на переміщення товарів військового призначення та подвійного використання. Зазначена служба як правило, один раз на рік (у разі потреби) готує проект відповідної постанови Кабінету Міністрів України, в якому зазначаються найменування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та найменування категорій товарів, щодо яких передбачається надання повноважень кожному із цих суб'єктів, або висновок про недоцільність надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які звернулися з відповідними заявами, зазначених повноважень.

Маємо зазначити, що в проаналізованому Положенні не має жодної норми стосовно надання повноважень суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності для переміщення товарів подвійного призначення. Внаслідок цього виникає запитання – «чи є однаковою дана процедура»? Якщо відповідь на запитання має негативний характер, тоді виникає потреба законодавчого врегулювання.

Дослідження теми переміщення товарів військового призначення та подвійного використання має дуже обширний характер, та потребує подальшого детального вивчення та аналізу. Враховуючи політичну ситуацію, в якій зараз перебуває Україна, і в яку залучені інші держави світу, дана тема потребує особливої педантичності. На жаль, на практиці виникає чимало проблем у цій сфері. Однією з таких, що набула суспільного розголосу стала спроба волонтерів із Польщі перевезти 20 бронезилетів до України. Через неузгодженість дій та відступлення від процедури отримання дозволу на переміщення відповідних товарів, волонтери були визнані організованим злочинним угрупованням. З боку вітчизняного законодавця майже одразу наступила відповідна реакція – 14 липня цього року на офіційному сайті Міністерства закордонних справ України з'явився лист «Ввезення товарів воєнного/подвійного призначення в Україну». Як зазначається в ньому, бронезилети та засоби спеціального захисту в залежності від їх характеристик можуть бути ідентифіковані відповідними структурними підрозділами країн-членів ЄС як такі, що належать до контрольних переліків товарів військового призначення або подвійного використання. У цьому випадку, їх міжнародні передачі, у т.ч. транзит через території країн-членів ЄС та подальший імпорт в Україну, підлягатимуть процедурам державного експортного контролю та мають погоджуватися відповідними органами державної влади.

Наведений нами приклад є прямим результатом та так званим «лакмусовим папірцем», що відображає недоліки існуючої системи переміщення товарів військового призначення, подвійного використання та процедури надання повноваження на таке переміщення суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Проаналізовані нами проблеми вбачаємо необхідним вирішити на нормативній площині у найкоротші строки.

Література

1. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20 лютого 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 23. – Ст. 148.
2. Анікеєнко В. Товари військового призначення та подвійного використання, що підлягають державному експортному та митному контролю / Анікеєнко В. // Митна справа (Митний комплект). – 2004. – № 3. – С. 39–42.
3. Базиліук І. Специфічні риси товарів військового призначення та подвійного використання, які обумовлюють необхідність особливої правової регламентації / Базиліук І. // Митна справа (Митний комплект). – 2011. – № 1. – С. 35–41.
4. Базиліук І. Форми та методи експортного контролю / Базиліук І. // Митна справа (Митний комплект). – 2012. – № 1. – С. 74–81.
5. Про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 838 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23.

Особливості правового регулювання справляння туристичного збору в Україні: аналіз сучасного стану

Пецух А.І., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

На сьогоднішній час туризм постає однією з найбільш високоприбуткових галузей економіки, що зумовлено тенденцією до розвитку процесів глобалізації, посиленням економічних, виробничих і культурних зв'язків на всіх рівнях – від міждержавного до міжсуб'єктного, активізацією спілкування представників різних країн загалом. Що ж стосується нашої країни, слід зазначити, що саме завдяки розвиткові туризму стає реальним

вирішення багатьох економічних проблем і поліпшення економічного становища України у цілому. У зв'язку з цим з метою поліпшення туристичної інфраструктури ПК України був запроваджений новий вид місцевого збору – туристичний збір.

Метою цієї статті є дослідження особливостей справляння туристичного збору в Україні.

Вагомий внесок для дослідження особливостей справляння туристичного збору мають праці таких вітчизняних вчених, як В. Вишневецького, В. Вітлинського О. Ворошилова, Г. Зайченко, О. Коваленко, П. Мельника, О. Покатаєва, Г. Старостенко.

Законодавчою базою регулювання туристичного збору є Податковий кодекс України, наказ Міндоходів від 30.12.2013 №866 "Про затвердження форм податкових декларацій збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору", Лист ДПС України від 20.08.2012 р. №1091/0/71-12/15-2217м «Щодо справляння туристичного збору» [1].

Слід зазначити, що туристичний збір став новелою ПК України «попередниками» якого виступали курортний та готельний збори, що справлялися в Україні на території деяких областей курортної належності. Законодавчо вони закріплювалися у декреті КМУ «Про місцеві податки і збори» від 20.05.1993 № 56-93, що втратив чинність на підставі прийняття ПК України.

Основною відмінністю туристичного збору від своїх «попередників» є те, що за чинним законодавством він може справлятися на всій території України, якщо на території адміністративно-курортної одиниці є чинне рішення сільської, селищної та міської рад про його встановлення. Фактично туристичний збір постає своєрідним симбіозом, що об'єднує у собі ці два збори, але зі зміненним механізмом справляння у частині збільшення переліку платників, диференціацією розмірів податкових ставок, розширенням бази оподаткування і зміною порядку сплати.

Відповідно до підпункту 268.5.1. пункту 268 .5. ст.268 ПК України згідно з рішенням сільської, селищної та міської ради справляння збору може здійснюватися:

- а) адміністраціями готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та іншими закладами готельного типу, санаторно-курортними закладами;
- б) квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб на поселення у будинки (квартири), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;
- в) юридичними особами або фізичними особами-підприємцями, які уповноважуються сільською, селищною або міською радою справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою [2].

Якщо перші дві категорії податкових агентів існували і у Декреті КМУ «Про місцеві податки і збори» від 20.05.1993 № 56-93, третя категорія з'явилася лише після прийняття ПК України. Але на відміну від перших двох категорій, юридичні та фізичні особи, які надають готельні послуги або інші послуги з тимчасового проживання до того моменту, поки не укладуть відповідний договір з сільською, селищною або місцевою радою, не можуть набути статус податкового агента зі сплати туристичного збору. Та якщо вони все ж таки цей збір сплачують, то роблять це виключно на добровільних засадах.

А відповідно платники туристичного збору (постояльці, що споживають послуги з тимчасового проживання) мають право відмовитись сплачувати його таким юридичним і фізичним особам-підприємцям, якщо останні відповідного договору з сільською, селищною або місцевою радою не уклали, а значить, свій статус податкового агента з туристичного збору не підтвердили [3].

Також залишилося нерегульованим питання оподаткування збором осіб, які зупиняються в будинках, квартирах або інших жилих приміщеннях громадян без направлення квартирно-посередницьких організацій, а також осіб, які проживають у наметах, автомашинах тощо. Проте більшість осіб зупиняється саме на таких умовах, що наводить на думку про недоотримання місцевими бюджетами значних сум коштів. Нормою статті 7 Декрету КМУ «Про місцеві податки і збори» було передбачено справляння

курортного збору з таких осіб у порядку, визначеному радами народних депутатів, які встановлюють цей збір, проте у Податковому кодексі України не існує норми стосовно врегулювання цього питання [4].

На мою думку, ще одним із недоліків впровадження туристичного збору є недосить його чітке законодавче визначення. Так, відповідно до пункту 268.1. ст.268 ПК України туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету [2]. Проаналізувавши дане визначення досить складно відповісти на запитання: «Для яких саме цілей справляється даний місцевий збір»?

Так, наприклад, деякі населені пункти прийняли рішення перераховувати надходження від туристичного збору на окремий рахунок. Це справді дає змогу використовувати додаткові фінансові ресурси виключно на потреби галузі. Однак у деяких містах цього не зробили. А значить гроші міські депутати мають право спрямовувати будь-куди. Звичайно ж лобістами введення збору є місцеві органи влади, які хочуть забезпечити додаткові доходи. Це бажання зрозуміле. Але до розвитку туризму жодного стосунку не має [5].

Незважаючи на наявність деяких недоліків у регулюванні справляння туристичного збору, слід звернути увагу на те, що обсяг туристичного збору в Україні за 2013 р. склав 41,6 млн. грн. Це обумовлено тим, що туристичний збір справляється у багатьох містах України, лідерами з помірних яких виступають Київ, Львів, Ужгород, Чернівці.

Отже, справляння туристичного збору сприяє поступовому розвитку місцевої туристичної інфраструктури та зростанню туристичного іміджу окремих територій та об'єктів. Проте для досягнення поставлених задач першочерговим є проведення чіткої регламентація напрямів використання коштів, отриманих у результаті справляння туристичного збору.

Зокрема ці кошти повинні бути направлені на: збільшення відпочинкового попиту, шляхом розповсюдження туристичної інформації; поліпшення якості доріг; розширення та удосконалення послуг з прийому та розміщення туристів для проживання; підвищення відповідності міжнародним стандартам інфраструктури житлового забезпечення та інше.

Література

1. Державна фіскальна служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Туристичний збір і дохід платника єдиного податку: марні намагання «змішати воду з олією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yefimov.com.ua>.
4. Покатаєва О.В. Справляння туристичного збору в Україні в контексті сучасного податкового законодавства / О.В. Покатаєва // Фінансове право. – 2012. – №1(19). – С. 21-24.
5. Туристичний збір на Закарпатті: плюси і явні мінуси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/Zmi/84259-Turystychnyi-zbir-na-Zakarpatti-plusy-i-ivni-minusy>.

Нормативне забезпечення порядку встановлення та стягнення митних платежів

Прокопенко В.В., студентка

Науковий керівник:

Міщенко І.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

В МК України цілий розділ IX присвячений митним платежам, але в цьому кодифікованому акті так і не міститься визначення цього поняття. Тим не менш, в п.27 ст.4 МК України наводиться виключний перелік цих платежів, в який входять: мито; акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [1]. Розгорнуте поняття митних платежів дає Податковий кодекс України (далі – ПК України), відповідно до

ст.14.1.113 якого «митні платежі – податки, що відповідно до цього Кодексу або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України та контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи» [2].

Згідно внесених Законом України від 4 липня 2013 р. змін в ПК України поняття «контролюючі органи» включає і органи доходів і зборів, якими на цей час є Державна фіскальна служба України (далі – ДФС України), митниці і митні пости.

Відповідно до ч.2 ст.544 Митного кодексу України (далі – МК України) одним із основних завдань органів доходів і зборів є «забезпечення справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати...» [1]. Головним у системі органів доходів і зборів є ДФС України, яка була утворена Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160 [3] і за цією ж датою Уряд України затверджує Положення про ДФС України [4]. Згідно п.3 цього Положення одним із основних завдань ДФС України є контроль за надходженням до бюджетів митних платежів.

Нормативне регулювання порядку оподаткування товарів при їх переміщенні через митний кордон України наступне.

Митом оподатковується ввезений на митну територію України товар відповідно до норм МК України та Митного тарифу України [5] (це не стосується оподаткування особливими видами мита).

Митом оподатковується вивезений за межі митної території України товар відповідно до норм МК України та окремих законів України, якими і встановлюються ставки вивізного мита. Наприклад, Законами України від 07 травня 1996 р. «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» [6], від 10 вересня 1999 р. «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [7], від 24 жовтня 2002 р. «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» [8], від 13 грудня 2006 р. «Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легированих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням» [9], від 03 червня 2008 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [10] (експортне мито на газ, природний газ у газоподібному стані і у скрапленому стані – пункт 9 прикінцевих положень цього Закону) встановлюються ставки вивізного мита на вказані в цих законах конкретні товари.

Слід звернути увагу, що у відповідному комітеті Верховної Ради України на даний час знаходяться на доопрацюванні два Проекти Законів «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на деревину» від 19 лютого 2013 р. № 2325 [11] та «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на ріпак» від 21 листопада 2013 р. № 3658 [12].

Встановлення сезонних мит носить обмежений у часі характер, що пов'язано з періодичними, сезонними (звідси і назва мита) коливаннями кон'юнктури відповідних товарних ринків. Основна категорія товарів, на які встановлюються сезонні мита – сільськогосподарська продукція. Відповідно до ч.1 ст.2 Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» ввізні мита запроваджуються щорічно у подвійному розмірі до розміру пільгових ставок ввізного (імпортного) мита на сільськогосподарську продукцію визначених груп УКТ ЗЕД (наприклад, картопля, помідори, огірки, лук, морква, ріпа, столові буряки, селера коренева, бобові овочі тощо), протягом строку збирання і закладення на зберігання аналогічної продукції українського виробництва.

Відповідно до ч.3 ст.2 цього Закону саме Кабінет Міністрів України встановлює терміни дії сезонних мит на сільськогосподарську продукцію та оприлюднює свої рішення за 45 днів до дня їх запровадження [13].

Хоча митним законодавством України і передбачається застосування сезонних мит, слід констатувати, що вони практично не застосовуються.

В окремих випадках до деяких товарів можуть застосовуватися особливі види мит, ставки яких визначаються окремо в кожному випадку. До таких мит відносяться: спеціальні, компенсаційні, антидемпінгові. Правила оподаткування особливими видами мита встановлюються окремими законами України «Про захист національного товаровиробника

від демпінгового імпорту» [14], «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [15], «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [16].

Акцизний податок та податок на додану вартість входять до митних платежів виключно при ввезенні товарів (продукції) на митну територію України і їх оподаткування здійснюється відповідно до норм ПК України.

Згідно ст. 215.1 ПК України до підакцизних товарів належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли [2].

Незважаючи на те, що законодавець передбачає ставки акцизного податку і адвалорні, і специфічні, і адвалорні та специфічні одночасно – практично усі ставки акцизного податку – специфічні, окрім сигарет без фільтра, цигарок та сигарет з фільтром, на які встановлені одночасно адвалорні та специфічні ставки.

Ставки податку на додану вартість фіксовані і основною ставкою цього податку є 20 відсотків (хоча є і 0 відсотків і 7 відсотків). В ПК України чітко встановлені які операції не є об'єктом оподаткування (наприклад, ввезення на митну територію України незалежно від обраного митного режиму товарів, митна вартість яких не перевищує еквівалент 150 євро), які звільнені від оподаткування (наприклад, звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України культурних цінностей за визначеними кодами згідно з УКТ ЗЕД виготовлених 50 і більше років тому).

Підкреслимо, що базою оподаткування податком на додану вартість для товарів, що ввозяться на митну територію України, є договірна (контрактна) вартість, але не нижче митної вартості цих товарів з урахуванням мита та акцизного податку, що підлягають сплаті і включаються до ціни товарів.

Щодо порядку нарахування митних платежів – необхідно звернути увагу на наказ Міністерства фінансів України, який стосується справляння митних платежів, однак виключно ввезених громадянами на митну територію України товарів [17].

Таким чином, нормативно-правове регулювання щодо встановлення митних платежів, їх розміру та процедури стягування забезпечується виключно законодавчими актами України. Підзаконними актами лише регулюється порядок справляння митних платежів при ввезенні в Україну товарів громадянами та встановлюються терміни дії сезонних мит на сільськогосподарську продукцію.

Література

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
3. Про утворення Державної фіскальної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 46. – Ст. 1213.
4. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 55. – Ст. 1507.
5. Про Митний тариф України: Закон України від 19 вересня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 20-21. – Ст. 740.
6. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину: Закон України від 07 травня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 28. – Ст. 133.
7. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон України від 10 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 44. – Ст. 389.
8. Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів: Закон України від 24 жовтня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 1.

9. Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням: Закон України від 13 грудня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 9. – Ст. 73.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 03 червня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 27-28. – Ст. 253.
11. Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на деревину: проект Закону від 19 лютого 2013 р. № 2325 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45794
12. Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на ріпак: проект Закону від 21 листопада 2013 р. № 3658 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49128
13. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 44. – Ст. 281.
14. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 9-10. – Ст. 65.
15. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 12-13. – Ст. 80.
16. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 78.
17. Про затвердження Порядку справляння митних платежів при ввезенні на митну територію України товарів громадянами: наказ Міністерства фінансів України від 22.05.2012 р. № 581 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 56. – Ст. 2268.

Ефективні приклади фінансування громадських організацій державами Європейського Союзу, що можуть бути запозичені Україною

*Рачук О.О., слухач магістратури
Науковий керівник:
Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Провідним принципом, за яким у Великобританії укладаються контракти на надання соціальних послуг, є так званий принцип «найкращої вартості». Він полягає у тому, що не тільки ціна послуги є вирішальним фактором при виборі її надавача, а синтез певної ціни із високою якістю послуги. Стимулювати якість послуг покликані й інші два важливих принципи: відшкодування витрат у повному обсязі й орієнтація на користувача.

Перший означає здійснення фінансування з боку державних надавачів коштів не лише прямих витрат, пов'язаних з наданням послуги, але й будь-яких пов'язаних з її наданням непрямих (накладних, адміністративних) витрат громадської організації. Другий полягає у приматі критерію «задоволення» від отриманої послуги її користувачів, а також їх участь у плануванні, розробці й оцінці послуг. Усі вищенаведені принципи складають основу для документу, в якому визначаються завдання, права та зобов'язання держави і громадського сектору – Партнерської угоди.

Громадські організації та муніципальні установи (а у Великобританії і приватні компанії) беруть участь в конкурсі, щоб продемонструвати свою здатність надавати послуги найкращим чином. У цьому разі види витрат, які бере на себе держава, можуть бути різними – дуже часто залучення додаткового фінансування є необхідною умовою для перемоги у тендері.

З боку держави головним розпорядником коштів є Комітет з питань розвитку громадянського суспільства при секретаріаті Кабінету Міністрів, що також займається питаннями соціального підприємництва, законодавства у сфері благодійництва, регулювання у сфері волонтерства та пожертвувань. Фінансування з боку центральної влади часто спрямовується через інші органи, такі як регіональні органи влади та агентства з

регіонального розвитку, позавідомчі державні органи та місцеві трасти Державної служби охорони здоров'я.

Система державної фінансової підтримки громадських організацій в Німеччині базується на принципі субсидіарності, за яким більш пріоритетним є надання послуг приватними організаціями, ніж державою, а також місцевими постачальниками, ніж немісцевими. У статті 93 Федерального Закону «Про соціальну допомогу» визначено, що державним органам забороняється створювати своїх власних постачальників послуг, коли існують або можуть надалі існувати чи створюватися відповідні асоціації [1].

Влада Німеччини спрямовує на фінансування неприбуткового сектору 4% ВВП, що є дуже великим показником, особливо порівнюючи з українськими реаліями (0,05-0,1%). Державне фінансування складає 64,3% у загальному доході громадських організацій без урахування волонтерської праці. Разом з суттєвою фінансовою підтримкою громадські організації мають відносно високий рівень політичної незалежності.

Німеччина фінансує з бюджету діяльність різних за статусом громадських організацій на всіх рівнях, зокрема на загальнодержавному та місцевому. Федеральна підтримка також надається за декількома стратегічними напрямками: виховання молоді, охорона довкілля чи міжнародний розвиток. У цих випадках, як правило, або надаються гранти на реалізацію проєктів, або між компетентним міністерством (або федеральним органом) і громадською організацією укладається угода про довгострокове стратегічне партнерство. На місцевому рівні типовими способами підтримки громадських організацій є гранти та пряма підтримка з бюджету.

Заслуговує на увагу практика делегування державою права розпоряджатися державними коштами через автономні та державні фонди. В Угорщині, наприклад, було створено Національний фонд розвитку громадянського суспільства для надання громадським організаціям інституційної та програмної підтримки. Це автономний фонд, до складу 11-ти національних і регіональних керівних органів якого входять обрані представники громадських організацій. Кожного року він отримує суми, що дорівнюють загальній сумі 1% податкових внесків платників податку, призначених для громадських організацій.

У Хорватії функціонує Національний фонд розвитку громадянського суспільства, який надає підтримку відносно малій кількості організацій, проте протягом досить тривалого періоду – 3 років. Як правило, державна фінансова підтримка надається на річний термін. Національний фонд знаходиться у процесі децентралізації й уклав з чотирма регіональними організаціями договори на реалізацію програм із надання грантів з боку громади. Крім того, громадські організації отримують гранти на підтримку діяльності у відповідних сферах від профільних міністерств.

Серед нетрадиційних форм фінансування громадських організацій з боку держави можна відзначити практику використання для цих цілей коштів від виграшів у лотерею та перерахування 1%-го податку від доходів фізичних осіб.

Так, у Хорватії Національний фонд розвитку громадянського суспільства, серед іншого, фінансується за рахунок виграшів у лотереї, що з року в рік забезпечує відносно надійне та передбачуване фінансування. Частиною державного фінансування громадських організацій Великобританії є також дохід від виграшу у лотерею: 28% виграшу спрямовуються на доброчинство у таких категоріях, як благодійництво, охорона здоров'я, освіта й охорона довкілля (50%), спорт (16,67%), мистецтво (16,67%) та збереження історично-культурної спадщини (16,67%).

Відсоткова схема для фізичних осіб є «винаходом» Угорщини, оскільки вона запропонувала її першою з країн центральної Європи. Ця схема дозволяє платникам податку передавати 1% сплаченого ними податку відповідній громадській організації і ще 1% – релігійній або на досягнення цілей, які щороку визначаються державою. Позитивним є те, що така практика допомагає налагодити зв'язки між громадськими організаціями та суспільством.

Прогресивна практика, що стосується непрямого фінансування громадських організацій поширена у Німеччині та Великобританії.

У 2007 році в Німеччині відбулася масштабна податкова реформа, спрямована на заохочення приватного сектору до участі у розв'язанні соціальних проблем. У законодавстві було запроваджено єдине визначення організацій, які можуть отримувати податкові пільги (раніше для громадських організацій, діяльність яких спрямовувалася на різні суспільно корисні цілі, були передбачені пільги різних рівнів). Крім того, було встановлено загальне правило надання цих пільг (раніше існували різні межі залежно від мети та того, чи є платник податку фізичною чи юридичною особою). Таким чином, дані положення спростили умови застосування фінансових стимулів та краще спонукають фізичних осіб до благодійництва.

Стимулювання до пожертвувань із заробітної плати у Великобританії (як однієї з форм пожертвувань) являє собою позитивну практику, оскільки створює спільні стимули для роботодавців, працівників і благодійних організацій. Таким чином, з урахуванням вище наведеного досвіду країн Європейського Союзу, з метою деталізації положень чинного Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 пропонуємо скористатися європейським прикладом й розробити Кодекс, покликаний унормувати усі аспекти фінансування. Подібні документи ефективно використовують Великобританія (Кодекс оптимальної практики фінансування), Хорватія (Кодекс належних практик фінансування громадських організацій [2]) та ін.

Також, потребують удосконалення механізми податкового стимулювання діяльності інститутів громадянського суспільства шляхом запровадження європейських стандартів у визначенні податкового режиму для них (досвід Німеччини та Великобританії). Доцільно також розглянути можливість впровадження статусу суспільно корисних організацій, що може служити основою для створення декількох податкових стимулів.

З метою вирішення проблеми обмеженого доступу громадських організацій до довгострокового фінансування необхідно внести зміни до Бюджетного Кодексу, які дозволять довгострокове державне фінансування громадських організацій, наприклад, через спеціально створені фонди. Досвід Угорщини, Хорватії, Естонії щодо делегування державою права розпоряджатися державними коштами через автономні та державні фонди є перспективним й таким, що заслуговує на подальше вивчення та у разі доцільності на подальшу імплементацію.

Поступове запровадження системи нормативного регулювання фінансування громадських організацій, що надають соціальні послуги, схвалені державою, а також механізму оплати послуг за допомогою ваучерів. Держави, що користуються такими формами державної підтримки (країни центральної Європи та скандинавські країни) мають схожу з українською патерналістську систему відносин держави з громадянським суспільством, що дозволяє перенести відповідні моделі на національний ґрунт.

Впровадження вище наведених законодавчих новел, з нашої точки зору, допоможе удосконалити систему фінансування громадських організацій в Україні.

Література

1. Горєлов Д. Державне фінансування громадських організацій: зарубіжний досвід та рекомендації щодо впровадження в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Д. Горєлов. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/811>.
2. Кодекс належної практики, норм і критеріїв фінансування програм і проектів НУО (Croatia, Code of Good Practice, Standards and Benchmarks for the Allocation of Funding for the Programmes and Projects of NGOs). – Croatia. – Official Gazette – 2007. – № 88/01.
3. Кондратенко І. Громадянське суспільство та його вороги / І. Кондратенко // Український тиждень. – 2012. – № 13 (230). – С. 11-14.
4. Національна рада у справах громадських організацій. Держава і громадський сектор: останні тенденції в сфері державного фінансування та постачання державних послуг (NCVO, The State and the Voluntary Sector; Recent Trends in Government Funding and Public Service Delivery) 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ncvo-vol.org.uk.

5. Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. – К.: Фенікс, 2011.– С. 368.

Ліцензія, як вид дозволу на полювання: правова характеристика

Сиротенко В.Г., студентка

Науковий керівник:

Меліхова О.Ю., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність цієї теми обумовлена тим, що полювання дуже давнє ремесло, яке було одним із способів добування їжі, одягу. А отже воно ніколи не втратить свою цінність і на даний час розвивається разом із розвитком торгівлі, науки (методами обробки шкір, м'яса, винаходженням нової зброї) тощо.

На науковому рівні цю тему досліджували такі вчені, як Шуміло О.М., Шульга М.В та ін.[1; 2]. Що ж стосується нормативно-правової бази, то це питання регулюється такими актами, як Закон України Про мисливське господарство та полювання, Інструкція про порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин та порядок здійснення полювання на цих тварин тощо.

Перш за все слід зазначити, хто має право на полювання. Право на полювання у межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, іноземці, які отримали у встановленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання.

Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється лише особам, які в установленому порядку одержали дозвіл органу внутрішніх справ на право користування цією зброєю [3].

Також доречним на мою думку є зазначити перелік документів на право полювання. Ними є: посвідчення мисливця, щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита, дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на діагностичний та селекційний відстріл тощо), дозвіл на використання вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання, паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів у разі їх використання під час полювання [3].

В нашому випадку мова йтиме саме про процедуру видачі ліцензії на полювання.

Ліцензія на добування мисливських тварин – це документ суворої звітності, який засвідчує право мисливців на добування однієї особи тварини того виду, статі і виду, що зазначено в ньому [4].

Процедура видачі ліцензії на полювання складається з декількох етапів. В першу чергу, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання (Держкомлісгосп України) видає територіальним органам спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя бланки ліцензій відповідно до лімітів добування мисливських тварин, затверджених на мисливський сезон спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів (Мінекоресурсів України), після попередньої оплати ними вартості ліцензій в обсязі всього ліміту.

Далі державні органи лісового господарства реєструють отримані бланки в журналі обліку ліцензій. Цей журнал має бути пронумерований, прошнурований та скріплений печаткою. На виданих бланках робиться відмітка про реєстрацію в державному органі лісового господарства, який їх видав (штам або печатка цього органу, дата, підпис керівника).

Тоді вони (державні органи лісового господарства) видають ліцензії користувачам мисливських угідь після попередньої оплати ними вартості ліцензій.

Як тільки користувачі отримують ліцензії, вони мають їх реєструвати у журналі обліку ліцензій, який має бути прошнурований і скріплений печаткою державного органу лісового господарства, сторінки журналу мають бути пронумеровані. У журналі вказується номер ліцензії, вид тварини, на яку видається ліцензія, прізвище мисливця, номер посвідчення мисливця та номер щорічної контрольної картки, спосіб добування, дата (термін) та місце проведення полювання.

Пізніше користувачі видають мисливцям ліцензії за підписом керівника, скріплені печаткою, після сплати ними вартості цих ліцензій. У ліцензії вказується прізвище та номер посвідчення мисливця, номер контрольної картки, спосіб добування, термін та місце здійснення полювання [4].

Тож, від суб'єкта права на полювання (мисливця, громадянина України, що досяг 18-річного віку, іноземця) вимагаються такі дії: подання заяви до державного адміністратора на використання природних ресурсів тваринного світу, до якої додається клопотання державним органом лісового та мисливського господарства про необхідну кількість бланків ліцензій на мисливський сезон та контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання. Далі за плату користувач мисливських угідь видає йому (мисливцю) ліцензію (ліцензії) на полювання, які користувач отримав попередньо, так само за плату, в державних органах лісового господарства.

На мою думку, процедура отримання права на полювання є загалом цілком доречною і корисною, адже держава таким чином контролює неприродні втрати тваринного світу України і стежить за відновленням навколишнього природного середовища для збереження нормального стану та підтримання балансу екологічних систем.

Література

1. Екологічне право України. Особлива частина : навч. посіб. / О.М. Шуміло, В.А. Зуєв, І.В. Бригадир та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 432 с.
2. Екологічне право України : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
3. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – Ст. 132.
4. Про затвердження Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 17.10.2011 р. № 549 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1211-11>

Податковий контроль в Україні: основні питання правової регламентації та напрями удосконалення

Фесенко О.В., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В сучасних умовах розвитку країни суттєвим елементом регулювання економіки є податковий контроль, що забезпечує ефективне функціонування фінансової системи та, як результат, сприяє формуванню, наповненню і використанню фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів. Функціонування податкової сфери неможливо без єдиного механізму податкового контролю, важливою умовою дієвості якого є його достатньо повна та чітка правова регламентація.

Питанням податкового контролю присвячені роботи А.В. Бризгаліна, О.Д. Василика, М.М. Весельського, Г.В. Пухальської, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенко, А.Н. Козиріна, Л.А. Савченко, О.Ю. Судакової, І.А. Орешкіна, О.П. Чернявського та ін.

У Податковому кодексі України податковий контроль визначається як система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Податковий контроль здійснюється шляхом:

- ведення обліку платників податків;
- інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;
- перевірок та звірок відповідно до вимог Податкового кодексу, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин [1].

Виділяють такі функції податкового контролю:

1. Облікова функція – забезпечення обліку платників податків, предметів оподаткування, належних платежів бюджетам і цільовим державним фондам.

2. Профілактична функція – припинення та попередження правопорушень у податковій сфері.

3. Інформаційна функція – податковий контроль слугує джерелом інформації для прийняття управлінських рішень.

4. Мобілізуюча функція – за результатами податкового контролю відповідно може збільшуватись обсяг надходжень до бюджетів та цільових державних фондів [2].

Органи податкового контролю повинні дотримуватись таких принципів: рівності усіх платників податків, незацікавленості органів податкового контролю щодо надання певних преференцій платникам податків, справедливості у проведенні податкових перевірок, обґрунтованості накладання адміністративних стягнень, оперативності діяльності, ефективного використання наявних ресурсів, зручності для платника податків.

Податковий контроль повинен забезпечувати прозорість податкової системи, повноту податкових надходжень до Державного бюджету, відповідальність правопорушників у сфері податкового законодавства. Враховуючи, що податки є основним джерелом поповнення Державного бюджету України, функція контролю набуває загальнодержавного значення, оскільки в цілому якість такого контролю визначає перспективи реалізації соціальних програм, підтримку національного бізнесу, підвищення добробуту населення.

Основні функції здійснення податкового контролю належать Державній фіскальній службі України, яка забезпечує контроль за дотриманням податкового і валютного законодавства, правильністю нарахування податків і зборів та своєчасністю внесення їх до відповідного бюджету.

Процедури проведення податкового контролю включають такі етапи: попередній аналіз, планування контролю, здійснення перевірки, завершальний етап контролю, реалізація й контроль за виконанням матеріалів перевірки [3].

Найбільш важливою та ефективною формою прояву організації податкового контролю є податкові перевірки. Перевірка як процедура податкового контролю охоплює обстеження і визначення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Згідно п. 75.1 Податкового кодексу України контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки.

Згідно Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів” № 5503-VI від 20.11.2012 року новим видом є електронна позапланова невиїзна перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику в якому він перебуває на податковому обліку [4].

Підвищення ефективності здійснення податкових перевірок, зменшення помилок при їх проведенні і по завершенні – прийняття необхідних рішень є актуальною проблемою організації податкового контролю.

Особливістю організації та проведення податковими контролюючими органами будь-яких перевірок є чітке законодавче визначення підстав та порядку їх проведення, прав та обов'язків платників і податківців під час їх здійснення.

Актуальним напрямом реформування є повна автоматизація усіх процесів надання податкових послуг громадянам. З липня 2013 року почав діяти “Електронний кабінет платника податків” (ЕКПП), вхід до якого здійснюється шляхом авторизації за допомогою електронного цифрового підпису. Цифровий підпис підприємства та фізичні особи отримують в пунктах реєстрації Акредитованого центру сертифікації електронних ключів.

До важливих заходів підвищення ефективності податкового контролю можна віднести вдосконалення:

- обліку бюджетних надходжень, що полягає в стандартизації звітності платників;
- звітності податківців;
- системи інформування платників;
- налагодження взаємодії податкових органів з іншими органами влади;
- прогнозування надходжень платежів до бюджетів;
- внутрішнього контролю за діяльністю податкових органів;
- розширення можливостей роботи у електронному кабінеті платника – формування та заповнення платіжних документів щодо сплати податків і зборів;
- надання можливості проведення електронних перевірок всім категоріям платників;
- впровадження щодо автоматизації податкової роботи мають зводитися до кращого інформування про переваги та зручність електронної звітності платників, особливо представників малого бізнесу, якщо останні не ведуть облік у електронному вигляді.

Отже, важливе місце у сфері податкового контролю займає питання його організації, адже ефективний податковий контроль є важливою умовою успішного функціонування вітчизняної податкової системи. Поліпшення організації податкового контролю забезпечить оптимальне виконання контролюючими органами їх функцій відповідно до податкового законодавства, забезпечить налагодження взаємовідносин між платниками та податківцями.

Література

1. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Бандурка О.М. Податкове право: навчальний посібник / О.М. Бандурка, В.Д. Понікаров, С.М. Попова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.
3. Найдено О.Є. Податковий контроль: навчальний посібник / О.Є. Найдено. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 224 с.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів: Закон України від 20.11.2012 р. № 5503-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5503-17>.

Секція 4 **ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС** **ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО**

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів

Бабаджанян М.Б., студент

Науковий керівник:

Дорохіна Ю.А., к.ю.н., доцент

Київський національний торговельно-економічний університет

Альтернативні способи вирішення спорів – це сукупність засобів та методів, за допомогою яких можливо усунути конфлікт, що виник між сторонами без звернення до судового органу.

Ю.Д. Притика зазначає, що застосування альтернативних способів вирішення спорів обумовлено об'єктивними факторами, серед яких: необхідність спрощення процедури вирішення спорів, застосування примирних методів подолання юридичних конфліктів, потреба у звільненні державних судів від великої кількості цивільно-правових спорів. Альтернативні способи вирішення спорів являють собою сукупність різноманітних процедур, які спрямовані на подолання юридичного конфлікту, здійснюються, як правило, недержавним органом або приватною особою виходячи із принципів добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності, рівноправності [1].

Медіація є одним із видів альтернативних способів вирішення спорів і являє собою несудові заходи щодо врегулювання конфлікту, який виник між сторонами, за допомогою посередника-медіатора [2]. Даний вид вирішення конфлікту може застосовуватися у кримінальних, цивільних, господарських, трудових, сімейних та адміністративних спорах і тому успішно розвивається у багатьох європейських країнах, таких як США, Канада, Австралія, Австрія, Франція, Велика Британія, Нідерланди, Польща, Німеччина, та ін.

Основною перевагою медіації є те, що сторони самі впливають на хід процесу медіації та повністю контролюють прийняття рішення на відміну від судової системи, в якій лише суддя має на це право. При цьому способом вирішення спорів сторони самі приймають для себе рішення, яке є на їхню думку правильним та справедливим [3]. Також до переваг слід віднести швидкість вирішення спору, так як при зверненні до суду розгляд справи може затягтися.

Процес медіації є добровільним, конфіденційним та неупередженим, а саме добровільність проявляється у тому, що сторони можуть у будь-який момент припинити дії щодо врегулювання спору та звернутися до суду.

Слід зазначити, що за допомогою медіатора сторони аналізують спірну ситуацію і досягнувши компромісу самостійно обирають такий варіант рішення, який би зміг задовольнити всіх учасників конфлікту.

Сьогодні національний законодавець зробив перші кроки у напрямку введення на законодавчому рівні інституту медіації в Україні, створення правових умов для застосування цієї процедури, а саме 26 червня 2013 року було зареєстровано Проект закону № 2425 «Про медіацію» [4].

Відповідно до законопроекту, завданнями медіації є:

- 1) вирішення конфлікту (спору) шляхом досягнення його сторонами взаємоприйняттого для них рішення;
- 2) усунення спричиненої конфліктом (спором) шкоди;
- 3) запобігання поновленню конфлікту (спору);
- 4) відновлення правопорядку та гармонізації суспільних взаємостосунків.

Отже, нейтральна особа, яка допомагає сторонам дійти згоди та вирішити наявний між ними конфлікт називається медіатором.

Законопроект визначає вимоги до особи медіатора, а саме те, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти одного року та пройшла спеціальну підготовку за напрямом «медіація» в Україні або за її межами. Наявність спеціальної підготовки у медіатора засвідчується відповідним дипломом, сертифікатом, свідоцтвом або іншим документом, виданим на ім'я медіатора навчальним закладом або організацією, яка здійснила таку підготовку в Україні або за її межами. Медіатор, який здійснює медіаторську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою.

Правом сторін, які прагнуть дійти до компромісу, є спільний вибір медіатора, з яким укладається угода у письмовій формі. Сама процедура медіації розпочинається з дня підписання угоди про проведення медіації. Медіація проводиться медіатором за узгодженням зі сторонами порядком із дотриманням вимог чинного законодавства про медіацію.

За результатами проведення даної процедури може бути укладена медіаційна угода (мирова угода, угода про примирення), яка укладається у письмовій формі, підписується сторонами, медіатором, представниками та/або законними представниками сторін. Медіаційна угода включає спільне рішення сторін щодо врегулювання конфлікту між ними та/або зобов'язання про форму та порядок усунення спричиненої конфліктом шкоди. У разі невиконання стороною узятих на себе медіаційною угодою зобов'язань інша сторона має право звернутися до суду в установленому законодавством порядку.

Отже, можна дійти висновку, що запровадження медіації на законодавчому рівні буде сприяти ефективному вирішенню конфліктів, які виникли між сторонами в процесі їх діяльності, зменшить навантаження на судові органи, а також, що є дуже важливим – при досягненні домовленості дозволить сторонам зберегти нормальні партнерські відносини.

Література

1. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю.Д. Притика; Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
2. Прибутко П.С. Конфліктологія: навчальний посібник [Електронний ресурс] / П.С. Прибутко. – К.: КНТ, 2010. – 136 с. – Режим доступу: http://libfree.com/155081363-psihologiyakonfliktologiya_pributko_ps.html
3. Сергієнко О. Медіація – альтернативний спосіб врегулювання спору. [Електронний ресурс] / О. Сергієнко. – Режим доступу: http://34400.net/news/olesja_sergienko_mediacija_alternativnij_sposib_vreguljuvannja_sporu
4. Про медіацію: Верховна Рада України; Проект закону від 26.06.2013 № 2425. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

Особливості договору дарування

Левченко В.В., студент

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

З укладанням договору дарування (у різних його проявах) ми маємо справу чи не щодня. Сторонами цього договору можуть бути різні суб'єкти (фізичні, юридичні особи, держава), предмет також може бути різноманітним. У зв'язку з чим актуальність, набуває дослідження особливостей договору дарування. За договором дарування дарувальник передає або зобов'язується передати в майбутньому обдаровуваному безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір дарування спрямований на припинення права власності у дарувальника й виникнення права власності в обдарованій особі з тією лише різницею, що договір дарування завжди є безоплатним, а тому дарувальник не має права вимагати від обдарованої особи зустрічних дій. Тому чинне законодавство чітко обумовлює, що договір,

який встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування [1, 132].

Метою є проведення комплексного аналізу особливостей договору дарування. розробкою питань цієї проблематики займалися такі вчені, як: М.І. Брагинський, В.В. Вітрянський, К.І. Граве, І.В. Єлісєєв, О.С. Іюффе, М.В. Кротов, А.Л. Маковський, Р.О. Максоцький, Д.В. Мурзін, І.Б. Новицький, І.С. Перетерський та ін.

Таким чином, відповідно до частин 1, 2 статті 718 Цивільного кодексу України предметом договору дарування можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому. З наведеної норми випливає, що предметом договору дарування можуть бути: а) речі; б) майнові права [2, 13].

Згідно з положеннями Цивільного кодексу України договір дарування можна розглядати як односторонній, так і двосторонній, як реальний, так і консенсуальний. Основна кваліфікуюча ознака, за якою договір дарування відрізняється від договорів про передачу майна у власність, це його безоплатність. Безоплатність дарування – це відсутність зустрічної еквівалентної вимоги. Німецький вчений Вальтер Шенрат слушно зауважує, що договір дарування виступає антиподом договору купівлі-продажу: «Завдяки даруванню, так як і при купівлі-продажу. Остаточо передається право власності або інше майнове право від однієї особи до іншої особи тільки без зустрічного задоволення». Подарувати будь-яке майно (рухоме, в тому числі гроші й цінні папери, та нерухоме), а також майнові права іншим особам є виключним правом власника цього майна. Договори дарування майна, що знаходиться у спільній власності, укладаються за згодою всіх співвласників.

Предметом договору може бути будь-яке майно (як індивідуально визначені речі, так і речі, визначені родовими ознаками), не вилучене з товарообороту і яке може бути у власності особи, якій воно дарується. Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, а також майнові права, якими уже володіє дарувальник, а також ті, які можуть виникнути у нього у зв'язку їх здійсненням права інтелектуальної власності, та інші права [3, 132].

Слід зазначити, що дарувальник несе відповідальність за збитки, що завдані обдаровуваному, якщо він знав або повинен був знати про те, що річ йому не належить або був не вправі розпоряджатися майном, але не попередив про це обдаровуваного. Договір дарування укладається у письмовій формі, яка визначається правилами цивільного законодавства про форму договорів. Договір дарування може укладатися в усній, простій письмовій і письмовій нотаріальній формі. Форма договору визначається у залежності від виду майна, що є предметом договору дарування. Усна форма укладання договору дарування може мати місце при даруванні предметів особистого користування та побутового призначення. Коли таке бажання висловлюється прямо й дарунок передається обдаровуваному в момент укладання договору [4, 26].

Зазначимо також, що письмова форма є обов'язковою для дарування майнового права та дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому (в разі недодержання письмової форми цей договір є нікчемним), а також для дарування рухомих речей що мають особливу цінність, хоча передання такої речі за усним договором також є правомірним, якщо тільки суд не встановить, що обдаровуваний заволодів нею законно. Письмова форма з нотаріальним посвідченням необхідна для договору дарування нерухомої речі й валютних цінностей на суму, що перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. При укладенні договорів про відчуження спільного майна подружжя, що потребують обов'язкового нотаріального посвідчення, має бути письмова згода другого з подружжя. Тому недодержання цих умов дає підстави для визнання такого договору недійсним. При даруванні слід також додержуватись спеціальних правил, встановлених для набуття права власності на окремі види майна (наприклад, отримання в дар чи дарування вогнепальної зброї). Сторонами у договорі дарування можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, територіальні громади. Сторонами у договорі дарування виступають дарувальник та

обдаровуваний. Укладення договорів дарування громадянами повинно здійснюватися з дотриманням загальних правил цивільного законодавства про їх дієздатність.

Окрім того, законодавець встановлює додаткові гарантії захисту осіб, які перебувають під опікою або піклуванням. Виходячи з інтересів дітей, осіб, над якими встановлена опіка чи піклування, у цивільному законодавстві зазначається, що батьки (усиновлювачі), опікуни не мають права дарувати майно дітей, підопічних. Юридичні особи виступають сторонами у договорі дарування в межах своєї спеціальної дієздатності-договір дарування між юридичними особами, які займаються підприємницькою діяльністю, не допускається, якщо право дарування прямо не передбачене у договорі дарування тільки у випадках, коли ці договори не суперечать її меті та предмету діяльності, передбаченому в установчих документах або положення про них. Укласти договір дарування може також представник дарувальника на основі письмового уповноваження-довіреності. Однак, якщо у довіреності на укладання договору дарування не встановлено імені обдаровуваного, така довіреність є нікчемною [5, 29].

Цікавим є те, що чинне цивільне законодавство покладає на дарувальника обов'язок повідомити обдаровуваного про відомі дарувальникові недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдарованого або інших осіб. При цьому, дарувальник не зобов'язаний виправляти недоліки дарунка чи зазнавати витрат, пов'язаних з їх виправленням, або обмінювати дарунок на якісну річ, проте у разі порушення цих вимог дарувальник зобов'язаний відшкодовувати шкоду, завдану майну, та шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в результаті володіння чи користування дарунком [6, 32].

Оскільки договір дарування укладається в інтересах однієї сторони-обдаровуваного, останній не має права пред'являти претензії до дарувальника на тій підставі, що річ, яку подарували, виявилася з недоліками. Якщо дарувальнику не було відомо про недоліки або особливі властивості подарованої речі, але не користування подарунком призвело до виникнення шкоди завданої життю, здоров'ю або майну обдаровуваного або інших осіб, то у даному випадку дарувальник не несе відповідальності за настання таких умов. Цивільний кодекс України передбачає наступні підстави припинення договору дарування: відмова однієї зі сторін від договору; розірвання договору дарування; визнання договору недійсним. Обдаровуваний має право відмовитись від подарунка в момент його вручення, у разі коли договір є реальним і момент передачі речі збігається з моментом укладання договору. В разі якщо договір консенсуальний (передбачає передачу речі в майбутньому) обдаровуваний може відмовитись від подарунка в будь-який час до моменту його прийняття. Так само, від договору може відмовитись дарувальник, якщо договір укладений з умовою передання дарунка у майбутньому і якщо після укладення договору його майновий стан істотно погіршився. Дарувальник має право розірвання договору, якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність, якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена. Обдаровуваний може розірвати договір, керуючись загальними положеннями про договір, зокрема, договір може бути розірвано а рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом [7, 30].

Слід погодитися з думкою Ярошенко, що дарування завжди є договором, заснованим на взаємній згоді сторін, який передбачає згоду обдаровуваної особи безоплатно прийняти пропонуване майнове право [8, 132].

Таким чином, даний напрямок наукового дослідження можна визнати перспективним, враховуючи наявність невирішених проблем у цивільних відносинах в Україні.

Література

1. Цивільне право України : підручник / [за ред. О.О. Погрібного]. – К.: Істина, 2011. – 380 с.

2. Ісаєв А.М. До питання предмету договору дарування / А.М. Ісаєв // Вісник господарського судочинства. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 13-16.
3. Копчик В.С. Цивільне право України / за ред. В.С. Копчика. – К.: Істина, 2011. – 69 с.
4. Ярошенко І.С. Цивільне право: навчально-методичний посібник / І.С. Ярошенко. – Одеса: Фенікс, 2013. – 76 с.

**До питання про право батька на виховання дитини після розірвання шлюбу
(за матеріалами навчальної практики в суді першої інстанції)**

Максименко О.В., студентка

Науковий керівник:

Бостан Л.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Істотне місце у формуванні особистості, особливо в дитячому віці, посідає сім'я. У сім'ї відбувається первинна соціалізація дитини, усвідомлення того, що добре і що погано, формування морального фундаменту, життєвих установок і ціннісних орієнтацій, визначення кола інтересів та життєвих перспектив. Але, на жаль, сучасна українська сім'я переживає не кращі часи, а на її функціях негативно позначається такий фактор як розлучення батьків. Перед парами, у яких є діти, у разі їх роздільного проживання незалежно від перебування у шлюбі неодмінно виникає питання: з ким з них залишаться діти. Деякі батьки можуть піти мирним шляхом, однак якщо сторони не в змозі подолати свої образи та емоції та самостійно досягти компромісного рішення в інтересах дітей, інакше, окрім як залучити до справи орган опіки та піклування або суд, не залишається.

Як свідчить судова практика, категорія справ про визначення місця проживання дитини залишається однією з найскладніших, оскільки від правильного вирішення справи залежить не тільки задоволення справедливих вимог сторін, але і подальша доля дитини. Українське сімейне законодавство встановлює принцип рівності прав і обов'язків матері та батька стосовно дитини. Однак сформована судова практика при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини в першу чергу керується принципом 6 Декларації прав дитини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Згідно з цим принципом, малолітня дитина не повинна, крім випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю [1]. Згідно ч.1 ст.160 СК України, місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. А ч.2 ст.160 СК України говорить про те, що місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. За відсутності добровільного угоди між колишнім подружжям про проживання дитини після розлучення, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою [2]. Найчастіше розгляд таких справ перетворюється на формальність, оскільки суд заздалегідь встановив перевагу матері на проживання з нею дитини.

До 2012 року, якщо батькові і вдавалося отримати позитивні рішення в судах першої та апеляційної інстанціях, то вищі суди, керуючись принципом 6 Декларації, практично в усіх випадках дитину залишали з матір'ю. І тільки в 2012 році при перегляді справ Вищий спеціалізований суд України (ВССУ) відійшов від дискримінаційного принципу пріоритету прав матері і прийняв ряд прогресивних рішень на користь батька. При цьому суд керувався Конвенцією про права дитини від 20 листопада 1989 року і закріпленим у ній принципом найкращого забезпечення інтересів дитини (ухвала ВССУ від 24 квітня та від 11 травня 2012 року), чим докорінно змінив усталену роками практику [3]. Так, в ухвалі від 11 травня 2012 ВССУ зазначив, що при розгляді справ щодо визначення місця проживання дитини необхідно виходити з балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. При цьому слід враховувати не тільки принцип 6 Декларації, а й Конвенцію та положення національного законодавства.

Отже, представляючи інтереси батька, на противагу принципу 6 Декларації, доцільно використовувати норми Конвенції, яка будується на доктрині найкращих інтересів дитини і не встановлює дискримінаційних положень щодо пріоритету прав матері на виховання і проживання дитини з нею. Важливо також у такій категорії спорів акцентувати увагу суду на тому, що Декларація, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН – не міжнародний договір у розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів та Закону України «Про міжнародні договори України» [4]. Вона встановлює основні принципи в сфері забезпечення прав дитини і носить виключно рекомендаційний характер під час формування внутрішнього законодавства. Конвенція є міжнародним договором, приєднавшись до якого в 1991 році, Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення прав дитини, закріплених у цьому документі. Конвенція – частина законодавства України, так як міжнародний договір має пріоритет над національним законодавством, її застосування обов'язкове.

Необхідно зауважити, що останнім часом спостерігаються позитивні зрушення у судовій практиці. Якщо ще кілька років тому свідомі юристи, пояснюючи перспективу подібної справи в суді, успіх оцінювали дуже скептично, то зараз – турботливий батько з грамотно складеним процесуальним документом, підкріпленою доказовою базою, може розраховувати на задоволення позову. У позовній заяві необхідно вказувати, хто з батьків присвячує більше часу вихованню дитини і догляду за ним, а також обґрунтувати переваги проживання дитини саме з батьком (послатися на обставини, які формують оточення дитини, на її захоплення, наявність друзів, сформований колектив у школі, територіальну перевагу проживання у зв'язку з відвідуванням гуртків, секцій). Можна надати характеристику зі школи, довідки про стан здоров'я, висновок психолога тощо. У самому процесі судового розгляду батькові не слід перебільшувати свої якості та вдаватися в подробиці конфліктних взаємин з матір'ю дитини. В даному випадку суд може дізнатися про це у дитини особисто. Важливим чинником є наявність, або відсутність висновку органів опіки та піклування на користь батька.

При вирішенні спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. В ході судового розгляду, дитина, яка досягла 10 років, має право бути вислуханою в суді. У цьому випадку шанси батька помітно збільшуються. Також суд може взяти до уваги наявність стабільного заробітку у сторін, постійної роботи, можливість вивозити дитину за межі міста чи області на відпочинок, забезпечити її належним житлом.

Цікавим моментом ще є те, що у мусульманських країнах, якщо батько захоче, щоб син проживав з ним, суд, безумовно, піде йому назустріч, так як хлопчик в сім'ї – продовжувач роду. В Росії історично склалося так, що дитині краще залишитися з матір'ю. В США величезну роль при вирішенні таких спорів мають гроші: усталена практика свідчить, що більш багатий батько зможе створити для дитини найкращі умови. У Німеччині, якщо батькам не вдається домовитися про місце проживання дитини, вирішувати це питання буде суд, спираючись на думку Відомства у справах неповнолітніх (Jugendamt). При цьому суд виходить з того, що у обох батьків після розлучення залишаються однакові права на виховання спільних дітей. Якщо мати та батько не можуть домовитися, то необхідно через свого адвоката вказати бажаний варіант вирішення ситуації для кожної із сторін. Суд вирішуватиме, керуючись думкою Відомства у справах неповнолітніх, відповідних дошкільних організацій чи школи, а також висновком експерта, хто з подружжя більш здатний забезпечити дотримання інтересів дитини, при кому з батьків вона буде розвиватися гармонійніше, до кого вона має більшу емоційну прихильність, хто здатний краще про неї подбати і хто з батьків зможе вільно реалізувати спілкування з братами і сестрами, якщо такі є. Тобто суд винесе рішення, з ким буде постійно проживати спільна дитина, і розпише, коли і протягом якого часу дитина перебуватиме у іншого з батьків. Це рішення може бути винесено сімейним судом (Familiengericht) ще до розлучення [5].

Найбільш поширеною причиною, через яку дитина після розлучення не залишається з матір'ю є невиконання нею своїх обов'язків та зловживання батьківськими правами. Згідно ч.2 ст.161 СК України орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини [2]. У більшості випадків це супроводжується алкоголізмом, наркоманією або важкими хворобами, а також жорстоким поводженням з дитиною. Доказами такого стану матері можуть послужити показання свідків, а також медичні довідки, які підтверджують, що мати недієздатна, неосудна. Іншими непрямими факторами, які можуть позитивно вплинути на рішення суду, є нестача у матері матеріальних коштів, або відсутність у неї вільного часу для виховання спільної дитини. Не менш важливою проблемою, через яку дитину передадуть батькові, є обмеження інтересів дитини, а також небезпека для її життя у разі перебування з матір'ю, якщо вона веде асоціальний спосіб життя.

Отже, права батька дитини після розлучення фактично ніяк не звужуються і залишаються в тому ж обсязі, що і були в шлюбі. Але має місце своєрідне добровільне обмеження цих прав, що виражається у рішенні суду чи самого подружжя про місце проживання дитини. При вирішенні даного питання суд повинен виходити з інтересів дитини, рівності прав і обов'язків батьків, їх особистих якостей, можливості забезпечити найбільш сприятливі умови для виховання та розвитку дитини. В сімейному житті завжди бувають складності та непорозуміння і перед тим як вступати в судові дебати, на мою думку, батьки повинні вирішити спір щодо виховання дитини самостійно аби допомогти їй подолати травму розлучення, адже вона своє право на щасливе дитинство відстояти не в змозі в силу свого віку.

Література

1. Декларація про права дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Сімейний кодекс України от 10 січня 2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Німецьке цивільне уложення від 1 липня 1896 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/250517/>

Договір дарування з обов'язком передати дарунок в майбутньому

Одінцова В.А., студентка

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Договір дарування є одним із найпоширеніших договорів, який використовують у різних сферах для врегулювання суспільних відносин. За договором дарування дарувальник передає або зобов'язується передати в майбутньому обдаровуваному безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір дарування, як і договір купівлі-продажу, спрямований на припинення права власності в однієї особи (дарувальника) й виникнення права власності в іншій особі (обдарованої особи) з тією лише різницею, що договір дарування завжди є безоплатним, а тому дарувальник не має права вимагати від обдарованої особи зустрічних дій. Тому чинне законодавство чітко обумовлює, що договір, який встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування [1, 132].

Метою роботи є комплексний аналіз договору дарування з обов'язком передати дарунок в майбутньому.

Наукові дослідження окремих аспектів договору дарування здійснювались О.О. Погрібним, В.В. Новіковою, Н.І. Титовою, В.І. Семчиком, М.В. Шульгою, та іншими вітчизняними науковцями. Проте проблемам договору дарування з обов'язком передати дарунок в майбутньому приділено недостатньо уваги [2, 1].

Вітчизняне цивільне законодавство переживає бурхливий розвиток, зазнає модернізації, що спричиняє значні зміни правового статусу учасників цивільного обігу та правовідносин за їх участю.

Так, Новікова В.В. зазначає, що специфіка договору дарування, в першу чергу, зумовлена його безвідплатним характером, тому чинник безвідплатності має важливе нормоутворююче значення при визначенні місця договору дарування в загальній системі договорів. Дарування – це дія однієї особи відносно іншої, котра спричиняє не тільки обов'язкове збільшення майна останнього (обдаровуваного), а й одночасно відповідне йому обов'язкове зменшення майна першого (дарувальника). Поняття “дарунок” має тлумачитися більш широко, ніж поняття “річ”. У зв'язку з цим пропонується викласти ч.1 ст.717 ЦК України в наступній редакції: “За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безвідплатно майно (дарунок) у власність або безвідплатно звільняє чи зобов'язується звільнити другу сторону (обдаровуваного) від майнового обов'язку перед собою”. Договір дарування може мати умовний характер. З точки зору правової природи умов пропонується розділити умовні договори дарування на дві групи: а) договори, які поєднують одержання дарунка з обставинами, що мають немайновий характер; б) договори, які поєднують одержання дарунка з діями обдарованого, що мають майновий характер [3, 104].

Вважаємо, що правовий модус “правомочності” має місце лише там, де мається йому противага в модусі “обов'язку”. Це говорить про додатковість прав і обов'язків, хоча ця додатковість і припускає нормативний пріоритет модусу “правомочності”.

Слід зазначити, що договором дарування може бути встановлений обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному в майбутньому через певний строк (у певний термін) або у разі настання відкладальної обставини. У разі настання строку (терміну) або відкладальної обставини, встановлених договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, обдаровуваний має право вимагати від дарувальника передання дарунка або відшкодування його вартості. Якщо до настання строку (терміну) або відкладальної обставини, встановленої договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарувальник або обдаровуваний помре, договір дарування припиняється. У випадку укладення сторонами консенсуального договору дарування, права та обов'язки сторін виникають після досягнення згоди з усіх істотних умов договору у передбаченій законом формі. За таким правочином встановлюється обов'язок передати дарунок у майбутньому. Тому, якщо момент укладання договору не співпадає з моментом його виконання, дарувальник зобов'язаний передати дарунок обдаровуваному у той строк або термін, що визначений договором. Строк (термін) передачі речі, що є предметом договору дарування встановлюється у договорі або залежить від настання певної обставини. Зокрема, у договорі може бути передбачено, що дарунок повинен бути переданий через певний строк – кілька днів, місяців, років від моменту укладення договору або від дня настання певної події, що вказана у договорі або договором може бути обумовлено, що передача дарунку має відбутися у певний термін (наприклад, по досягненню певного віку обдаровуваним тощо). Крім того, закон дозволяє укладання договору дарування, за яким дарувальник зобов'язується передати дарунок обдаровуваному лише у випадку настання відкладальної обставини, тобто обставини, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (ч.1 ст.212 ЦК України) (наприклад, одруження обдаровуваного, народження у нього сина, зайняття певної посади тощо) [4, 52].

Обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному, що встановлений у ч.1 ст.717 ЦК України, кореспондується з правом обдаровуваного вимагати передачі такого

дарунку. У разі настання певного строку чи терміну або обставини, визначеної договором дарування, з якими пов'язується передача дарунку дарувальнику, обдаровуваний має право не лише на отримання дарунку, а й право вимагати його передачі, а дарувальник зобов'язаний передати обумовлений договором дарунок. Якщо дарувальник не виконує свій обов'язок щодо передачі дарунку, то обдаровуваний вправі вимагати від нього дарунок або ж на вимогу обдаровуваної особи дарувальник зобов'язаний відшкодувати вартість такого дарунку з врахуванням положень глави 51 ЦК України про відповідальність за порушення зобов'язань. У зв'язку з останнім, слід врахувати, що у договорі дарування повинен бути чітко визначений предмет договору, вартість якого, у випадку необхідності, можна було б визначити. Положення ЦК України спрямовані на забезпечення сумлінного ставлення дарувальника до свого обов'язку передати дарунок у майбутньому (обіцянки подарувати певне майно). Положення ЦК України не передбачають можливість дарування на випадок смерті. Розпорядження про передачу майна після смерті особи оформлюється заповітом. Майно за договором дарування може бути передане лише за життя дарувальника або обдаровуваного. Адже майнові відносини, що виникають на підставі договору дарування мають особистий характер, а тому смерть будь-якого учасника договору дарування припиняє зобов'язання передати певне майно у дарунок. Тому передане та прийняте на підставі договору дарування майно належить обдаровуваному на праві власності, і у разі його смерті воно включається до складу спадщини та переходить до спадкоємців обдаровуваного. Проте, закон по-іншому регулює ситуацію, коли був укладений консенсуальний договір дарування, за яким передача дарунку мала відбутись у майбутньому та пов'язувалась із настанням певного строку (терміну) або відкладальної обставини. Зокрема, якщо настане смерть дарувальника чи обдаровуваного до настання строку (терміну) чи відкладальної обставини, встановленої у договорі дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, то відповідно: спадкоємці обдаровуваного не вправі вимагати від дарувальника виконання його зобов'язань за договором, а до спадкоємців дарувальника не переходить зобов'язання щодо передачі дарунку обдаровуваному. Законом встановлено, що договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому у випадку смерті дарувальника або обдаровуваного припиняється. Таким чином, у спадкоємців зазначених осіб не виникає жодних прав чи обов'язків за даним договором. Останнє не стосується випадку, коли строк (термін) чи відкладальна обставина настали до моменту смерті дарувальника або обдарованого. І якщо фактична передача дарунку ще не відбулася, обдаровуваний або його спадкоємці вправі вимагати передання дарунку, що був предметом договору дарування, а спадкоємці дарувальника повинні виконати його обов'язок за договором. Аналогічні правові наслідки настають також у випадку оголошення померлим дарувальника або обдаровуваного [5, 56].

Враховуючи зазначене, розроблені у роботі пропозиції можуть бути використані для підвищення ефективності застосування договору дарування з обов'язком передати дарунок в майбутньому. Отже, даний напрямок наукового дослідження є перспективним, враховуючи певні прогалини у сфері відповідного правового регулювання.

Література

1. Цивільне право України : підручник / [за ред. О. О. Погрібного]. – К.: Істина, 2011. – 380 с.
2. Ярошенко І.С. Цивільне право: навчально-методичний посібник / І.С. Ярошенко. – Одеса: Фенікс, 2013. – 76 с.
3. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навчальний посібник / С.І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2004. – 220 с.
4. Новікова В.В. Безоплатні договори у цивільному праві України / В.В. Новікова. – Х.: Ксілон, 2008. – 137 с.

Гене́за вітчизняного нотаріату: основні етапи

Панкратова К.О., студентка

Науковий керівник

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Важливу роль у здійсненні правозахисної та правоохоронної функції в державі відіграє нотаріат України. Захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, запобігання правопорушенням є основним завданням нотаріату, авторитет і значення якого невинно зростає в нинішніх умовах реформування соціально-економічних відносин. Його діяльність має великий вплив на різні сторони суспільного життя країни, на нормальне функціонування цивільного обороту.

По мірі розвитку нотаріату зростає інтерес і до його історії. Окремі аспекти цього питання досліджували в науковій і навчальній літературі відомі вітчизняні правознавці, а саме Ясінська Л.Е., Баранкова Л.О., Черниш В.М., Гулевська Г.О., Драгенович Л.В., Яворницький Д.І., Субтельний О.П., Сміян С.М та багато інших. Сторінки історії нотаріату також висвітлювалися в окремих працях зарубіжних авторів, таких як Меркушкин Г.В., Юдельсон К.С., Авдеєнко Н.І., Кабакова М.А. тощо. Але праці авторів мають, в основному, загальний характер, розглядаються лише поверхово та чимало питань залишаються відкритими, не дають можливості глибше зрозуміти сучасний стан нотаріату, пізнати сутність та етапи його розвитку. Тому тема генези нотаріату здається беззаперечною і актуальною.

Історія українського нотаріату відзначається такими особливостями, які притаманні всьому історичному процесу розвитку української нації, держави і права.

Спочатку на Русі складання письмових актів при укладенні правочинів було виключним явищем. Наприклад, у «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи, як на докази існування юридичних відносин. Перші письмові форми правочинів на Україні – Русі починають з'являтися в період феодальної роздробленості у XII столітті. Це окремі уставні і жаловані грамоти удільних князів, а також деякі документи приватних осіб, головним змістом яких було придбання та відчуження прав на землю та холопів. У Галицько-Волинському князівстві окремі дії нотаріального характеру виконував галицький печатник [1, 49].

Органи українського нотаріату за часів Київської Русі зобов'язані своїм зародженням, насамперед, економічним процесам – розширенням торговельної діяльності та збільшенням торговельного обігу. Низький рівень освіти населення і збільшення попиту на юридичні послуги призвели до виникнення перших нотаріальних функцій. Заповнити потребу в складанні документів у письмовій формі змогли так звані дяки та піддячі. Основним завданням дяків та їхніх помічників-піддячих було ведення діловодства в державних установах, складання і підписання грамот, видача оригіналів, копій документів і довідок. Також, дяки виконували і нотаріальні функції, які їм були надані відносно нерухомості (XIII століття). Паралельно з приказними дяками в XIV столітті з'являються майданні піддячі, які складали письмові акти в містах. На думку багатьох юристів, майданні піддячі є засновниками сучасного нотаріату [1, 50].

У XVII-XVIII столітті простежується поступовий процес зміни вільної діяльності писців-професіоналів на підконтрольність їх діяльності державі. Держави (і Річ Посполита, і Росія) з розвитком цивільного обігу будуть прагнути не випустити з-під контролю, у першу чергу, дії з нерухомим майном і, як наслідок, осіб, що сприяли перерозподілу власності [2, 45-46].

В умовах безперервної боротьби та війн руйнувалися деякі власні правові здобутки; Козацька Держава не визнавала писаного права, і тому особи, які виконували нотаріальні функції, їй були не потрібні.

Возз'єднання України з Росією призвело до запозичення російського суспільно-державного інституту майданних піддячих в Україну. Згодом Україна все більше втрачала риси автономії, на її території запанували російські закони, а організація та зміни в нотаріальній справі проводилися за загальнодержавними нормативними актами.

Соборне Укладення – “Кодекс Законів Російської держави”, а потім і логічна точка – “Положення про нотаріальну частину”, затверджене 14 квітня 1866 року імператором Олександром II, – це законодавчі акти, на базі яких створювався та розвивався нотаріат тих часів. Саме Положенням про нотаріальну частину було визначено, що нотаріуси вважаються державними службовцями, але не мають прав на чини та пенсію за цим званням. Призначення відбувалося за рішеннями окружних судів і судових палат. Були закріплені обов’язкові часи присутності в конторах та зобов’язання неодмінно залишати відповідального заступника в разі відпустки. Були закріплені жорсткі вимоги до претендентів на посади нотаріусів [2, 51-52]. Саме це Положення визначило місце нотаріату як органу публічної діяльності в системі судового відомства, але з незалежним колом діяльності, таким чином, інститут нотаріату в Україні формувався під безпосереднім впливом російського законодавства.

Після Жовтневої революції почався новий етап в історії нотаріату. 23 березня 1918 року Рада народних комісарів прийняла постанову, якою скасувала «ныне действующее Положение о нотариальной части» та ввела нове Положення муніципалізації нотаріальних контор.

У період Громадянської війни виникла тенденція ліквідації нотаріату, зобов’язальні відносини зводилися до аліментного права, сімейно-майнових справ, побутового підряду, купівлі-продажу. Але вже в період переходу до Нової Економічної Політики увага радянської влади до нотаріату поновлюється.

Декретом Ради Народних Комісарів у 1921 році встановлено, що посвідчення угод та договорів проводиться нотаріальними столами губернських відділів юстиції та повітовими бюро юстиції. У 1922 році прийнято «Положення про державний нотаріат», яке стало основою радянського нотаріату [3, 48-49].

24 серпня 1924 року було введено нове Положення про нотаріат. Розвиток союзного законодавства та необхідність забезпечення єдності основних принципів діяльності нотаріату у всіх союзних республіках зумовили створення загальносоюзних актів з нотаріату. 14 травня 1926 року була прийнята Постанова «Про основні принципи організації державного нотаріату», на основі якого в союзних республіках, у тому числі в Україні, були розроблені та прийняті аналогічні Положення про державний нотаріат.

Згідно з положенням «Про державний нотаріат УРСР» 1930 року право здійснення нотаріальних дій належало державним нотаріальним конторам. Плата за нотаріальні дії переводилася до державних доходів, а держава, у свою чергу, платила заробітну плату нотаріусам та несла витрати по утриманню контор. Але внаслідок обмеженого цивільного обороту – нерухомість або земля не була в обороті, не було приватного підприємництва, відчуження майна здійснювалося без нотаріусів – нотаріус у цей період не мав у суспільстві такого значення, яке він має зараз або мав у попередні періоди [4, 12].

Закон УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року також не давав чіткого визначення поняття «нотаріат». З тексту Закону зрозуміло, що це була система тільки державних нотаріальних контор, де працювали державні нотаріуси та посадові особи, що мали право здійснювати нотаріальні дії. Державні нотаріуси підрозділялися на категорії. Вони призначалися та звільнялися з посади відповідними органами юстиції. Таким чином, порівняно з Положенням «Про нотаріат» 1930 року, були знижені вимоги щодо повної юридичної освіти. Обов’язковим стало стажування в нотаріаті.

Отже, вагоме місце в діяльності радянського нотаріату займав захист майнових інтересів, насамперед, держави, а потім – громадян. Значно розширилося коло нотаріальних дій, які могли виконувати нотаріуси: це нотаріальні дії, що засвідчували безспірне право; нотаріальні дії, спрямовані на посвідчення фактів; надання документам виконавчої сили; нотаріальні дії, направлені на збереження майна, документів і доказів [5]. Розширення основного переліку повноважень, у свою чергу, засвідчує також і якісні зміни, що відбулися в нотаріаті. Але з розвитком об’єктивних соціально-економічних процесів, появи інституту приватної власності – нотаріат знову потребує реформування.

Початок періоду незалежності нашої держави був досить непростим для всієї України – складні соціальні конфлікти, ідеологічні протиріччя, неадекватні економічно-правові відносини призвели до браку ресурсів для вирішення життєво важливих і невідкладних проблем нотаріату.

З часом, у 90-ті роки, на перший план вперше почали виходити саме незалежність та самоврядування нотаріальних органів. Так, 2 вересня 1993 року в Україні був прийнятий Закон України «Про нотаріат», який вже по-новому регламентував діяльність українського нотаріату.

Цей закон вніс до історії розвитку українського нотаріату багато новацій, серед яких:

- створення кваліфікаційних комісій нотаріату для визначення рівня професійної підготовки осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю;
- видача свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю всім громадянам України, які пройшли кваліфікаційний іспит;
- заснування в обласних центрах, містах Києві, Севастополі державних нотаріальних архівів, що є складовою частиною Національного архівного фонду;
- здійснення тимчасового зберігання нотаріальних документів (до 75 років) саме Національними архівами, що значно полегшує роботу нотаріусів;
- закріплено право осіб, які отримали свідоцтво для зайняття нотаріальною діяльністю, зареєструвати приватну нотаріальну діяльність [6].

Щодо історії нотаріату в період незалежної України, необхідно сказати і про виникнення Української нотаріальної палати (УНП) – добровільної громадської організації нотаріусів. Вона була створена в 1993 році на конференції нотаріусів і зареєстрована Міністерством юстиції України. Основна мета Української нотаріальної палати – об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для задоволення та захисту законних соціальних та інших спільних інтересів, сприяння підвищенню їхнього професійного рівня та вдосконалення правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам і організаціям.

Міністерством юстиції України була розроблена Концепція розвитку нотаріату в Україні, яка покладена в основу проекту нової редакції Закону «Про нотаріат». У 2009 році Закон «Про нотаріат» вийшов вже оновлений.

У підсумку можна сказати, що новий етап розвитку українського суспільства пов'язаний із реформуванням національної правової системи в цілому та її окремих правових інститутів. Серед цих інститутів і реформування інституту нотаріату в незалежній Україні.

Метою реформ у сфері нотаріату повинно бути не вирішення окремих проблем, а встановлення ефективного позасудового забезпечення схорони та захисту законних прав та інтересів громадян, що повинно ґрунтуватися на єдиних принципах, формах і методах організації та здійснення нотаріальної діяльності. Тому необхідно широко використовувати позитивні фактори минулого в діяльності сучасного нотаріату.

Література

1. Черниш В.М. Історико-правовий аспект вітчизняного нотаріату / В.М. Черниш // Мала енциклопедія нотаріуса: юридичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 49-51.
2. Сміян Л.С. Нотаріат в Україні. Загальна частина: підручник / Л.С. Сміян. – Київ: КНТ, 2009. – 632 с.
3. Понамарев А.Ф. Исторические даты российского нотариата / А.Ф. Понамарев // Нотариальный вестник. – 2002. – № 1. – С. 48-49.
4. Шаповалова Л.Л. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Росії / Л.Л. Шаповалова. – Ставрополь: Істина, 2000. – 22 с.
5. Про державний нотаріат СРСР : Закон УРСР № 3378 – VIII від 25 грудня 1974 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org>.
6. Про нотаріат : Закон України № 3425-ХІІ від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Правова природа суброгації у страхових відносинах

Шевченко М.В., студент

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ефективне функціонування ринку страхових послуг потребує формування сприятливого та передбачуваного правового поля для діяльності учасників ринку страхових послуг, поєднаного з правильним застосуванням законодавства про страхування.

Неоднакове застосування судами України норм цивільного законодавства про суброгацію до суспільних відносин, які виникають у зв'язку з виплатою страхового відшкодування страхувальнику та наступним пред'явленням вимоги про стягнення суми страхового відшкодування з особи, яка відповідає за заподіяну шкоду, викликає необхідність викладення відповідних роз'яснень.

Для недопущення помилкової підміни та розмежування правових конструкцій суброгації та регресу, правильного розуміння правової природи суброгації, необхідно звернутись до окремих матеріалів судової практики, узагальнень судової практики та наукових досліджень, серед яких праці Л.А. Зубкової, О.О. Кота, Р.Б. Сабодаша, О.В. Сахарова та ін.

Сутність суброгації закладена у положеннях ч.1 ст.993 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та ст.27 Закону України «Про страхування» (далі – Закон № 85/96-ВР).

Виходячи зі змісту наведених положень, під суброгацією необхідно розуміти перехід до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, права вимоги, яке страхувальник або інша особа, яка одержала страхове відшкодування, має до особи, яка відповідає за завдані збитки.

Одержанню більш точного уявлення про правову природу суброгації сприятиме уясування таких її ознак:

1. Сутність суброгації як підстави переходу прав кредитора до третіх осіб у силу закону полягає у виконанні зобов'язання (платежі) за боржника третьою особою із вступом зазначеної особи в права кредитора [1].

При суброгації нового зобов'язання із відшкодування збитків не виникає – відбувається заміна кредитора: потерпілий (а ним є страхувальник або вигодонабувач) передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди. Внаслідок цього страховик виступає замість потерпілого. Це означає, що одна особа набуває прав і обов'язків іншої особи у конкретних правовідносинах [2].

2. Обсяг прав, що переходять до страховика, залежить від обсягу виконаного ним зобов'язання з виплати страхового відшкодування за боржника. [1; 3, 161; 4]. Розмір страхового відшкодування визначається за правилами, встановленими у договорі страхування. Страховик не має права вимагати від завдавача шкоди суму, яку він виплатив страхувальнику у зв'язку з порушенням умов договору страхування (абз.3 п.27 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» (далі – Постанова ПВСС № 4)) [5].

3. При суброгації перебіг строку позовної давності починає обчислюватися з моменту виникнення страхового випадку, оскільки моментом виникнення права на відшкодування майнової шкоди є момент заподіяння шкоди, але не виплати страхового відшкодування (абз.3 п.27 Постанови ПВСС № 4)) [5; 6].

4. Витрати страховика, понесені для визначення розміру матеріального збитку, не є страховим відшкодуванням, належать звичайних виробничих витрат страховика та не підлягають відшкодуванню в порядку суброгації [8]. Проценти, неустойка виплачуються страховиком через несвоєчасне виконання ним власного зобов'язання перед

страхувальником (стаття 992 ЦК) і не можуть бути стягнуті у порядку суброгації з особи, винної в завданні шкоди (абз.4 п.27 Постанови ПВСС № 4) [5].

5. Оскільки при суброгації відбувається заміна особи в зобов'язанні, та, враховуючи, що відповідно до ст.515 ЦК України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, суброгація у правовідносинах, пов'язаних з особистим страхуванням не допускається [2].

Наведені ознаки можуть бути встановлені у конкретних випадках, пов'язаних зі здійсненням суброгації.

Наприклад, Вищий господарський суд України (далі –ВГС України) у справі № 905/4360/13 визнав існування відносин, врегульованих ч.1 ст.993 ЦК України та ст.27 Закону № 85/96-ВР, що характеризуються такими ознаками: 1) ПрАТ «УПСК» було передано права потерпілого до ОСОБА_2 або ПрАТ «УАСК АСКА»; 2) розмір позовних вимог ПрАТ «УПСК» дорівнював розміру відшкодування потерпілому; 3) перебіг строку давності вимог, переданих у порядку суброгації, відраховувався з моменту дорожньо-транспортної пригоди за участю ОСОБА_1 та ОСОБА_2; 4) витрати страховика, понесені для визначення розміру матеріального збитку, не були заявлені до відшкодування; 5) суброгація здійснена на підставі договору майнового страхування.

Самостійного ґрунтовного дослідження вимагає співвідношення суброгації із суміжними правовими конструкціями, пов'язаними з переходом права вимоги (цесією, виконанням обов'язку третьою особою, регресом та ін.).

Уступка вимоги (цесія) за своєю юридичною природою являє собою безпосередній правовий результат правочину (найчастіше – договору) про передачу вимоги третій особі [1]. Предметом цесії є незадоволене право вимоги первісного кредитора до боржника; у суброгації первісний кредитор (страхувальник) одержує задоволення вимоги до боржника за рахунок страховика, втрачаючи можливість повторного задоволення цієї самої вимоги за рахунок боржника.

Помилковим є ототожнення суброгації з виконанням обов'язку третьою особою, оскільки страховик потерпілого діє не в інтересах особи, яка відповідає за завдану шкоду, – між діями зі сплати страхового відшкодування та виконанням обов'язків у деліктному зобов'язанні у цьому випадку відсутній правовий зв'язок [7, 57].

Найбільш виважено необхідно підходити до розмежування категорій «суброгація» та «регрес», що викликає складнощі при правозастосуванні [8].

Відповідно до ч.1 ст.1191 ЦК України особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом [9].

О.В. Сахаров визначає регресне зобов'язання як самостійне цивільно-правове зобов'язання, в силу якого кредитор має право вимагати від боржника повернення грошової суми (передачі іншої майнової цінності або вчинення інших дій), сплаченої кредитором за боржника або з вини боржника, або отриманої боржником від третьої особи за рахунок кредитора на виконання первісного зобов'язання [6].

З огляду на викладене визначення, регресом у страхових відносинах можна вважати цивільно-правове зобов'язання, у якому страховик має право вимагати від особи, яка відповідає за заподіяну шкоду, повернення страхового відшкодування, сплаченого з вини цієї особи.

«Суброгація» та «регрес» не позбавлені спільних ознак, які полягають у такому:

- вони є різновидами права зворотної вимоги [6];
- формальною підставою їх виникнення є закон, а матеріальною – виконання, здійснене третьою особою [6];
- їх виникнення не потребує згоди первісного кредитора або боржника [10];
- доказом наявності у страховика права вимоги до боржника є договір страхування та документ, що підтверджує виплату страхового відшкодування [10];

– цільове призначення полягає у відновленні майнових активів особи, яка задовольнила вимоги кредитора, за рахунок іншої особи [6].

Розмежування між «суброгацією» та «регресом» необхідно проводити за такими ознаками:

1) регрес регулюється загальними нормами цивільного права (зокрема, ст.1191 ЦК України), а також ст.38 Закону № 1961-IV, а для суброгації відповідно до ст.993 ЦК і ст.27 Закону № 85/96-ВР встановлено особливий правовий режим (абз.2 п.27 Постанови ПВСС № 4) [5].

2) регрес передбачає існування двох зобов'язань: перше – основне, яке виконує третя особа (страховик), і друге – похідне, яке виникає на підставі виконання основного зобов'язання (але переходу права від одного кредитора до іншого не відбувається); при суброгації зберігається єдине зобов'язання, у якому у зв'язку з виплатою страхового відшкодування відбувається заміна кредитора (відбувається зміна суб'єктного складу зобов'язання) [3, 161];

3) регрес у страхуванні виникає стосовно вузького кола осіб, тоді як суброгація застосовується щодо будь-якої особи, відповідальної за настання страхового випадку [2]; положеннями ст.38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» встановлено обмежене коло осіб, до яких може бути звернений регресний позов страховика;

4) при суброгації перебіг строку позовної давності починається з моменту виникнення страхового випадку; при регресі – з моменту, коли страховик виплатив страхове відшкодування, тобто зазнав збитків [2];

5) сфера регресних зобов'язань не обмежена відносинами майнового страхування.

Застосування правових норм про регрес до страхових відносин, врегульованих ст.993 ЦК України та ст.27 Закону № 85/96-ВР не ґрунтується на нормах матеріального права. Приклади таких помилок, допущених судами першої інстанції, наведені в Узагальненні Апеляційного суду м. Києва від 22.08.2013 [8].

Інший приклад необґрунтованої підміни норм про суброгацію положеннями про регрес міститься у Постанові Верховного Суду України від 27 березня 2012 р. у справі № 3-20гс12 [11].

При вирішенні зазначеної справи встановлено, що між ВАТ «УСК «Дженералі Гарант» та ОСОБА_2 укладено договір добровільного страхування транспортного засобу, водія та пасажирів від нещасних випадків, цивільної відповідальності, відповідно до умов якого було застраховано автомобіль Шкода Октавія А5.

Сталася дорожньо-транспортна пригода за участі автомобіля Деу Ланос та автомобіля Шкода Октавія А5, внаслідок якої останньому завдано пошкодження. Винуватим визнано водія автомобіля Деу Ланос ОСОБА_1.

Цивільно-правова відповідальність ОСОБА_1 застрахована ПАТ «Просто-страхування».

ВАТ «УСК «Дженералі Гарант» виплатив ОСОБА_2 страхове відшкодування за договором майнового страхування.

Безпідставно застосовуючи до спірних правовідносин ст.993 ЦК України, ст.27 Закону № 85/96-ВР та ст.1191 ЦК України, ст.38 Закону № 1961-IV Верховний Суд України дійшов помилкового висновку про відрахування строку позовної давності з моменту виконання ВАТ «УСК «Дженералі Гарант» зобов'язання за договором добровільного страхування.

Правильне з'ясування природи відносин, пов'язаних з переходом права вимоги від страхувальника до страховика, сприятиме передбачуваності правового поля для відновлення майнових фондів страховиків та запобігатиме допущенню помилок при застосуванні законодавства про страхування.

Література

1. Кот О.О. Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право»;

- цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.О. Кот. – К., 2002. – 17 с.
2. Узагальнення Верховного Суду України «Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.
  3. Красильникова О.С. Суброгація у цивільному праві України / О.С. Красильникова // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 160-162.
  4. Постанова Вищого господарського суду України від 30 вересня 2013 р. у справі № 905/4360/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4222683.htm.
  5. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13>.
  6. Сахаров А.В. Правовое регулирование регрессивных обязательств, возникающих в сфере предпринимательской деятельности: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А.В. Сахаров. – М., 2010. – 26 с.
  7. Зубкова Л.А. Суброгація та регрес при виплаті страхового відшкодування по договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників дорожніх транспортних засобів в Україні / Л.А. Зубкова // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 53-59.
  8. Узагальнення Апеляційного суду м. Києва від 22.08.2013 «Правові аспекти застосування положень цивільного законодавства про регрес та суброгацію при вирішенні спорів про відшкодування шкоди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/apcourtkiev/uk/publish/article/>.
  9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
  10. Иващук Р. Суброгація и регресс близнецы ли братья? [Электронный ресурс] / Р. Иващук. – Режим доступа: <http://finam.info/news/>.
  11. Постанова Верховного Суду України від 27 березня 2012 р. у справі № 3-20гс12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/>.

Вимоги щодо документів, які пред'являються для вчинення нотаріальних дій

Шумейко І.П., студент

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Динаміка відносин власності в Україні, постійне збільшення кількості та різновидів правочинів «диктує» свої умови для розвитку інституту нотаріату. Вчиненням нотаріальних дій опосередкована значна кількість правочинів, адже обов'язковою вимогою до їх форми є саме нотаріальне посвідчення. Відтак зростає попит на знання порядку укладання таких правочинів, а особливо – вимог, що висуваються до документів, які необхідно пред'явити для вчинення нотаріальної дії, адже нотаріус зобов'язаний відмовити у прийнятті документів, які не відповідають встановленим законом вимогам. Отже, метою статті є систематизація вимог щодо документів, які необхідно пред'явити для вчинення нотаріальної дії.

Визначення поняття «нотаріальна дія» не міститься у чинному законодавстві. Втім, це визначення можна вивести з норми ч.1 ст.1 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон), виклавши його таким чином: «дії, що полягають у посвідченні прав та фактів, які мають юридичне значення з метою надання їм юридичної вірогідності, які вчиняються

уповноваженими органами і посадовими особами». Нотаріальні дії вчиняються не лише нотаріусами, а й посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами і дипломатичними представництвами, а посвідчення заповітів і доручень – також особами, вказаними у ст.40 Закону.

Перелік нотаріальних дій, який вчиняється вказаними вище органами і посадовими особами, визначено в нормах розділу II Закону – у ст.34 (щодо нотаріусів), ст.35 (щодо державних нотаріальних архівів), ст.37 (щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування), ст.38 (щодо консульських установ України) [1]. Порядок вчинення нотаріальних дій для кожного органу або посадової особи встановлюється підзаконними нормативними актами.

Визначення поняття «документ», навпаки, закріплене в багатьох нормативних актах. В цій статті за основу доцільно взяти визначення, викладене в ст.1 Закону України «Про інформацію», згідно з яким: «документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [2].

З огляду на специфіку вчинення нотаріальних дій різними суб'єктами, про яку йшлося вище, у вимогах до документів, які слід подавати для вчинення нотаріальних дій, є відмінності, які залежать від суб'єкта вчинення нотаріальної дії. Втім, загальні вимоги до документів уніфіковані і містяться в ст.47 Закону. Зокрема, це вимоги:

- щодо прошивання, нумерації та скріплення печаткою документів на двох і більше сторінках;
- щодо зрозумілості і чіткості документів, відсутності незастережних виправлень, неприйнятності документів, написаних олівцем;
- щодо обов'язкового повного зазначення певних реквізитів (написання дат словами, зазначення назв юридичних осіб, повних імен фізичних осіб, їх ідентифікаційних кодів);
- щодо неприйнятності документів, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи;
- а також загальна вимога до документів відповідати вимогам законодавства.

До документів, які подаються нотаріусам для вчинення нотаріальних дій, вимоги встановлено главою 8 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок). Наведені в ній вимоги майже повністю дублюють названі в ст.47 Закону, втім є одна особливість. Вона стосується перевірки нотаріусом справжності кожного аркуша документа, який викладений на спеціальних бланках нотаріальних документів. Така перевірка проводиться за допомогою Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

Перелік вимог до документів, які подаються посадовим особам органів місцевого самоврядування, є вичерпним і визначений ст.47 Закону. Такого висновку можна дійти з норми п.2.9 Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України визначає, зокрема, в п. 2.12 – 2.13, вимоги до документів, які подаються для вчинення нотаріальних дій вказаними суб'єктами. Додаткові, порівняно зі ст.47 Закону, вимоги включають:

- вимогу зазначення місця проживання фізичних осіб, у тому числі представників юридичних осіб;
- вимогу щодо прокреслення незаповнених до кінця рядків та інших вільних місць (за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслення не допускаються);
- застереження виправлень, зроблених в тексті нотаріально оформлюваного документа, не лише особою, яка внесла виправлення, а й консулом.

Окремо варто зупинитися на загальній для всіх документів вимозі відповідати чинному законодавству, і розглянемо цю вимогу на прикладі окремо взятої нотаріальної дії –

посвідчення договору купівлі-продажу житлового будинку та земельної ділянки, на якій він розташований.

Пакет документів, який належить підготувати продавцеві вказаних об'єктів нерухомості, в даному випадку складатиметься з таких складових:

- документи, що посвідчують особи сторін договору (ст.43 Закону);
- правовстановлюючий документ на житловий будинок, в силу п.1.2 Порядку (наприклад, свідоцтво про право на спадщину);
- правовстановлюючий документ на земельну ділянку (п.1.4 Порядку);
- результати оцінки вартості майна для цілей оподаткування (абз.2 п.1.12 Порядку);
- документ про сплату до бюджету податку на доходи фізичних осіб (п.1.20 Порядку);
- витяг з Державного земельного кадастру (п.3.3 Порядку) [3].

При цьому, відповідність вищевказаних вимог закону означає, що кожен документ має містити обов'язкові реквізити, передбачені законодавством.

Так, у випадку подання в якості правовстановлюючого документа на житловий будинок свідоцтва про право на спадщину, воно має відповідати вимогам, встановленим п.1 глави 9 Порядку, а саме – його текст має бути викладеним на спеціальному бланку нотаріальних документів з лицьового та зворотного боку цього бланку.

При поданні як правовстановлюючого документа на земельну ділянку свідоцтва про право власності нотаріус має перевірити його на відповідність вимогам абз.2 п.24 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, а саме – викладення тексту на спеціальному бланку, зразок якого затверджено Міністерством юстиції України [4].

Документами, які підтверджують результати оцінки вартості майна, є звіт про оцінку майна та висновок про вартість майна. Вимоги до цих документів містяться в п.57–61 Національного стандарту «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [5].

Вимоги, які є обов'язковими для витягів з Державного земельного кадастру, викладені в ч.2 ст.38 Закону України «Про Державний земельний кадастр», і передбачають наявність в ньому всіх відомостей, які містяться в Поземельній книзі, а також кадастрового плану земельної ділянки [6].

Вимога відповідати чинному законодавству передбачає також дотримання вимог стандартів, які передбачають вимоги до оформлювання документів. В Україні діє, зокрема, стандарт ДСТУ 4163-2003 від 01.09.2003. Там, зокрема, закріплено, що оформлювати рукописним способом можна лише окремі внутрішні документи (заяви, пояснювальні й доповідні записки тощо), авторами яких є посадові та інші фізичні особи [7].

Отже, таку вимогу, як відповідність змісту документів вимогам чинного законодавства, слід розуміти у двох площинах:

1) документ має бути виданий уповноваженим органом в межах його повноважень (тобто видавець документу, у відповідності до закону, має право видавати документ саме з такою назвою);

2) документ має бути складений з дотриманням формальних вимог (наявність всіх визначених законом реквізитів, а також виконання його певним способом, на певному бланку, якщо законом таке передбачене).

Підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо, що вимоги, які пред'являються нормативно-правовими актами до документів, які слід подати для вчинення нотаріальної дії, можна умовно поділити на такі:

1) вимоги до змісту документів (в даному випадку вони включають як наявність в документі передбачених законодавством реквізитів, так і вимогу до змісту документа не принижувати честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи);

2) вимоги до форми документів (включають дуже широкий спектр вимог, зокрема щодо матеріалу документа, способу виконання, відсутності дефектів і незастережених виправлень).

Лише при дотриманні обох вищезазначених критеріїв документи можуть бути прийняті для вчинення відповідної нотаріальної дії.

Література

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 7. – Ст. 632.
4. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 року № 868 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 96. – Ст. 3549.
5. Національний стандарт «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 року № 1440 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 37. – Ст. 1995.
6. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 8. – Ст. 348.
7. Вимоги до оформлювання документів: ДСТУ 4163-2003 від 01.09.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/content/file/Doc_007.pdf

Секція 5 МІЖНАРОДЕ ПРАВО

Діяльність Міжнародної організації праці та її вплив на національне законодавство України

Зуєв В.О., студент

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Однієї з характерних рис сучасного міжнародного права є те, що воно регулює широкий спектр різноманітних міждержавних відносин. Сучасні соціально-економічні трансформації призвели до формування міжнародного ринку праці. Тому сьогодні особливе місце належить міжнародно-правовому регулюванню праці. Його становленню й розвитку сприяли різні фактори, зокрема, це прагнення держав до створення єдиного правового простору, що забезпечуватиме рівні умови конкуренції на міжнародному ринку, а також опрацювання єдиних світових стандартів щодо захисту трудових прав найманих працівників. З розвитком ринкової економіки формувався світовий ринок праці, склалися загальноприйняті у світі ринкові відносини, які юридично закріплені у конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці як складова частина міжнародного права.

Дослідженням діяльності Міжнародної організації праці, ефективності її дії, визначення місця та ролі в системі правового захисту соціальних та економічних прав, а також значення її міжнародно-правових документів для розвитку національного законодавства займалися такі вчені: Г. Мелік'ян, П. Надолішний, В. Руденко, Г. Осовий, В. Семеніхін, Т. Семигіна та інші.

Метою даної статті є дослідження діяльності Міжнародної організації праці (далі – МОП), визначення мети, завдання, цілей МОП та дослідити вплив її діяльності на національне законодавство України.

Міжнародно-правове регулювання праці становить собою регламентування за допомогою міжнародних угод держав питань, пов'язаних із застосуванням праці, поліпшенням її умов, охороною праці, захистом індивідуальних та колективних інтересів працівників. Формальним вираженням такого регулювання є норми (стандарти) праці, закріплені в актах, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй, МОП, регіональними об'єднаннями держав у Європі, Америці, Африці, на Близькому Сході, а також у двосторонніх договорах між державами.

Міжнародно-правове регулювання праці – це встановлена міжнародними договорами (актами) система стандартів щодо регулювання праці, яку держави, що приєдналися до відповідного міжнародного договору (ратифікували його), використовують у національному трудовому законодавстві [1, 47]. Суб'єктами міжнародно-правового регулювання праці є ООН та її спеціалізований орган – Міжнародна організація праці. Науковці вважають, що МОП є єдиною міжнародною організацією, де держави-члени представлені трьома сторонами (діє принцип трипартизму): урядом (по дві особи від кожної держави), представниками роботодавців і представниками трудящих. Окрім трипартизму, чинником успішності МОП є її здатність до оновлення у відповідь на зміни, що відбуваються у світі [2, 249-250].

Міжнародна організація праці була створена в 1919 р. відповідно до рішення Паризької мирної конференції як спеціалізованої установи Ліги Націй. Найбільшу кількість нормативних положень, що відносяться до праці, містять саме акти МОП. Статут МОП став окремою частиною Версальського мирного договору від 28 червня 1919 р. Саме цей день є офіційною датою заснування МОП. З 1946 р. МОП стала першою спеціалізованою установою ООН на підставі угоди про їх взаємне співробітництво і визнання МОП спеціалізованою установою ООН. На даний час членами МОП є 174 держави. Україна – член цієї організації з 30 квітня 1954 р. МОП – міжурядова організація.

Основні цілі МОП зводяться до захисту інтересів і прав трудящих та їх організацій шляхом регламентації робочого часу, боротьба з безробіттям, забезпечення гарантій заробітної плати за рівну працю, захист трудящих від професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві, захист дітей, підлітків і жінок, регламентація питань соціального страхування і соціального забезпечення, організація професійно-технічного навчання трудящих та ін.

Завдання МОП – це досягнення якомога повнішої зайнятості населення, підвищення життєвого рівня, задоволеність роботою, навчання, політика в галузі оплати праці, право на колективні переговори, соціальне забезпечення, охорона праці, захист добробуту дітей і жінок, забезпечення необхідним харчуванням і житлом, надання рівних можливостей для загального і професійного навчання.

Україна як самостійна держава проголосила визнання загальнолюдських цінностей і тому зобов'язалась дотримуватись загальновизнаних принципів міжнародного права. У ст.9 Конституції України [3, 141] передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Щодо положень трудового законодавства, то ст.8 Кодексу законів про працю України конкретизує положення Основного Закону. Вона містить норму, згідно з якою якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди [4].

Прагнучи до всебічного розвитку співробітництва у сфері трудової діяльності та соціального захисту громадян України, інших держав, які працюють за межами своєї країни, наша держава укладає різноманітні міжнародні угоди. Україна ратифікувала понад 90 конвенцій та рекомендацій у сфері праці та її регулювання. В угодах про трудову діяльність і соціальний захист громадян передбачаються й колізійні норми, зокрема з прив'язкою до законодавства держави місця працевлаштування. Так, за цим законодавством регулюється: оформлення трудового договору (контракту); вік, з якого допускається прийняття на роботу; обсяг прав та обов'язків сторін за договором (контрактом); в'їзд працівників і членів їхніх сімей на територію держави працевлаштування, перебування та виїзд із неї; соціальне, в тому числі пенсійне, забезпечення.

Отже, для реалізації цих норм необхідні міжнародні й власні зусилля [5, 245; 247-248]. Тому в установчих документах МОП чітко сформульоване її намагання співпрацювати з урядами країн, а також відповідними міжнародними органами, на які покладено відповідальність за сприяння охороні здоров'я, освіті, добробуту всіх народів. Головний зміст своєї діяльності, таким чином, МОП вбачає в тому, щоб сприяти прийняттю державами світу таких програм, які спрямовані на вирішення найактуальніших для людей праці проблем.

Визнання і дотримання міжнародних трудових норм є справою міжнародного престижу будь-якої держави, а також вихідним моментом у забезпеченні реальних прав і свобод громадян. Участь України у діяльності МОП і використання наявного досвіду є вкрай необхідним та корисним перш за все у період економічних реформ.

Література

1. Формування соціального діалогу в сучасних умовах: світовий досвід та українська практика: [аналіт. доп.] / [ДМ. Горелов, О.А. Корнієвський, Ю.В. Опалько, Г.О. Палій]; за ред. М.М. Розумного. – К.: НІСД, 2011. – 47 с.
2. Черноус О.В. Джерела міжнародно-правового регулювання праці та їх вплив на національне законодавство / О.В. Черноус // Право і Безпека. – 2012. – №4. – С. 249-253.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
4. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Дод. до №50. – 375 с.
5. Іляш О.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб. / О.І. Іляш, С.С. Гринкевич. – К.: Знання, 2010. – 476 с.

Особливості становлення інституту омбудсмана в світі

Лепська А.М., студентка

Науковий керівник:

Віхляєв М.Ю., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Становлення правової держави викликає необхідність пошуку ефективних механізмів захисту прав та свобод людини. Останнім часом міжнародним правом все більше уваги концентрується саме навколо цієї проблеми. Побудова стабільно діючої системи правозабезпечення створила необхідність введення в багатьох державах інституту омбудсмана в якості визначального фактору зміцнення законності правової основи в діяльності виконавчої влади. Адже інститут омбудсмана як основний провідник інтересів суспільства до органів державної влади є важливим динамічним напрямком формування демократичної держави. Пошук оптимальної моделі інституту омбудсмана в Україні зумовлює потребу дослідження світового досвіду його впровадження.

Проблематиці становлення інституту омбудсмана в світі присвячені наукові праці А.С. Автономова, М.С. Башимова, Т.А. Васильєва, О.В. Воробйова, І.А. Ледяха, А.Г. Майорова, О.В. Марцеляка, О.О. Миронова, Г.А. Мурашина, О.Ю. Сунгурова, В.А. Туманова та ін.

Передусім, вважаємо за необхідне надати визначення поняття «омбудсман». Омбудсман – це призначений вищими органами державної влади контрольно-наглядовий, правозахисний, незалежний, політично нейтральний, одноособовий чи колегіальний орган державної влади (посадова особа), уповноважений конституцією чи законом за власною ініціативою або зверненням громадян контролювати діяльність органів і посадових осіб (насамперед виконавчої гілки влади) з точки зору дотримання ними прав і свобод людини та громадянина, який, зазвичай, діє неформально на власний розсуд та рекомендує коригуючі дії, спрямовані на належне забезпечення цих прав і свобод [4].

Сама посада омбудсмана носить в різних країнах різні найменування. В скандинавських країнах використовується назва омбудсмен юстиції, в англійських країнах – парламентський уповноважений. В Ізраїлі – уповноважений по скаргах, уповноважений з прав громадян – у Польщі, уповноважений з прав людини – в Росії. Використовуються також терміни посередник, медіатор (Франція), проведор (поручитель) юстиції (Португалія), помічник громадян (штат Айова, США), адвокат народу (Румунія). У назві цього інституту застосовується також термін «захисник», що підкреслює його спрямованість саме на захист прав: захисник громадян (Канада), народний захисник (омбудсман) (Іспанія), публічний захисник (штат Небраска, США), цивільний захисник (італійські провінції), Колегія Народного Правозахисту (Австрія) та ін. [5].

О.В. Марцеляк виділяє три основні етапи утвердження інституту омбудсмана у світі: перший – від початку XVIII ст. до 30-х років XX ст.; другий – від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х років XX ст.; третій – сучасний етап [4].

Термін «омбудсман» з'явився в Швеції в XIII столітті. Він має німецьке походження, і його коріння сягають раннього періоду історії німецьких племен. Омбудсманом називалася особа, яка обиралася для зібрання від постраждалої сторони грошової пені (віри) з злочинців, які скоїли вбивство. Шведи та інші скандинавські народи перекладали слово «омбудсман» як «повірений», «керуючий справами», «довірена особа». Припускають також, що коріння компетенції цієї фігури проглядаються в римських посадах цензорів, трибунів, провінційних прокураторів [3]. Спочатку, в епоху абсолютної монархії, омбудсмани були людьми корони, покликаними контролювати від імені верховної влади діяльність чиновників і суддів. Так, Карл XII своїм указом 1713 року засновує посаду королівського омбудсмана, який з 1719 року став називатися канцлером юстиції [6]. Його головною функцією було здійснення нагляду за діяльністю суддів, цивільних службовців, забезпечення належного виконання ними національних законів. У міру переходу до конституційної монархії омбудсман стає парламентським органом, що і отримало закріплення в Конституції Швеції 1809 року, в основі якої лежав принцип рівноваги влади короля і парламенту. Конституція вводила посаду омбудсмана юстиції [2]. На цей час продовжує діяти посада канцлера, як королівського

чиновника, але на відміну від нього, омбудсман юстиції виходив з-під опіки короля і ставав підзвітним парламенту, який його обирав і якому він повинен був представляти щорічну доповідь про свою діяльність, будучи у своїй діяльності незалежним і таким, що не підкоряється нікому, окрім закону. В сферу його компетенції входив нагляд за адміністрацією, юстицією і навіть церквою [4]. 1 січня 1975 року вступила в дію нова шведська Конституція, і в підсумку з 1976 року в Швеції працюють вже чотири омбудсмани юстиції.

Другою країною, яка ввела інститут омбудсману була Фінляндія. До 1919 року у Фінляндії існував канцлер юстиції, він призначався генерал-губернатором для контролю за діяльністю уряду та адміністрації у званні прокурора. У прийнятій 17 липня 1919 року Конституції підтверджувалося створення омбудсмана юстиції, чинного паралельно і незалежно від канцлера юстиції. У 1933 році позиції омбудсмана усталилися в конституційному порядку і в правовому контексті країни, з цього часу в країні співіснують обидва контролюючих інститути [1]. Доступ до омбудсмана у Фінляндії має будь-яка людина, чії права ущемлені діями адміністрації, або має скаргу на їх дії, або просто вирішила діяти в ім'я «спільних інтересів»; вона може індивідуально звернутися і мати прямий і особистий доступ [5].

У Норвегії першим виник інститут військового омбудсмана, закон про який був прийнятий Стортингом в 1952 році. У 1962 році в цій країні з'явився цивільний омбудсман юстиції, потім – і омбудсман споживачів. Інститут омбудсмана юстиції Данії був заснований законом 11 червня 1954 року.

Першою з англomовних країн, які застосували у себе інститут омбудсмана, була Нова Зеландія в 1962 році.

Ідея федерального омбудсмана була відхилена в США, але він з'явився в ряді американських штатів: Гаваї (1967), Небраска (1969), Айова (1972), Нью-Джерсі (1974) і Аляска (1975). З'явився і цілий ряд псевдоомбудсманів, що навіть є одночасно віце-губернаторами, призначуваних губернаторами. Омбудсмани з'явилися і в ряді міст: Дейтон (Огайо), Ері (Пенсильванія), Джеймстаун (Нью-Йорк), Сан-Хосе (Каліфорнія) і ін.

Особливість Франції полягає в тому, що ця країна має особливу область адміністративної юстиції, що розглядає конфліктні відносини між адміністрацією і адміністрованим. Адміністративна юстиція в останній інстанції представлена судовою діяльністю Державної ради. Ідея впровадження інституту омбудсмана широко обговорювалася на початку 70-х років і зустріла різке опанування чиновників-професіоналів. Після форсованої парламентської дискусії в 1972 році внесений урядом закон був прийнятий 3 січня 1973 року. Як видно далі, французька модель (медіатор) має ряд специфічних особливостей, і деякі дослідники вважають навіть, що сам термін «омбудсман» не може тут використовуватися. Інститут медіатора отримав тут поширення також на регіональному (Іль-де-Франс) та місцевому рівні (Париж).

Парламентська комісія Ізраїлю в 1968 році рекомендувала ввести інститут омбудсмана. У 1971 році підготовлено відповідний закон, проте фактично Закон про генерального цензора був доповнений 7-ю главою про діяльність уповноваженого за скаргами, в результаті генеральний цензор брав також повноваження Уповноваженого за скаргами.

У Швейцарії за відсутності загальношвейцарського омбудсмана діють омбудсман кантону Цюрих і омбудсман Базеля. В Бельгії існують свої омбудсмани для валлонської і фландрійської частин країни.

В Індії ідея федерального омбудсмана також не знайшла підтримки, проте існують омбудсмани штатів. Перший федеральний омбудсман з'явився в Австралії (Закон від 13 квітня 1977 року). До цього часу в країні вже два роки існував омбудсман у справах сил оборони. Маються омбудсмани і у всіх федеральних штатах – вони з'явилися з 1971 року (штат Західна Австралія) по 1979 рік (о. Тасманія). В останньому випадку він працює в подвійній якості – місцевого та федерального омбудсмана – в тих випадках, коли йому делеговані відповідні повноваження. Досвіду Австралії послідував і Пакистан, де є один федеральний омбудсман, а також регіональні омбудсмани в кожній провінції.

Інститут омбудсмана справедливо розглядається як один з важливих важелів демократизації влади в країнах з авторитарним і тоталітарним минулим. Так, в Португалії пост Поручителя юстиції був введений законом № 212 від 21 квітня 1975 року. У Іспанії інститут Народного захисника (омбудсмана) був визначений Органічним законом № 3 від 6 квітня 1981 року. Першим зі східноєвропейських країн інститут Уповноваженого з прав громадян був введений в Польщі у 1997 році [1].

В даний час інститут Уповноваженого з прав людини функціонує в багатьох країнах Європи, Америки, Азії, Африки, Океанії, хоча він має різну компетенцію, правовий статус, організаційну форму і можливості впливу. Зокрема, дана посада є в таких державах, як США, Канада, Великобританія, Франція, Португалія, Швейцарія, Іспанія, Бельгія, Данія, Італія, Австралія, Гайана, Маврикій, острови Фіджі, Нова Зеландія, Польща. Необхідно зазначити, що в кожній країні у світі інститут омбудсмана долучається до різних сфер суспільної життєдіяльності. Так, існують омбудсмани з прав дитини, воєнні омбудсмани, податкові омбудсмани, бізнес-омбудсмани, омбудсмани компанії, омбудсмани з охорони здоров'я та ін. Європа для розгляду скарг від громадян і резидентів Європейського Союзу на адміністративні порушення в інституціях та установах об'єднання створила посаду Європейського омбудсману. В Україні функціонує Уповноважений Верховної Ради з прав людини та Уповноважений Президента України з прав дитини. Надалі Україна повинна прагнути до послідовного активного введення нових інститутів омбудсмана.

Отже, інститут омбудсману займає важливе місце в системі органів, що здійснюють контроль за діяльністю апарату управління, ефективно захищають права особистості. Його зміст і діяльність значно розширили спектр нових можливостей у відносинах між державою і громадянином, між особами, наділеними владою, і керованими, що загалом зміцнює підвалини демократизації усіх сфер суспільного життя.

Література

1. Государственная политика и управление : учебник : в 2 ч. / Л.В. Сморгунов, А.П. Альгин, И.Н. Барыгин [и др.] ; под ред. Л.В. Сморгунова. – Ч. 1 : Концепции и проблемы государственной политики и управления. – М.: РОССПЭН, 2006. – 381 с.
2. Иностранное конституционное право / под ред. В.В. Маклакова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 247 с.
3. Ліверовських А.А. Про правовий статус Уповноваженого з прав людини / А.А. Ліверовських, Л.П. Романків, А.А. Худяков, А.І. Худяков // Вчені записки, випуск другий. – СПб.: Інститут права, 1999. – 72 с.
4. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право ; муніципальне право» / Марцеляк Олег Володимирович ; Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – 35 с.
5. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран : учебник / В.Е. Чиркин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 307 с.
6. Хіль-Роблес А. Парламентський контроль за адміністрацією (інститут омбудсмана) / Альваро Хіль-Роблес. – М.: Ad Marginem, 1997. – 335 с.

Право озброєних конфліктів: поняття, предмет регулювання. Правова регламентація стадій і окремих режимів ведення війни. Захист прав особи

Усачова М.Ю., студентка

Науковий керівник:

Віхляєв М.Ю., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Право озброєних конфліктів – це сукупність створюваних шляхом міжнародних угод або звичаєм юридичних норм, вживаних у війнах, міжнародних і неміжнародних озброєних конфліктах, що забороняють використання певних засобів і методів ведення озброєної

боротьби, забезпечують захист прав індивіда в ході цієї боротьби і встановлюють міжнародно-правову відповідальність держав і кримінальну відповідальність фізичних осіб за їх порушення [1].

Предметом правового регулювання права озброєних конфліктів є специфічні суспільні відносини, що виникають в період озброєної боротьби або у зв'язку з озброєною боротьбою, яка може прийняти форму війни, міжнародного озброєного конфлікту, конфлікту неміжнародного характеру [2].

Міжнародне право в період озброєних конфліктів – це самостійна галузь міжнародного права – сукупність конвенційних і звичних норм, регулюючих відносини між тими, що беруть участь в озброєному конфлікті, і суб'єктами міжнародного права, що торкнуться їх, з приводу застосування засобів і методів ведення озброєної боротьби, захисту поранених, хворих, військовополонених і цивільного населення, що встановлює відповідальність держав і окремих осіб за порушення цих норм [3].

Суб'єктами права озброєних конфліктів є суверенні держави, що борються за свою незалежність, нації і деякі міждержавні міжнародні організації (наприклад, ООН) [1].

Міжнародне право в період озброєних конфліктів регулює поведінку воюючих сторін, як в процесі міжнародних озброєних конфліктів, так і озброєних конфліктів неміжнародного характеру [4].

За загальними нормами права озброєних конфліктів військові дії між державами не повинні починатися без попереднього недвозначного попередження, яке матиме форму ультиматуму з умовним оголошенням війни [5].

Оголошення війни, навіть якщо воно не супроводжується військовими діями, завжди приводить до стану війни і спричиняє за собою певні правові наслідки [5].

Під театром війни розуміється вся територія воюючих держав (сухопутна, морська і повітряний простір над ними), на якій вони можуть потенційно вести військові дії. Під театром військових дій розуміється територія, на якій озброєні сили воюючих держав фактично ведуть військові дії [1].

Засобами ведення війни є зброя, снаряди, речовини, вживані озброєними силами воюючих сторін для нанесення шкоди і поразки супротивнику. Методами ведення війни – порядок використання засобів ведення війни [3].

Засоби і методи ведення війни діляться на заборонені (або частково заборонені) і не заборонені міжнародним правом [3].

Закінчення військових дій і стани війни – це акти, відмінні один від одного як за способами їх юридичного оформлення, так і по тих правових наслідках, які вони породжують для воюючих сторін [4].

Найпоширенішими формами припинення військових дій є перемир'я і капітуляція. Специфічною формою припинення військових дій є виконання державами рішення Ради Безпеки ООН, що беруть участь в конфлікті (на підставі ст.40 Статуту ООН «Про тимчасові заходи», які можуть включати, зокрема, припинення вогню, відведення військ на наперед зайняті позиції, звільнення певної території і т.д.) [6].

Учасників озброєних конфліктів можна умовно розділити на дві групи: що б'ються (комбатанти) і не б'ються (некомбатанти). Тільки за комбатантами визнається право застосовувати військову силу. До них самих допустимо в ході бойових дій застосування вищої міри насильства, тобто фізичного знищення. Комбатанти, що виявилися у владі супротивника, мають право вимагати поведінки з ними як з військовополоненими [7].

Особлива увага у міжнародному праві приділена правовим режимам військової окупації, правовому режиму поранених і хворих, режиму військового полону [4].

Відносно цивільних осіб, зокрема, забороняється: скоювати будь-які акти насильства, залякування або образи; застосовувати заходи примушення, фізичного або морального порядку, в тому числі, з метою отримання відомостей; застосовувати тортури, тілесні покарання, медичні дослідження і т.д.; застосовувати колективні покарання [8].

Основним міжнародно-правовим документом, що визначає режим військового полону, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року, згідно якої жоден військовополонений не може бути підданий фізичному каліченню або науковому або медичному експериментам, забороняється дискримінація по ознаці раси, кольору шкіри, релігії, соціального походження [9].

Правовий режим поранених і хворих регламентується головним чином Женевською конвенцією про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях 1949 року і Женевською конвенцією про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, з складу озброєних сил на морі 1949 року [10].

Так, зокрема, забороняється добивати або винищувати поранених, хворих, потерпілих корабельну аварію, навмисно залишати їх без медичної допомоги або відходу, навмисно створювати умови для їх зараження, піддавати цих осіб, навіть з їх згоди, фізичним каліцтвам, медичним або науковим експериментам, видаленню тканин або органів для пересадки, крім випадків, коли це виправдано станом здоров'я особи і відповідає загальноприйнятим медичним нормам [10].

Право озброєних конфліктів далеко недосконала галузь міжнародного права. І не тому, що містить певні прогалини, а внаслідок того, що має слабкий механізм регулювання. Організація Об'єднаних Націй, що здійснює контроль і регулювання міжнародного права в період озброєних конфліктів, не достатньо сильна, щоб диктувати свою волю могутнім державам. І прецеденти, коли не виконуються рішення Ради Безпеки ООН ми чітко спостерігаємо у тому озброєному конфлікті, та наразі має місце на теренах України [1].

Література

1. Теліпко В.Е. Міжнародне публічне право / В.Е. Теліпко, А.С. Овчаренко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
2. Бірюков П.Н. Міжнародне право / П.Н. Бірюков. – М.: Юріст, 1999. – 416 с.
3. Грігор'єв А.Р. Міжнародне право в період озброєних конфліктів / А.Р. Грігор'єв. – М.: Воєніздат, 1992. – 32 с.
4. Буроменський М.В. Міжнародне право / М.В. Буроменський. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
5. Колосов Ю.М. Масова інформація і міжнародне право / Ю.М. Колосов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1974. – 152 с.
6. Колосов Ю.М. Міжнародне право / Ю.М. Колосов, В.І. Кузнецов. – М.: Міжнародні відносини, 1998. – 624 с.
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни // СДД СРСР. Вип. XVI. – М.: РОССПЕН, 1957. – С. 204-280.
8. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. // СДД СРСР. Вип. XVI. – М.: РОССПЕН, 1957. – 255 с.
9. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях 1949 р. // СДД СРСР. Вип. XVI. – М.: РОССПЕН, 1957. – 123 с.
10. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використовуванням, фінансуванням і навчанням найманців / Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова // Діюче міжнародне право. – Т.2. – М.: Воєніздат, 1984. – 987 с.

Застосування сатисфакції як однієї з форм відповідальності у міжнародному праві

Шепель К.О., студентка

Науковий керівник:

Віхляєв М.Ю., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Відповідальність є загальносоціологічною категорією, що виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм та цінностей.

Вона означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинку особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [1]. Юридичною ж відповідальністю є забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, тобто застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення. Міжнародна відповідальність, з огляду на суб'єктний склад міжнародних правовідносин, застосовується до держав та міжнародних організацій за скоєне ними міжнародне правопорушення. Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи.

Вивченням міжнародно-правової відповідальності займалися такі сучасні науковці як Р. Аго, Д. Алланд, І.П. Блищенко, В.А. Василенко, Ю.М. Жданов, А.І. Дмитрієв, А.Я. Капустін, І.І. Лукашук, О.В. Мартиненко, О.В. Решетов, Г.Н. Тункин, І.П. Фісенко, А.Л. Чернявський, Г.П. Циверенко та ін.

Міжнародно-правова відповідальність – це визначена нормами міжнародного права відповідальність суб'єктів цього права, що настає за вчинення міжнародно-правового делікту. Передбачає обов'язок суб'єкта міжнародного права ліквідувати шкоду, яка була заподіяна ним іншому суб'єкту в результаті порушення міжнародно-правового зобов'язання або обов'язок відшкодувати матеріальний збиток заподіяний в результаті дій, що не порушують норм міжнародного права, якщо таке відшкодування передбачається спеціальним міжнародним договором (абсолютна відповідальність) [2].

Інститут міжнародно-правової відповідальності, який є одним із найдавніших інститутів міжнародного права, покликаний охороняти добробут на міжнародному рівні, а також забезпечувати виконання покарань у разі скоєння активними суб'єктами міжнародного права (державами) правопорушень. Однією із основних особливостей даного інституту є те, що не дивлячись на його тривале існування, постійний розвиток та використання на практиці, він так і не знайшов кодифікованого виявлення правових норм, через що основні принципи базуються на засадах звичаєвого права.

Комісія міжнародного права ООН, починаючи в 2002 році роботу над проектом Статей про відповідальність міжнародних організацій (далі - проект Статей), підкреслила схожість даної теми з темою відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, і при розробці проекту Статей взяла за основу вже готовий на той момент проект Статей про відповідальність держав [3].

Щодо видів міжнародно-правової відповідальності, то тут думки науковців розходяться – одні виділяють політичну і матеріальну, інші – матеріальну та нематеріальну, аргументуючи свою позицію тим, що відповідальність у міжнародному праві апріорі буде нести політичний характер.

Однією із форм політичної відповідальності є сатисфакція, що полягає у наданні державою-порушницею нематеріального задоволення постраждалій державі. Застосування певної форми сатисфакції залежить від заподіяного збитку і політичних взаємин між державами. Сатисфакція у проекті Статей про відповідальність міжнародних організацій розглядається як форма відшкодування шкоди, проте чіткого визначення даної форми відповідальності в проекті Статей не міститься, відразу вказуються лише конкретні способи відшкодування шкоди. Сатисфакція може виражатись у:

- офіційному вираженню співчуття;
- принесенні вибачення;
- принесення запевнень у тому, що подібні акції не повторяться у майбутньому;
- карному покаранні винних осіб;
- виданні нормативного акту з визнанням своєї провини з тим, щоб подібні дії не повторювались в майбутньому;
- посиланні спеціальної делегації в ображену державу;
- розслідуванні інциденту;
- вшануванні постраждалої держави шляхом підняття прапора постраждалої держави в столиці держави-деліквента, або відданні їй честі військовим формуванням з артилерійським салютом, або у виконанні державного гімну ображеної держави та інше.

Перелік форм сатисфакції не є вичерпним, на практиці вибір форм застосування сатисфакції напряму залежить від конкретних обставин. Історії відомо також безліч випадків, коли під виглядом «сатисфакції» висувались надмірні вимоги. В якості приклада – сумісна нота держав, що приймали участь в придушенні повстання боксерів, представлена правління Китаю в 1900 р., а також вимоги конференції послів, висунуте Греції у справі «Телліні» у 1923 р. [4].

З розвитком інституту міжнародної відповідальності в міжнародно-правовій доктрині висловлена думка про доцільність виділення ординарних сатисфакцій і репарацій як форми відповідальності за міжнародні правопорушення і надзвичайних сатисфакцій і репарацій як форми відповідальності за міжнародні злочини. Ординарні сатисфакції в основному – це символічні обтяження, коли можна вимагати тільки таких, котрі "не є принизливими і надмірними". Надзвичайна сатисфакція – це різного роду тимчасові обмеження суверенітету і правоздатності держав, що вчинили міжнародний злочин. Її метою є викорінювання причин, що спричинили міжнародний злочин, і створення гарантій від його повтору.

Серед підстав застосування такої форми відповідальності у міжнародному праві, як сатисфакція, можна виділити такі діяння, що заподіяли нематеріальний збиток, з боку держави-деліквента:

- неналежне поведіння з главами держав або дипломатичними і консульськими представниками держави;
- напади на морські чи повітряні судна;
- порушення суверенітету або територіальної цілісності держав;
- образа державних символів (державного прапора, гімну і т.д.).

Сатисфакція має місце тоді, коли збитки не можуть бути покриті ані реституцією, ані компенсацією.

Що ж до проблем застосування сатисфакції слід віднести її суб'єктивний та абстрактний характер. Суб'єктивність полягає у неоднаковому розумінні ступеня моральності у вчиненні міжнародних правопорушень активними суб'єктами міжнародного права. Проте наявність коректного переліку підстав для застосування сатисфакції був би також недоцільний саме з приводу різноманітності нанесення моральної шкоди. Що стосується абстрактності, то тут слід звернути увагу на положення ст.40 проекту Статей, яка визначає сатисфакцію як «обов'язок держави принести вибачення за принесену нематеріальну шкоду», на мою думку вибачення, яке буде зроблено лише через необхідність його надання, виступає цілком недоцільним для ображеної держави, що в принципі нівелює задоволення нематеріальних вимог через відсутність як мінімум щирості. Також, хотілось би зауважити, що відмова від надання сатисфакції державою-деліквентом не згадується в актах міжнародного права, що складає враження необов'язковості цього інституту відповідальності. Також зауважу на думки науковців щодо приєднання до відшкодування нематеріальних збитків сатисфакцією введення компенсації за завдання моральної шкоди для ображених держав. І на останок, говорячи про тяжкі порушення, що посягають на честь та гідність держави, вважаю доцільним введення дисциплінарної або навіть кримінальної відповідальності, що дозволило б розвивати рівень моральності та культури міжнародних відносин, а також чіткий контроль за правопорушеннями, що не несуть собою матеріального характеру.

Література

1. Українська радянська енциклопедія / за ред. Бажанова М.П. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1974. – 1500 с.
2. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навчальний посібник / Н.В. Пронюк. – Київ.: КНТ, 2008. – 344 с.
3. Доклад Комісії міжнародного права про роботу її п'ятдесят четвертої сесії : документ ООН А/57/10 [Електронний ресурс]. – Нью-Йорк : ООН, 2002. – Режим доступу : <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2002/2002report>.
4. Eagleton C. The Responsibility of States in International Law / C. Eagleton. – 1928. – P. 187-188.

Секція 6
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Особливості дотримання принципу справедливості при визначенні розміру застави

Антонович А.В., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Останнім часом вітчизняне законодавство піддалося чи малим змінам, які були спрямовані на гуманізацію кримінального судочинства, зокрема, ці зміни торкнулися порядку застосування запобіжних заходів. На нашу думку одним із найбільш популярних і гуманних, в порівнянні з іншими процесуальними заходами, є застава.

Застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків [1].

Питання які стосуються порядку застосування застави, у своїх працях розглядали такі вчені як А.Я. Дубинський, Є.Н. Александров, Г.Н. Ветрова, Ю.М. Грошевим, Ф.М. Кудін та ін.

Нововведення торкнулися переважно процедури порядку застосування та розміру застави. Беручи до уваги, що новий КПК був прийнятий відносно нещодавно, в юридичній літературі, ще недостатньо праць, які б могли відповісти на всі питання що стосуються регламентації застави за новим КПК. Тому є необхідність, уданій статі визначити та дослідити процедуру застосування запобіжного заходу застава, враховуючи принцип справедливості.

Перш за все, потрібно визначити, що в національному законодавстві розуміється під принципом справедливості. О. Скаун визначає принцип справедливості як «міру морально-правової домірності вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення». Вона зазначає, що принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням. Він конкретизується у принципі рівності [2, 224].

Згідно ч.3 ст.183 КПК « Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про, застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою заоб'язаний визначити розмір застави», що в принципі відповідає пункту 3 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод де сказано що, «...звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання», про це неодноразово говорить Європейський суд з прав людини, зокрема в рішенні «Летельє проти Франції» або «Вренчев проти Сербії».

Проте, розмір такої гарантії, є відносний, з огляду на майновий стан особи. При визначенні розміру застави слідчий суддя або суд повинні урахувати майновий та сімейний стан особи, та встановити такий розмір застави, який гарантував би виконання особою покладених на нього прав та обов'язків.

Ч.5 ст.182 КПК встановленню розміри застави, в залежності від тяжкості злочину, в якому обвинувачено особу, найменший з яких становить один мінімальний розмір заробітної плати, що згідно Державного бюджету України на 2014 р становить 1218, а максимальний до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

Натомість, суду надання право визначити розмір застави більший ніж вісімдесят чи триста мінімальних розмірів заробітних плат, але не має права встановити його меншим, ніж передбачено в законі.

Через це, на практиці виникає несправедливість, з огляду на те, що більшість обвинувачених не в змозі сплатити 365400 грн. при прожитковому мінімумі в 1176 грн., в той час, як для громадян з більш високим матеріальним становищем така сума є всього лише місячним заробітком.

Таким чином вважаємо, що під час визначення розміру застави, КПК України, не будучи дискримінаційним по суті, призводить до дискримінації людей за майновим станом, що забороняється ст.24 Конституції України.

У своїй статті, Геннадій Сахаров приводить два види дискримінації, один з яких – непрямий, про який він говорить «ще коли розрізнення робиться на основі начебто нейтрального критерію, який на перший погляд не підпадає під заборону певного виду дискримінації, але результати такого розрізнення приводять до прямо забороненого розрізнення» [3].

Як національні так і міжнародні акти у сфері захисту прав людини, приділяють серйозну увагу принципу рівності та недискримінації. Про необхідність, індивідуально визначати розмір застави щодо кожного обвинуваченого, не одноразово вказує ЄСПЧ.

Наприклад в справах «Пьотр Осух проти Польщі», «Божилов проти Болгарії» він вказав на вимогу врахування майнового стану особи, в рішеннях «Тошев проти Болгарії» про врахування платоспроможності особи.

Так в рішенні «Христова проти Болгарії», ЄСПЧ вказав, «що національними судами не було взято до уваги майно особи, яка в залишалася приблизно два з половиною роки без стабільної зарплатні та малою дитиною на утриманні, натомість при визначенні розміру застави вони виходили лише з тяжкості обвинувачення» [4].

Вирішення даної проблеми, ми вважаємо в доповненні КПК України, статтею, яка б встановлювала обов'язок суду, при визначенні розміру застави підходити індивідуально до платоспроможності обвинуваченого, та встановлювати суму, як б була як гарантією, що особа виконає покладені на неї обов'язки, так і реальною для платоспроможності обвинуваченого. Що б принцип справедливості був реалізований перш за все треба дозволити судам, встановлювати розмір застави менший ніж передбачений ч.5.ст.182 КПК.

Також, ми пропонуємо повернутися до старої моделі КПК України, у тій частині де була можливість сплатити заставу майном обвинуваченого чи підозрюваного, що є дуже розповсюдженим в більшості Європейських країнах. Такий підхід до визначення предмету застави був би більш справедливим, оскільки не маючи коштів, особа може надати в заставу власне майно, що слугувало б достатньою гарантією.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що через відсутність в українських судів можливості зменшувати мінімальний розмір застави, більшість людей піддаються непрямій дискримінації через встановлення не платоспроможних для них сум, чим позбавляється права на справедливе ставлення з боку суду, та можливості забезпечити себе гарантіями, які передбачені ст.5 Конвенції.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Верховна Рада України. – Х.: Одиссей, 2013. – 320 с.
2. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручн. / О.Ф. Скаун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.
3. Сахаров Г. Рівність і дискримінація [Електронний ресурс] / Г. Сахаров // Газета «Лица». – Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/2843>
4. Посібник зі статті 5 право на свободу та особисту недоторканність стаття 5 конвенції [Електронний ресурс] // Рада Європи Європейський Суд з прав людини. – 2012. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

Механізм впровадження та функціонування суду присяжних в Україні

Бурдюг М.А., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Прийняття Верховною Радою України 20 листопада 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу [1] призвело до необхідності формування низки нових правових інститутів, серед яких є інститут суду присяжних в Україні.

Запровадження цього інституту стало важливим етапом судової реформи, дозволивши реалізувати конституційну вимогу щодо функціонування участі народу у здійсненні правосуддя [2, 1].

Суд присяжних як інститут правосуддя, що відповідає вимогам прозорості, демократичності, гласності та безпосередньої участі народу в судочинстві, досліджувався такими вченими та практиками: С.В. Оверчук [2], Н.М. Ахтирська [3], О.В. Культенко [4], А. Борисенко [5], В.М. Тertiшник [6].

Вагомий внесок у розвиток його теоретичних і практичних основ внесли російські та українські правознавці Ю.М. Грошевий, А.Ф. Коні, В.Т. Маляренко, М.С. Строгович, та ін.

На думку відомого російського адвоката А.Ф. Коні суд присяжних заслуговує особливого вивчення саме з точки зору моральних засад, які в нього вкладені та за допомогою яких він і здійснюється [3, 84].

У сучасних умовах реформування судової системи, завданням якої є підвищення рівня довіри суспільства до третьої гілки влади, актуальна стала тема діяльності суду присяжних в Україні [3, 84].

Метою даної роботи є аналіз історичної спадщини та визначення змісту механізму впровадження та функціонування суду присяжних у сучасній судовій системі України.

В Україні історія суду присяжних у традиційному розумінні, починається з 1864 року. В незалежній Україні питання щодо здійснення судочинства судом присяжних було закріплено в Конституції України 1996 р. Питання суду присяжних завжди було і залишається предметом наукових дискусій, оскільки з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [7] суд присяжний був остаточно закріплений в Україні [3, 85].

20 листопада 2012 набув чинності новий Кримінально процесуальний кодекс України [1] який підтвердив введення на територію України раніше задекларованого інституту суду присяжних. Новим кодексом було встановлено коло злочинів, рішення по яких може виносити суд присяжних, до таких відносяться ті злочини за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі, умисне вбивство, терористичний акт, тощо.

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Нормами кодексу передбачено, що до складу суду присяжних входять два професійних судді та три присяжних. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і не старший шістдесяти п'яти років, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція суду, а так само давший згоди бути присяжним. Не можуть бути включені в список присяжних громадяни, визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними, мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного. Після відкриття судового засідання проходить відбір присяжних, де голова, а також учасники судового розгляду з'ясовують наявність підстав, що перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного, або підстави для звільнення окремих присяжних від виконання обов'язків. Крім трьох основних присяжних відбираються двоє запасних. Всі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно [3, 86].

В Україні суд присяжних вже мав практичне застосування, так у районному суді міста Сум суд присяжних у складі двох професійних суддів, співробітник бібліотеки та вихователька дитячого садку вперше в історії України виправдав чоловіка (Олександра

Бондаренка), якого звинувачували у вбивстві. Суд виніс рішення, що чоловіка катували та змусили зізнатися у вбивстві двох односельчанок [4].

Також, 04 березня 2014 завершився ще один суд присяжних який був розпочатий 30 квітня 2012 року в Личаківському районному суді міста Львова. Підсудним був 27 річний громадянин Марокко Шакіба Отмана, котрого звинувачували в вбивстві відомого львівського лікаря Леоніда Фрайфельда. В ході судового слідства були надані всі докази винуватості Шакіба Отмана. Троє присяжних визнали марокканця невинним, хоча двоє суддів, які теж визначали вирок, мали іншу думку. Рішення прийняли більшістю голосів. Марокканця Шакіба Отмана звільнили з-під варти в залі суду з підпискою про невіїзд [5].

Звертаємо увагу на те, що суть суду присяжних полягає в тому, що присяжні, не будучи професійними суддями приймають рішення ґрунтуючись тільки на своєму життєвому досвіді і сформованих у суспільстві уявленнях про справедливість, законність та неупередженість. Тому основне завдання, яке ставиться перед присяжними – встановлення факту, тобто вирішення питань про те, чи був саме злочин, здійснював його обвинувачений, чи винен він у його вчиненні та чи заслуговує поблагливісті.

При цьому необхідно розуміти, що присяжні не можуть приймати рішення з питань, що вимагають від них правової кваліфікації діяння, юридичної кваліфікації статусу обвинуваченого, а також інших питань, вирішення яких вимагає юридичної оцінки. Такі питання можуть розглядати і приймати рішення тільки професійні судді, які зобов'язані стояти на сторожі закону, а також прав та інтересів учасників судочинства.

Крім цього, викликає сумніви положення КПК України, що рішення у справі судом присяжних повинні прийматися спільно професійними суддями і присяжними. З одного боку, видається зрозумілою позиція законодавця передати керівництво процесом професійного судді з метою ефективної організації процедури винесення вироку та уникнення затягування голосування. Однак, з іншого боку, не виключено не навмисний вплив суддів на внутрішні переконання присяжних і процес винесення рішення в цілому, що спотворює специфіку інституту присяжних як інструменту боротьби з винесенням незаконних та необґрунтованих рішень.

Таким чином, беручи до уваги, вимоги статті 391 КПК України [1], виникає головне питання: чи зможуть присяжні самостійно приймати рішення у справах, які явно вимагають розуміння юридичних конструкцій і виходять за рамки встановлення факту? Чи не будуть присяжні в таких ситуаціях покладатися на авторитет та думку професійного судді? В іншому випадку існує ризик поєднання суду присяжних до суто формального інституту без реальних важелів впливу на прийняття рішень.

Отже, з прийняттям нового КПК України і введенням інституту суду присяжних ми зробили перший крок у бік демократизації кримінального провадження. Практичне застосування його норм щодо суду присяжних виявить переваги і недоліки кодексу та інституту присяжних, що дозволить зробити висновки і знайти шляхи для його вдосконалення [9, 19].

Суд присяжних загалом надає можливість створити необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя, зміцнити довіру до суду, гарантувати справедливість, захист прав і свобод людини. Однак сьогодні не можна остаточно визначити, чи потрібен суд присяжних в Україні, чи ні. Існує чимало проблем, які відтермінують остаточно вирішення цього питання. Створювати в Україні повноцінні суди присяжних слід виважено, враховуючи досвід західних країн, а краще – спочатку у вигляді окремих експериментальних судів. Звісно, необхідно в цілому підвищувати правосвідомість і моральність нації, тому що такий суд, перш за все, повинен спиратися на моральні фактори, на почуття справедливості та неупередженості.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Оверчук С.В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України / С.В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – №2(6). – С.1-14.
3. Ахтирська Н.М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації / Н.М. Ахтирська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 5. – С. 83-89.
4. Електронний журнал Українська правда: В Україні суд присяжних вперше виправдав обвинуваченого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/30/7001018/?attempt=5>.
5. Львівська он-лайн газета: Присяжні сказали: «Вільний!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/life/2014/03/13/25651>
6. Тertiшник В.М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В.М. Тertiшник, Н.С. Солнишкіна // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 221-224.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
8. Культенко О.В. Потенційні проблеми впровадження інституту присяжних на прикладі правової системи України / О.В. Культенко, Б.В. Улюшев // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 4. – С. 334-340.
9. Борисенко А. Присяжная правда: введение института присяжных на территории Украины – первый шаг в сторону демократизации уголовного производства / А. Борисенко // Юридическая практика. – 2012г. – 11 декабря (№50). – С. 19.

Найбільш доступні способи захисту документів несуворої звітності від підробок

Калниш Д.О., студент

Науковий керівник:

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Поряд з іншими, однією з задач техніко-криміналістичного дослідження документів є розробка заходів захисту документів від підробки. На нашу думку, ця задача є досить важливою, тому що в подальшому вона може сприяти як органолептичному, так й технічному виявленню ознак підробки захищених документів, полегшити роботу експерта.

Слід звернути увагу на широкий прикладний характер застосування криміналістичних знань про способи захисту документів від підробки не тільки в рамках здійснення кримінального провадження, а й в будь-якій повсякденній діяльності, яка має те чи інше відношення до роботи з документами.

Щоб надати більш практичного значення рекомендаціям, зазначеним в цій статті, в ній розглядаються найбільш доступні способи захисту документів тільки в паперовому, а не в електронному вигляді, які не відносяться до категорії документів суворої звітності, які не є цінними паперами та документами, що посвідчують особу. Мова йде передусім про захист від підробки цивільно-правових договорів, установчих документів юридичної особи, трудових книжок, документів на переказ, накладних, довіреностей (за винятком нотаріально посвідчених) тощо.

Дослідженням проблеми створення найбільш ефективного та в той же час нетрудомісткого способу захисту документів від підробок займалися: С.Й. Гонгало, А.А. Ейсман, А.А. Лисенко, Д.Я. Мирський, С.М. Науменко, Л.О. Сидоренко та ін. В наш час захист документів від підробок також набув актуальності в якості одного з засобів захисту від рейдерських захоплень підприємств з використанням підроблених договорів оренди, установчих документів, довіреностей тощо [1]. Однією з причин зростання кількості

підроблених документів у господарській діяльності залишається поширення та ефективність сучасної комп'ютерної техніки, створення нових програмних продуктів [2].

Умовно, всі засоби захисту документів від підробок можна поділити на чотири групи:

- 1) засоби, засновані на використанні якостей тексту, знаків;
- 2) засоби, пов'язані з використанням якостей матеріалів і знарядь письма;
- 3) спеціальні заходи захисту;
- 4) захисні заходи організаційного характеру [3, 181].

Нас цікавлять (в першу чергу через їх доступність) заходи перших двох, та один захід третьої, груп.

З результатами дослідження сформовано наступні найбільш доступні рекомендації стосовно захисту документів:

1) документ, великий за обсягом, який на практиці не прийнято писати від руки, завжди має бути виготовлений на бланку документів певного виду (наприклад: кожний новий договір оренди в якому ви є стороною бажано укладати на однакових бланках); деякі невеликі за обсягом документи (наприклад: довіреності – в яких одним з засобів захисту є особливості вашого почерку), навпаки слід писати від руки;

2) бланк, документ написаний від руки, будь-який ін. документ повинен мати індивідуальні ознаки (дизайн), які властиві тільки вашій документації: якість та яскравість паперу, розміри сторінки, місце розташування нумерації, шрифт тощо (наприклад: дещо глянцевого папір, шрифт на противагу звичним Arial та Times New Roman, збільшене ліве поле сторінки для її підшивання і т.д.);

3) де це типово (наприклад: статут юридичної особи, диплом, сертифікат тощо) – використовувати захисну сітку бланків документів – малюнок, який складається з найтонших ліній (прямих, непрямих). Її досить просто розробити в текстовому редакторі [4; 5], разом з тим – важко відсканувати з роздрукованого документа або ж дотриматися всіх її пропорцій при спробі відтворити;

4) найбільш важливі документи, до яких не вноситимуться зміни, слід ламінувати (бажано глянцевою плівкою);

5) у разі, якщо основною метою є збереження цілісності документації – прошивати та пронумеровувати її;

6) залежно від важливості документа, рекомендується застосовувати штамп або печатку, навіть у тих випадках, де її використання відповідно до законодавства України не є обов'язковою (з набранням чинності 06 листопада 2014 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу» від 15.04.2014 року № 1206-VII мати печатку буде правом, а не обов'язком юридичних осіб [6]). Печатку рекомендується ставити на текст, а штампи, щоб виключити дописки – не залишати незаповненими;

7) також для виключення дописок, документи слід підписувати одразу під текстом; не рекомендується залишати на сторінці багато вільного місця (як після тексту, так й між рядками);

8) враховуючи той факт, що на багатьох підприємствах є інфрачервоний переглядовий детектор валют, на звороті найбільш важливих документів слід робити певні ідентифікаційні замітки з використанням розчинів, які добре розрізняються в інфрачервоному світлі [7].

Як висновок, хочеться зазначити, що дотримання даних рекомендацій є найбільш доступним способом захисту документів несуворої звітності від підробок. Не дивлячись на те, що деякі елементи зазначених документів неважко підробити, в сукупності вони дають результат. Більшість злочинців рідко вважають за необхідне докладати великих зусиль з підробки документів несуворої звітності, разом з тим ця «дрібничка» стає доказом, що грає велику роль в будь-якому процесі.

Література

1. Рейдери-мажори намагаються за підробленими документами захопити одеський ринок «7-й кілометр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ura->

- inform.com/uk/society/2014/09/06/rejdery-mazhory-pytajutsja-po-podlozhnym-dokumentam-zakhvatit-odesskij-rynok-7.
2. Поняття документів, їх види, способи розпізнання та захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/813/1/poniattja.pdf>.
  3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М.: Мегатрон XXI, 1997. – 334 с.
  4. Значение защитной сетки на бланке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/11w5yC0UZh_2HYNAXDXdS0OF_JvboZyR-Pqdov7Ur8TA/edit?pli=1.
  5. Делаем защитную сетку на документы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=9RAVo15lxJ4>.
  6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу: Закон України від 15.04.2014 року № 1206-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 24. – Ст. 885.
  7. Детектор валют [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostok.dp.ua/ukr/info/infa1/detektor/detector_valut.

Деякі особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх

Курач К.С., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

В останні роки все більше кримінальних правопорушень вчинюється саме неповнолітніми, кожний 8-9 злочин в Україні вчинюється неповнолітніми. Біля 11% серед осіб, які беруть участь у скоєнні злочинів, – неповнолітні. Поширення злочинності серед них випереджає її загальне зростання, а кількість підлітків, що вчинили злочин повторно, за останні роки збільшилась більш як на 19% [1]. В той же час, загальна кількість кримінальних правопорушень значно зменшилась, станом на 2012 рік неповнолітніми (або за їх участю) вчинено 14,2 тис. злочинів, що на 14,4% менше ніж у 2011 році [8]. Така статистика дає змогу вірити в можливість зниження рівня злочинності загалом, однак потребує визначення подальших кроків зниження рівня злочинності серед неповнолітніх. Разом з тим, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має деякі відмінності від загального порядку провадження у кримінальних справах, про які слід пам'ятати як при здійсненні досудового розслідування, так і на стадії судового провадження [2].

Нажаль, дане питання, не дивлячись на його актуальність та значимість, не було достатньо детально розглянуте, хоча дослідженням питань провадження щодо неповнолітніх вже займались: Грошевий Ю.М., Ларін А.М., Макатер С.В., Молдаван А.В. та ін.

Перед тим як розпочати дослідження основного питання: які особливості провадження щодо неповнолітніх осіб передбаченні чинним законодавством, необхідно дати визначення самому поняттю неповнолітня особа. Відповідно до п.12 ч.1 ст.3 КПК неповнолітньою особою є – малолітня особа, також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [3]. З огляду на це, коло осіб, які мають відповідний статус значно звужується і має чітке розмежування від інших учасників кримінального провадження.

Особливий статус неповнолітніх осіб як учасників кримінального провадження зумовлюється наданням їм додаткових гарантій, що мають деяку відмінність від звичайних прав та обов'язків такого учасника кримінального провадження, що не має спеціального статусу. Зокрема, до таких гарантій належать: можливість проведення судового розгляду у закритому судовому засіданні, а також проведення його негайно і першочергово [3, 5].

Законом визначено особливий склад суду, що повинен розглядати кримінальні справи щодо неповнолітніх. Характерною рисою є те, що кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від

кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України "Про судоустрій і статус суддів" на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. А у разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із вищезазначеним законом на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх [3, 4]. Таким чином, звужується не тільки коло обвинувачених, що мають статус неповнолітніх осіб, але й коло суддів, які можуть брати участь в розгляді кримінальних справ щодо них [6].

Не менш важливим є той факт, що при розслідуванні кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх обов'язковою є участь їх законних представників. Так, Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено, що ними можуть бути: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній [3, 5]. Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику. При цьому, у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, що можуть бути законними представниками [3].

Так само, обов'язковою є участь законного представника у випадку, коли неповнолітньою особою є потерпілий, про що також є пряма вказівка у ч.1 ст.59 КПК України або якщо неповнолітнім є цивільний позивач. В другому випадку інтереси неповнолітнього цивільного позивача може представляти також прокурор (ч.3 ст.128 КПК) [3, 7].

Поряд із законним представником обов'язковою є також участь у кримінальному провадженні захисника. Зокрема, в п.1 та п.2 ч.2 ст.52 КПК України зазначено: «обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою» [3].

Що ж до порядку вчинення окремих процесуальних дій, то тут можна виділити такі особливості:

- повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження (ч.4 ст.135 КПК);
- до неповнолітньої особи не може бути застосований привід свідка (ч.3 ст.140 КПК);
- у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування (ч.2 ст.213 КПК);
- у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути

проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним (ч.9 ст.224 КПК), тощо.

Законом також передбачено особливий порядок допиту неповнолітніх осіб, зокрема:

1. Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

2. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

3. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

4. До початку допиту особам, зазначеним в пункті 1, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання [3].

Законом також передбачена можливість проведення допиту, впізнання під час досудового розслідування за участю неповнолітньої особи у режимі відеоконференції [3].

Характерною особливістю є те що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Відтак, особа хоч і не є суб'єктом кримінального правопорушення, проте все одно зазнає виправного впливу з боку держави за вчинене нею протиправне діяння [7].

З вищенаведеного можна дійти висновку, що загалом провадження щодо неповнолітніх осіб здійснюється за загальними правилами, за окремими виключеннями є певні особливості, що зумовлені особою учасника кримінального провадження. Насамперед, під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Література

1. Аванесов Г.А. Криминологія і соціальна профілактика / Г.А. Аванесов. – М.: Академія, 2000. – 526 с.
2. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 р. № 223-1134/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
6. Тацій В.Я. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
7. Макатер С.В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх [Електронний ресурс] / С.В. Макатер. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/ua/>.

8. Стан та структура злочинності в Україні за період з 1 січня 2011 року по 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/>.

Система запобіжних заходів: новації кримінального процесуального законодавства України

Панкратова К.О., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Конституція України визнала права і свободи людини найвищою соціальною цінністю [1]. Для реалізації даного положення проводяться радикальні реформування в різних галузях права, в тому числі кримінальному процесуальному праві, яке розвивається в напрямку гуманізації відповідно до кримінальної політики держави, що вніс Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий у 2012 р., і який вніс суттєві зміни до існуючої системи запобіжних заходів, дослідження яких і є метою статті [2].

Згідно з КПК України систему запобіжних заходів складають: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Також тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи. Отже, новими видами запобіжних заходів, на відміну від КПК України 1960 р., є особисте зобов'язання, особиста порука та домашній арешт.

У науці кримінального процесу дослідженню як теоретичних питань, пов'язаних із визначенням поняття та особливостей застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення кримінального провадження (процесуального примусу), так і практичних проблем їх застосування, присвячена значна увага. Зокрема, вказані питання висвітлюються у працях радянських вчених-процесуалістів І.Л. Петрухіна, В.С. Чистякова, З.Д. Єнікеева, З.Ф. Ковриги та українських В.В. Назарова, П.П. Пилипчук, В.О. Попелюшка, А.В. Молдована, Ю.М. Грошевого, Є.Г. Коваленка, В.С. Зеленецького, В.Т. Маляренка, В.В. Рожкової та ін. Серед сучасних дослідників цим питанням займалися В.Г. Гончаренко, М.Є. Шумило, О.П. Кучинська, І.Г. Голуб, Л.М. Лобойко, В.Т. Нор та ін.

Слід зазначити, що зазвичай запобіжними заходами є заходи забезпечення кримінального провадження, які обмежують свободу пересування громадян або обмежують особисту свободу громадян. Це заходи процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного та обвинуваченого, які за наявності підстав та у встановленому порядку застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [5, 401].

Щодо особистого зобов'язання, то серед науковців існує думка, що цей запобіжний захід по суті є альтернативою підписки про невиїзд, яка була передбачена КПК України 1960 р. [3]. Але є ряд певних особливостей. Підписка про невиїзд полягала у відібранні від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого [3]. Згідно з чинним КПК України, особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, а саме:

- 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю [2]. Отже, перелік обов'язків покладених на підозрюваного, обвинуваченого, є значно ширшим, але водночас вичерпним.

Особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст.194 КПК України і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру [2, ст.180]. У КПК України 1960 р. кількість поручителів визначалася слідчим, але їх не могло бути менше двох.

Що стосується домашнього арешту, то це питання є найменш вивченим та найбільш спірним. Поширеною є думка, що домашній арешт – це новий запобіжний захід, так як він не був передбачений у КПК України 1960 р. Відповідно до положень діючого КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі [2, ст.181].

Застосування домашнього арешту як заходу процесуального примусу має ряд переваг. Домашній арешт є більш гуманним, та заподіює менше шкоди людині і суспільству в контексті збереження фізичного і психологічного благополуччя підозрюваного або обвинуваченого. Цей захід процесуального примусу відповідає світовим тенденціям у галузі прав людини [6, 18].

Відповідно до ч.5 ст.181 КПК України, працівники органу внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю [2].

За положенням цієї норми є неврегульованим механізм контролю працівниками органу внутрішніх справ за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. Виникає багато питань щодо обмежень прав працівників органів внутрішніх справ з метою забезпечення дотримання прав та свобод осіб, що спільно проживають з підозрюваним, обвинуваченим. Є певні практичні та теоретичні питання і щодо використання електронних засобів контролю, які теж потребують детального вивчення [4].

Таким чином, у КПК України щодо запобіжних заходів є ряд теоретичних питань та практичних проблем, що стосуються як визначення понять, класифікації, особливостей цих заходів, так і суто практичних питань застосування норм кримінального процесуального права у відповідності до основоположних принципів права, дотримання прав та свобод громадян, дотримання міжнародних норм та правил щодо вищезазначених питань [4].

Зважаючи на новизну та відсутність достатньої правової бази та практики, застосування деяких запобіжних заходів в теорії кримінального процесу це питання потребує доопрацювання. Проблеми застосування запобіжних заходів є актуальними питаннями кримінального процесуального права і тому залишаються предметом наукових досліджень.

Література

1. Конституція України від 21 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 143.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України № 1001-05 від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
4. Голуб І.Г. Нові види запобіжних заходів згідно з КПК 2012 року [Електронний ресурс] / І.Г. Голуб // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7). – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013.pdf>.
5. Гончаренко В.Г. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
6. Кучинська О.П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О.П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17-19.

Дактилоскопія як основний криміналістичний метод: історія виникнення

Свиридова В.В., студентка

Науковий керівник:

Сабадаш В.П., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Головний помічник детективів, слідчих та звичайних оперативних працівників – це дактилоскопія – або просто відбитки пальців.

Як з'явилася ідея звернути увагу на неповторні візерунки на пальцях?

У науці нерідко буває так, що новим стає давно забуте старе. Така доля спіткала і дактилоскопію. Відома на Сході ще тисячоліття назад, ця наука прийшла в Європу тільки в ХІХ ст. Як вказує відомий криміналіст Едмон Локар, мабуть уже доісторичне людство було знайоме з дактилоскопією, бо на стінах деяких печер у Франції, Мексиці знайдені малюнки кисті руки з намальованими на них папілярними узорами (візерунками). Інші народи також знали значення папілярних узорів. Наприклад, ассірійці та вавілоняни приблизно з 2200 р. до нашої ери засвідчували документи відбитком пальця. І очо так китайці та японці в VII-VIII ст. засвідчували справжність укладених угод відбитком великого пальця, намазаним фарбою, який замінював підпис. Однак невідомо, чи використовуватись відбитки пальців для ідентифікації злочинців. Але оскільки в китайському романі ХІІ ст. говориться про викриття вбивці за відбитками пальців, то можна здогадуватися, що вказані народи і раніше могли знати про таку можливість. У 1880 р. китайці вже мали цілу колекцію відбитків великих пальців найбільш небезпечних злочинців [1, 43].

В Європі можливість ідентифікації злочинців шляхом порівняння відбитків пальців у Середньовіччя і більш пізні часи була, мабуть, невідома. Відбиток пальця, який іноді ставився під документом, можливо засвідчував особу більше своєю формою та іншими особливостями, ніж характером папілярних узорів, тим більше, що з поширенням підпису про відбитки пальців на деякий час забули.

У 1686 р. узорами на пальцях рук зацікавився професор Болонського університету Марчело Мальпігі. В своїх творах він згадував про «різноманітні лінії й узор» на кінцівках пальців, але не наважувався коментувати їх походження і призначення. Перший науковий трактат з цього питання написав у 1823 р. Ж.Е. Пуркін'є з Бреславського університету. Він поділив всі пальцеві узор на дев'ять типів і висунув гіпотезу про зв'язок узорів з чутливістю шкіри, але не задумався над тим, чи передають вони індивідуальність людини [2, 16].

Відкриття дактилоскопії, як назвали вчення про відбитки пальців, і їх використання в боротьбі зі злочинністю, як методу ідентифікації особи, звичайно пов'язують з іменем Вільяма Хершеля (Гершеля), поліцейського чиновника англійської колоніальної адміністрації в Індії. Ще в 1858 р. він розпочав свої дослідження властивостей та

можливостей папілярних узорів. Можливо, його підштовхнуло до цього спостереження за китайськими торговцями, які під час укладання торговельних угод, на ділових паперах, іноді ставили пофарбований тушшю відбиток великого пальця правої руки. Пізніше сам Хершель не зміг пояснити, як і коли цей феномен потрапив у коло його інтересів.

Як би там не було, але ще в 1858 р. він попросив у постачальника матеріалів, для дорожнього будівництва, індуса Радж'ядара Конаї, як у однієї з договірних сторін, почорнити штемпельною фарбою пальці та долоню своєї правої руки і зробити відбиток на угоді постачання.

У той час Хершель навіть приблизно не орієнтувався в узорах ліній, які створюються на відбитках пальців. Він, усього-на-всього, хотів цією таємничою маніпуляцією зобов'язати індуса, котрий, як і багато хто з його співвітчизників, був охочий порушувати строки поставок, виконувати умови укладеного договору. Але з цього моменту узори на відбитках рук назавжди полонили Хершеля.

Протягом 19 років Хершель брав відбитки своїх пальців та пальців багатьох індусів. Поступово він почав усвідомлювати майбутнє свого відкриття. У 1879 р. Хершель повертається до Англії і в 1880 р. у журналі "Nature" публікує свої дослідження про ідентифікацію злочинців за пальцевими відбитками, але його відкриття залишається поза увагою [3, 39].

Лікар-шотландець Генрі Фолдс у той же час працював у лікарні Дзукійі та викладав японським студентам фізіологію. З 1879 по 1880 рр. Фолдс зібрав велику кількість відбитків пальців рук і вивчав найрізноманітніші різновидності пальцевих узорів, що утворюються папілярними лініями. Одним із результатів цих досліджень було те, що, як писав Фолдс: «...малюнок ліній шкіри не змінюється протягом усього життя і може краще фотографії слугувати засобом ідентифікації».

Випадок навів його на думку про те, що відбитки пальців можна використовувати для пошуку злочинців. Одного разу у сусідньому будинку була скоєна крадіжка. Коли злодій перелазив через побілену вапном кам'яну стіну, залишив на ній сліди пальців, вимазаних сажею. Поки Фолдс вивчав ці сліди, злодія було затримано. Тоді Фолдс попросив дозволу в японської поліції відібрати відбитки пальців затриманого і виявив, що вони суттєво відрізняються від слідів залишених на стіні. Відповідно Фолдс зробив висновок, що затриманий не винний, оскільки сліди міг залишити тільки злочинець, який, втікаючи, спіткнувся об жаровню. Фолдс виявився правим: через декілька днів був заарештований справжній злодій. Фолдс взяв відбитки пальців і в нього, вони повністю збігалися зі слідами, залишеними злодієм. Це наштовхнуло Фолдса на думку про можливість викривати злочинців та вбивць за відбитками пальців рук. Коли було скоєно іншу крадіжку, японська поліція покликала на допомогу Фолдса, який знайшов на бокалі відбиток долоні. І тут допоміг його величність випадок. Під час своїх попередніх досліджень, вчений, у різних садибах, відбирав відбитки пальців рук у слуг. Тепер він порівняв знайдені сліди зі своєю картотекою і результат приголомшив його: відбитки на бокалі повністю збігалися з пальцевими узорами одного зі слуг.

Усі свої спостереження та думки Фолдс виклав у листі, який був опублікований в англійському журналі «Nature» («Природа»), де писав: «Якщо на місці злочину знайдені відбитки пальців, вони можуть допомогти знайти злочинця. Я сам це перевірів практично у двох випадках». Далі Фолдс вказував, що за узорами папілярних ліній можна встановити особу потерпілого, якщо, наприклад, буде знайдено лише кисть руки трупа [2, 19].

Найважливіше зі зробленого Фолдсом – це його вказівка на те, що відбитки пальців, знайдені на місці злочину, можуть сприяти знаходженню злочинця та використовуватися для доказування його причетності до розслідуваного злочину.

У 1880 р. Фолдс видав керівництво по фіксуванню відбитків пальців, де запропонував одержувати відбитки всіх десяти пальців (так робиться і сьогодні). На жаль, у той час на можливості дактилоскопії не звернули уваги [3, 62].

Важливу роль у становленні дактилоскопії відіграв видатний вчений-природознавець Френсіс Гальтон (двоюрідний брат Чарльза Дарвіна). У 1891 р. він запропонував систему класифікації папілярних узорів за наявністю або відсутністю дельт та їх кількістю. Стаття з його висновками була опублікована в журналі «Природа», але не привернула особливої

уваги. Пізніше, в 1892 р. Гальтон видав книжку «Відбитки пальців», у якій розглядав відбитки пальців як засіб ідентифікації. Гальтон зробив три обґрунтовані висновки, що мали важливе значення для становлення дактилоскопії: папілярний узор залишається незмінним протягом всього життя людини, він неповторний та індивідуальний, але, не дивлячись на індивідуальність, піддається класифікації. У 1895 р. йому вдалося добитися введення у Великобританії дактилоскопічного методу ідентифікації, спочатку поряд з бертильйонажем. Однак введення цього методу в практику викликало труднощі, оскільки відбитки пальців розподілялися в розділах його картотеки вкрай нерівномірно [4, 4].

Більш досконалу систему класифікації відбитків пальців рук розробив інший англієць – Едвард Генрі, генеральний інспектор англійсько-індійської Бенгалії, а пізніше шеф Скотленд-Ярду. Він був знайомий з книжкою Гальтона і вже деякий час вивчав новий метод ототожнення.

У кінці 1896 р. Генрі знайшов спосіб упорядкувати в картотеках мільйони карток з відбитками пальців, причому так, щоб мати можливість швидко знайти потрібну картку. Він виходив з поділу всіх папілярних узорів на п'ять основних видів: прості пологі дуги та гострі дуги, радіальні та ульнарні петлі і завитки. Основні види узорів позначав буквами, а далі розподіляв на підвиди. Для цього з'єднував відповідні точки в узорі прямою і підраховував кількість папілярних ліній, які ця пряма перетинає. Разом з буквами, які позначали основний узор, ці цифри створювали формулу, у відповідності з якою розміщувалися картки в картотеці [3, 71].

У 1901 р. в Англії вводиться реєстрація злочинців на основі відбитків пальців. Система Гальтона-Генрі й до сьогодні є основою для більшості видів реєстрації за відбитками пальців в Європі, Північній Америці та багатьох інших країнах. Через рік після введення британською поліцією реєстрації за відбитками пальців англійський суд вперше визнав факт збігу відбитків пальців як доказ.

Інші країни також поступово стали використовувати для ідентифікації злочинців дактилоскопію. У Франції перший випадок дактилоскопічної ідентифікації зареєстровано в 1902 р., у Бельгії – 1904 р., Португалії – 1913 р [5, 3].

У 1920 р. судовий медик та криміналіст П.С. Семеновський (1883-1959) запропонував удосконалену систему класифікації пальцевих узорів. Його посібник «Дактилоскопія як метод реєстрації», надрукований у 1923 р., заклав наукові основи дактилоскопічних обліків у нашій країні [1, 39].

Література

1. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції / В.А. Журавель. – Х.: Апостіль, 2012. – 302 с.
2. Баканова Л.П. Дактилоскопические исследования: учебное пособие / Л.П. Баканова. – М.: «Прогресс», 1980. – 52 с.
3. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики / Ю. Торвальд. – М.: «Прогресс», 1974. – 440 с.
4. Остап В.П. Методи опису та розпізнавання дактилоскопічних зображень для створення інформаційно-вимірювальних систем / В.П. Остап. – Л.: Світ, 2003. – 20 с.
5. Петелюк О.М. Використання дактилоскопічної інформації у розслідуванні злочинів / О.М. Петелюк. – К.: Освіта, 2011. – 18 с.

Проблеми питання процесуальної самостійності слідчого у досудовому розслідуванні

Чернова Ю.С., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у 2012 році обумовило зміни у процесуальному статусі всіх учасників провадження, в тому числі і статусу слідчого. Це викликало необхідність дослідження особливостей реалізації ним своїх повноважень у досудовому провадженні. Окрему увагу, на

нашу думку, слід приділити питанню процесуальної самостійності слідчого, виділити та проаналізувати проблемні питання її фактичної реалізації, що нами і було поставлено за мету написання тез.

Відповідно до ч.5 ст.40 КПК України, при здійсненні своїх повноважень відповідно до вимог цього Кодексу, слідчий є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється [1]. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Проте гарантії такої самостійності відсутні, оскільки відсутні будь-які механізми впливу та накладення певних санкцій на осіб, що порушують цю вимогу.

Чинним КПК України встановлюються три напрями керівництва діями слідчого – з боку прокурора, керівника досудового розслідування і слідчого судді. Певних змін зазнали важелі управління слідчим з боку керівника органу досудового розслідування [1]. У процесуальному законодавстві відсутнє зазначення обов'язкового характеру його вказівок. В той же час таке зазначення знаходимо в Положенні про органи досудового розслідування МВС України [2]. Проте зважаючи, що даний підзаконний нормативно-правовий акт не може вважатися джерелом кримінального процесуального права, доходимо наступного висновку: вказівки з боку керівника органу досудового розслідування мають виключно рекомендаційний характер, оскільки в джерелах кримінально-процесуального права відсутнє зазначення їх обов'язковості.

Однак таке становище не означає розширення процесуальної самостійності слідчого, а навпаки, навіть зводить останню. З прийняттям нового КПК більш суттєві важелі управління слідчим отримав прокурор.

Відповідно до ч.2 ст.36 КПК України, у досудовому розслідуванні прокурор здійснює дві функції:

- нагляд за додержанням вимог чинного законодавства;
- процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, а отже, і діяльністю слідчого.

У відповідності до ч.4 ст.40 КПК України зазначено, що письмові вказівки прокурора є обов'язковими для слідчого і підлягають виконанню. При цьому за систематичне умисне невиконання такої вимоги слідчий підлягає не тільки дисциплінарній, а й кримінальній відповідальності [1].

Ст.311 КПК України закріплює право слідчого в письмовій формі у встановлений законом строк оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора до прокуратури вищого рівня. Таким чином, законодавець надає слідчому засіб забезпечення своєї процесуальної самостійності і попередження зловживання своїм процесуальним становищем з боку прокурора. Більше того, у разі, якщо рішення, дія чи бездіяльність прокурора будуть визнані незаконними, чинний КПК України допускає його заміну у провадженні [1].

В той же час ця норма є дещо суперечливою. За ч.3 ст.312 КПК України, оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. А значить, під час оскарження зі слідчого не знімається обов'язок виконувати отримані від прокурора розпорядження навіть всупереч своєму внутрішньому переконанню.

Ще однією проблемою реалізації слідчим своєї процесуальної самостійності є вимога щодо подання звернень до керівника досудового розслідування у тому разі, коли прокурор відмовляється погоджувати клопотання та ініціювати розгляд питання, що були порушені в останньому. При цьому керівник досудового розслідування наділений правом на власний розсуд і виключно в разі необхідності приймати рішення. Така «багаторівневість» процесу звернення виступає ще однією перепорою для реалізації слідчим права на процесуальну самостійність.

Зважаючи на вищевикладене вважаємо доцільним виключити це положення з КПК України і надати слідчому право самостійно протягом певного, встановленого законом

строку, оскаржувати відмову прокурора у погодженні поданого клопотання до прокуратури вищого рівня.

Опосередковане керівництво кримінально-процесуальним доказуванням, яке здійснює прокурор, у досудовому розслідуванні обумовлює потенційну можливість поширення слідчих помилок. Останні, в свою чергу, загрожують негативним впливом на якість кримінального правосуддя, завдання кримінально-правової політики держави [3].

Зважаючи на це, важчаємо, що слідчий, як керівна постать в досудовому розслідуванні, має бути більш широко забезпечений процесуальною самостійністю та незалежністю.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 9 серпня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>
3. Конституція України від 28 червня 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Особиста порука: новації кримінального процесуального законодавства України

Шевченко К.О., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Однією з гарантій досягнення завдань кримінального судочинства є передбачена законом можливість застосування запобіжних заходів відносно підозрюваного, обвинуваченого. Головною вимогою, що пред'являється до застосування заходів кримінально-процесуального примусу є розумність рівня втручання у сферу конституційних прав і свобод осіб, які залучені до кримінального судочинства [1].

У зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства України виникає потреба у порівняльній характеристиці особистої поруки як запобіжного заходу за старим та новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України) [2].

Вивченню особистої поруки як запобіжного заходу, приділяло увагу багато вчених-процесуалістів. Окремі питання, що стосуються підстав, процесуального порядку обрання та інших проблем особистої поруки досліджували такі науковці, як Н.В. Бушна, О.Г. Васильєва, С.І. Вершиніна, Т.В. Данченко, Г.М. Доросінська, А.В. Захарко, Е.К. Кутуєв, О.О. Левендаренко, О.В. Медведєва, В.О. Михайлов, Н.В. Ткачева, Р.З. Шамсутдинова та ін.

Метою статті є встановлення сутності особистої поруки, як запобіжного заходу, визначення її характерних рис та аналіз, щодо особливостей нововведення.

Процес реформування кримінального процесуального законодавства не торкнувся сутності поняття особистої поруки. Згідно зі ст.180 КПК України 2012 р., особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу [1].

КПК України 2012 р., має певні відмінності від КПК 1960 року.

По-перше, п.5 ст.194 КПК України 2012 р., визначає повний зміст обов'язків які покладені на підозрюваного, обвинуваченого, до яких застосовано запобіжний захід, такий як особиста порука, на відміну від КПК України 1960 р., а саме:

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю [1].

По-друге, у КПК України 2012 р., закріплено розмір грошового стягнення в залежності від ступеня тяжкості діяння, а саме:

1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати;

2) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів мінімальної заробітної плати;

3) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;

4) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати [1].

В свою чергу, КПК України 1960 р., зазначає про те, що обвинувачений, до якого обраний запобіжний захід особиста порука, буде ухилятися від слідства чи суду, то на поручителя може бути накладено грошове стягнення до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян [2].

Крім того, критерієм розрахунку розміру грошового стягнення в чинному КПК України є розмір мінімальної заробітної плати, (який закріплений в ЗУ «Про Державний бюджет України»), а в КПК України 1960 р., притаманно враховувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян [1, 2].

По-третє, за чинним КПК України кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. За загальним правилом мінімальна кількість поручителів складає дві особи, але за чинним КПК України може бути визнано наявність одного поручителя, але лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру. Згідно зі ст.152 КПК України 1960 р., число поручителів не може бути менше двох осіб. Тобто позитивними є закріплені в КПК України 1960 року положення, що не допускають число поручителів менше двох осіб [1, 2].

Проаналізувавши положення КПК України 2012 року та КПК України 1960 року можна зробити висновок, що було розширено зміст обов'язків, які покладаються на обвинуваченого, підозрюваного, із застосуванням запобіжного заходу особиста порука. Також змінений розмір грошового стягнення залежно від правопорушення чи кримінального правопорушення та змінений критерій розрахунку розміру грошового стягнення. Також суттєвою зміною КПК України 2012 р., на відміну від КПК України 1960 р., є кількість поручителів.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України №1002-04 від 13.04.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 11.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України № 1001-05 від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
3. Чухраєв Д.А. Напрями вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України / Д.А. Чухраєв // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 967-971.

**Відповідність порядку відібрання біологічних зразків для дослідження
у досудовому поведженні практиці Європейського Суду з прав людини**

Шумейко І.П., студент

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) і практику Європейського Суду з прав людини (далі – практика ЄСПЛ) як джерело права. Згідно з ч.2 ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Таким чином, практика ЄСПЛ має вищу юридичну силу за норми КПК України. З огляду на те, що в деяких випадках слідчі судді, суди у процесі провадження досудового розслідування надають дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків для дослідження всупереч практиці ЄСПЛ, виникає необхідність встановлення співвідношення порядку відібрання таких зразків, закріпленого в КПК України, з дотриманням прав і основоположних свобод людини, закріплених Конвенцією, що і є метою даної статті.

Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне звернутися до практики ЄСПЛ. Так, у провадженні ЄСПЛ знаходилась справа «Яллох проти Німеччини», в якій заявник оскаржував дії органів досудового розслідування, які полягали у примусовому вилученні зі шлунка підозрюваного наркотичних засобів, які той переховував. Ці вилучені матеріали згодом були використані як доказ обвинувачення. В рішенні по цій справі Суд зазначає: «хоча право не свідчити проти себе в першу чергу стосується права обвинуваченого зберігати мовчання на допиті та не бути примушеним до давання показань, ЄСПЛ вже надавав цьому принципу більш широкого значення, що охоплює випадки, коли йшлося про передачу органам влади фактичних доказів. З огляду на це, заборона примушування до давання показань застосовується і до цієї справи». Далі Суд зазначає: «використання у справі заявника доказів, отриманих з метою примусового застосування засобів, які викликають рвотний рефлекс, порушило його право не свідчити проти себе і тому зробило розслідування повністю несправедливим» [1]. Таким чином, Суд встановив та у своєму рішенні закріпив порушення права обвинуваченого не свідчити проти себе.

Крім того, в зазначеному рішенні ЄСПЛ виокремив такі фактори визначення того, чи було порушено право особи не свідчити проти себе:

- 1) чи мало місце нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження;
- 2) чи може бути публічний інтерес до засудження особи виправдано порушенням його фізичної та психічної недоторканності;
- 3) чи мають докази, здобуті шляхом вчинення цієї процесуальної дії, вирішального значення для обвинувачення особи [1].

У справі «Функе проти Франції» йшлося про те, що з метою отримання доказів вчинення особою злочину митні органи вимагали надання нею виписок з банківських рахунків, які знаходилися в неї, при цьому не намагаючись отримати їх в інший спосіб. За ненадання виписок особу було притягнуто до відповідальності. В рішенні за цією справою ЄСПЛ стверджує: «Суд вважає, що митні служби спровокували пред'явлення обвинувачення Функе з метою отримання деяких документів, про існування яких в них були припущення,

проте повної впевненості не було. Не маючи можливості чи не бажаючи отримати їх яким-небудь іншим способом, вони намагалися примусити заявника надати докази свого власного порушення. Особливості митного права не можуть виправдати порушення права будь-якого обвинуваченого мовчати або не давати показання на підтвердження своєї вини» [2].

Зазначене вище рішення, виходячи з останнього цитованого речення, придатне до застосування в будь-яких правовідносинах, де можливе порушення права особи на мовчання і права не свідчити проти себе. Важливим висновком, який слід зробити з аналізу рішення «Функе проти Франції», є неможливість здійснення по відношенню до особи будь-якого примусу з метою надання цією особою доказів, які згодом буде покладено в основу її обвинувачення.

Обставини справи «J.V. проти Швейцарії» свідчать про те, що податкові органи кілька разів притягали до відповідальності заявника, таким чином примушуючи його назвати джерело не задекларованого доходу – інформація про який, в свою чергу, могла б свідчити про наявність в його діях складу злочину. Важливим з погляду цієї статті є наступне твердження Суду в рішенні за цією справою, в якому він спростував посилення національного суду на можливість процесуального примусу в кримінальному процесі з подібною метою: «ці дані відрізняються від подібних даних, які, як відмітив Суд за справою Saunders, існують незалежно від зацікавленої особи та не отримуються за допомогою примусу та всупереч волі цієї особи» [3].

Зазначене рішення дозволяє дійти висновку про те, що навіть якщо дані, які матимуть вирішальне значення для обвинувачення особи, не залежать від цієї особи, вони не можуть бути отримані примусово всупереч волі особи.

Названі вище рішення ЄСПЛ не означають того, що відібрання біологічних зразків в примусовому порядку в будь-якому разі суперечить Конвенції та практиці ЄСПЛ. Так, відібрання біологічних зразків в особи може відбуватися з різною метою, наприклад, для визначення стану, в якому знаходилася особа в певний час (наприклад, стану алкогольного сп'яніння). При цьому докази, що отримуються внаслідок проведення експертизи цих зразків, не мають вирішального значення для обвинувачення особи.

Коли ж біологічні зразки в особи вилучаються з метою встановлення причетності її до вчинення злочину, примусове їх надання суперечитиме положенням ст.6 Конвенції. Зауважимо, що право не свідчити проти себе має будь-яка особа, отже не можуть бути вилучені біологічні зразки у свідка з метою спростування його показань і, таким чином, обвинувачення в наданні завідомо неправдивих показань. Головне правило, яке доцільно виводити з наведених рішень ЄСПЛ, є таким: біологічні зразки у особи можуть бути отримані поза її згодою лише тоді, коли метою відібрання таких зразків не є отримання доказів обвинувачення особи, яка надає такі зразки.

Оскільки, відповідно до положень ст.ст.241, 245 КПК України, біологічні зразки відбираються примусово за ухвалою слідчого судді, то про мету отримання таких зразків можна в будь-якому разі довідатися з мотивувальної частини ухвали. Якщо ж доказ, отриманий таким чином, згодом буде розтлумачено як доказ обвинувачення, що має вирішальне значення для встановлення вини особи, він є недопустимим з огляду на положення ст.87 КПК України та ст.6 Конвенції.

Таким чином, на нашу думку, доцільним при встановленні необхідності примусового відібрання біологічних зразків є надання слідчим суддею відповідей на такі запитання:

1) чи можна стверджувати, що відібрані зразки не будуть використані як доказ обвинувачення особи, яка попередньо відмовилася надати такі зразки?

2) чи виправдовує тяжкість кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, порушення її особистої недоторканності?

У разі негативної відповіді на хоча б одне з поставлених запитань доцільно відмовляти в задоволенні клопотання з тих підстав, що його задоволення призведе до необґрунтованого порушення прав людини. При цьому, з огляду на принцип обов'язковості судових рішень, важливо ставити зазначені питання саме на стадії надання дозволу на

отримання зразків, адже на стадії судового розгляду неможливо буде посылатися на незаконність ухвали слідчого судді, яка набрала законної сили і не була скасована, а, отже, і на незаконність одержаних за цією ухвалою доказів.

Література

1. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яллох проти Німеччини» від 10.05.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-386794.html>
2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Функе проти Франції» від 25.02.1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_154
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «J.B. проти Швейцарії» від 03.05.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.romanovaa.ru/es94/>

Секція 7 ТУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Поняття підходящої роботи та правові наслідки відмови від неї

Бронецький І.В., студент

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

За умов розвитку ринкової економіки, приватної власності, ринку праці в Україні особливої уваги набуває удосконалення належних правових, економічних і соціальних передумов зайнятості населення як основи для реалізації права на працю. Це зумовлено перш за все тим, що наша держава все ще тяжко переживає процес переходу від планової економіки до ринкової.

На думку Маркіної Т.Г., економічні реформи, які проводилися в Україні, не тільки не розв'язали, а, навпаки, надзвичайно загострили проблему зайнятості за рахунок поширення безробіття і серйозних труднощів, які виникли у процесі працевлаштування багатьох громадян нашої країни. У зв'язку з цим зростає роль держави як гаранта зайнятості населення, що, в свою чергу, вимагає найактивнішого і водночас послідовного, оперативного і, звичайно, своєчасного застосування фінансово-економічних і правових важелів та інструментів тощо. Тому, в даному аспекті значну роль набуває проблематика підходящої роботи, процес її вибору та правові підстави відмови від неї [1, 2].

Слід зазначити, що деякі проблеми, пов'язані з правовим регулюванням відносин зайнятості, в певній мірі піддавалися науковим розробкам. Зокрема, до висвітлення різних аспектів цієї проблеми звертались такі дослідники як В.С. Венедиктов, О.М. Волкова, І.В. Зуб, С.О. Іванов, Р.І. Кондрат'єв, Ю.П. Орловський, О.С. Пашков, З.К. Симорот, П.Р. Стависький, Н.П. Стадник, К.П. Уржинський, Н.М. Хуторян та ін. У працях цих авторів розглядаються методологічні і теоретичні засади правового регулювання підготовки, розподілу та використання кадрів, висвітлюються питання працевлаштування, форми зайнятості.

На вищому законодавчому рівні в Україні закріплено право на працю, право на соціальний захист, обов'язок держави створювати умови для його повного здійснення громадянами, стимулювати безробітне населення до пошуку праці та боротися з безробіттям в країні в цілому [2]. Але для визначення поняття підходящої роботи, необхідно звернутися до законодавства для визначення поняття підходящої роботи. Згідно Ст.46 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року, підходящою для безробітного вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації особи з урахуванням доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради. Заробітна плата повинна бути не нижче розміру заробітної плати такої особи за останнім місцем роботи з урахуванням середнього рівня заробітної плати, що склався у регіоні за минулий місяць, де особа зареєстрована як безробітний [3].

Під час пропонування підходящої роботи враховується тривалість роботи за професією (спеціальністю), кваліфікація, досвід, тривалість безробіття, а також потреба ринку праці. Для осіб, які не мають професії (спеціальності) і вперше шукають роботу, підходящою вважається така, що потребує первинної професійної підготовки, зокрема безпосередньо на робочому місці, а для осіб, які бажають відновити трудову діяльність після перерви тривалістю, що перевищує шість місяців, підходящою вважається робота за професією останнього місця роботи або робота з проходженням попередньої перепідготовки за новою професією (спеціальністю) за направленням територіального органу центрального

органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції [3].

У разі коли неможливо надати безробітному роботу за професією протягом шести місяців з дня перебування на обліку в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, йому пропонується підходяща робота з урахуванням здібностей, стану здоров'я і професійного досвіду, доступних для нього видів навчання та потреби ринку праці.

Для громадян, які не працювали за попередньо здобутими професіями (спеціальностями) понад 12 місяців, підходящою вважається робота, яку вони виконували за останнім місцем роботи, а робота за здобутими раніше професіями (спеціальностями) може вважатися підходящою за умови попереднього підвищення кваліфікації з урахуванням потреби ринку праці [3].

У разі зміни безробітним професії за направленням територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, підходящою вважається робота за новою та за попередньою професією (спеціальністю) [3].

Підбір підходящої роботи для інвалідів (у тому числі шляхом розумного пристосування існуючого або створення нового робочого місця) здійснюється відповідно до їх професійних навичок, знань, індивідуальної програми реабілітації та з урахуванням побажань щодо умов праці.

Для безробітних, які не мають професії, або таких, що працювали на роботах, які не потребують спеціальної підготовки, та перебувають на обліку в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, більш як шість місяців, підходящою роботою також вважається участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, тривалість яких перевищує один місяць.

Для громадян, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (більш як 12 місяців) перерви (крім громадян, яким до досягнення загальноновстановленого пенсійного віку залишилося два і менше років), підходящою роботою також вважається участь у громадських роботах, а також інших роботах тимчасового характеру, що відповідають їх освіті, професії (спеціальності), професійному досвіду, зокрема за спорідненими професіями, та тривають понад один місяць.

Поряд з цим, законом передбачено, що підходящою для безробітного не може вважатися робота, якщо:

- місце роботи розташовано за межами доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради;
- умови праці не відповідають правилам і нормам, встановленим законодавством про працю та охорону праці (в тому числі якщо на запропонованому місці роботи порушуються встановлені законом строки виплати заробітної плати);
- умови праці на запропонованому місці роботи не відповідають стану здоров'я громадянина, підтвердженому медичною довідкою.

Також слід додати, що без згоди громадянина йому не може пропонуватися робота, яка потребує зміни місця проживання [3].

Правові наслідки відмови від підходящої роботи зазначені в Наказі Міністерства праці та соціальної політики № 307 «Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності», згідно з яким, у разі відмови безробітного від двох пропозицій підходящої роботи або від двох пропозицій проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості, у тому числі осіб, які вперше шукають роботу та не мають професії (спеціальності) (з дня відмови від другої пропозиції), виплата допомоги по безробіттю припиняється [4].

Можна зробити висновок, що законодавство України має чітке поняття підходящої роботи, детальний процес її вибору в залежності від категорії осіб, що зумовлює її особливості. Але правові наслідки, які встановлені у разі відмови від неї є дещо суперечливими. З одного боку, матеріальне законодавство не враховує суб'єктивний фактор людини, яка має свої потреби та інтереси, і далеко не завжди підходяща робота, яка їй пропонується, є насправді «підходящою». Держава в свою чергу, згідно Ст.43 та 46 Конституції, повинна створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю та права на соціальний захист, яке обмежується двома пропозиціями. З іншого боку, держава також повинна стимулювати безробітне населення до пошуку праці та боротися з безробіттям в країні в цілому [4]. Для ефективного вирішення даних питань необхідно звернутися до міжнародно-правового досвіду інших країн, зокрема європейських і в цьому напрямку розвивати науку трудового права та трудове законодавство.

Література

1. Маркіна Т.Г. Право громадян на зайнятість та форми його реалізації в умовах становлення ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Т.Г. Маркіна. – Х., 2000. – 17 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності: Наказ Міністерства соціальної політики № 307 від 20.11.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Правове регулювання відсторонення працівника від роботи за трудовим законодавством України

Бубель В.І., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Орієнтуючись на ідеї правової держави трудове право прагне розробити правові механізми, здатні збалансувати інтереси працівників і роботодавців. Велика кількість положень законодавства України про працю мають потребу в ретельному дослідженні, адже регульовані ними питання досить актуальні як для науки трудового права, так і для правозастосовної практики. Одним із таких питань є відсторонення працівника від роботи.

Дослідженням та вивченням проблем, пов'язаних із відстороненням працівників від роботи займалися такі відомі вчені трудового права, як В.О. Процевський, О.Т. Барабаш, М.В. Венецька, Г.С. Гончарова, В.Я. Гоц, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.М. Скобелкін, П.Р. Ставицький, Б.С. Стичинський, О.М. Ярошенко та ін.

Метою даної статті є дослідження правового регулювання відсторонення працівника від роботи за трудовим законодавством України.

Треба зазначити, що відсторонення працівника від роботи – це призупинення виконання ним своїх трудових обов'язків за рішенням уповноважених на це компетентних органів, що, як правило, відбувається з одночасним призупиненням виплати йому заробітної плати [1, 342]. При цьому, на відміну від звільнення, при відстороненні від роботи трудовий договір з працівником не припиняється, трудова книжка не видається і розрахунок не проводиться.

Власник або уповноважений ним орган не тільки має право, а й зобов'язаний відсторонити працівника, який з'явився на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного і

токсичного сп'яніння або довів себе до такого стану під час роботи. Більш того, власнику або уповноваженому ним органу надається право відстороняти від роботи працівників, які відмовляються або ухиляються від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони, працюють без спецодягу, спецвзуття і захисних пристроїв, що їм видані, а також у несправному, не відремонтованому, забрудненому спецодязі або з несправними захисними пристроями.

Важливим є те, що відсторонення від роботи завжди є тимчасовим заходом. Однак на деякий час працівник тимчасово не допускається до виконання своїх трудових обов'язків. Залежно від причин відсторонення заробітна плата на цей період не зберігається. Звичайно, існують деякі випадки, коли працівнику виплачується допомога за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або ж нараховується середній заробіток.

Стаття 46 КЗпП України передбачає правило, за яким працівник може бути відсторонений від роботи роботодавцем при появі його на роботі у нетверезому стані, стані наркотичного або токсичного сп'яніння при відмові або ухиленні від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони, а також в інших випадках, передбачених законодавством [2].

Відсторонення від роботи оголошується наказом або розпорядженням керівника підприємства, установи чи організації, і про це працівник повинен бути повідомлений. Термін відсторонення встановлюється до усунення причин, що його викликали. Тож, як тільки ці обставини зникнуть, працівник може повернутися до виконання своєї роботи [8, 34]. Також треба зазначити, що не завжди відсторонення працівника від роботи є правильним та законним. Саме для таких випадків і передбачено право працівника на оскарження наказу про відсторонення від роботи. Звичайно, таке оскарження має здійснюватися у встановленому законом порядку.

При появі на роботі у нетверезому стані працівник може бути відсторонений від роботи до закінчення робочого дня або до вирішення питання про розірвання з ним трудового договору за п.7 ст.40 КЗпП [2]. У деяких випадках законодавство зобов'язує роботодавця відсторонити працівника, який перебуває у нетверезому стані, від роботи. Це, зокрема, перш за все стосується водіїв та працівників, які здійснюють експлуатацію електроустановок. Аналогічно вирішується питання і при появі працівника на роботі у стані токсичного чи наркотичного сп'яніння. У всіх цих випадках відсторонення працівника від роботи здійснюється без збереження за ним заробітної плати.

Відстороненню від роботи підлягають також працівники, що ухиляються від навчання, інструктажу та перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони. Законом України «Про охорону праці» передбачено, що працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні проходити попереднє спеціальне навчання і один раз на рік перевірку знань відповідних нормативних актів з охорони праці [3]. У цих випадках працівник відсторонюється від роботи за вимогою служби охорони праці на підприємстві. Так само підлягають відстороненню від роботи працівники, які відмовляються або ухиляються від навчання, інструктажу і перевірки знань з протипожежної охорони. Звичайно ж, у цих випадках за відстороненим працівником так само не зберігається заробітна плата.

Законом України «Про охорону праці» (ст.17) передбачено, що роботодавець зобов'язаний відсторонити працівника від роботи без збереження за ним заробітної плати у випадку ухилення останнього від проходження обов'язкового медичного огляду. Відповідно до Закону України «Про охорону праці» такий огляд обов'язково проходять:

- працівники, зайняті на важких роботах і на роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці
- працівники, зайняті на роботах, де є потреба у професійному доборі
- особи, віком до 21 року [3].

Відповідно до Статті 26 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», обов'язкові медичні огляди проходять також працівники підприємств харчової промисловості, громадського харчування і торгівлі, водопровідних споруд, лікувально-профілактичних, дошкільних і навчально-виховних закладів, об'єктів комунально-побутового обслуговування, інших підприємств, установ, організацій, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може спричинити поширення інфекційних захворювань, виникнення харчових отруєнь, повинні проходити обов'язкові медичні огляди [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що підставою для відсторонення є ухилення від обов'язкового періодичного медичного огляду, а також від позачергового медичного огляду, що проводиться на вимогу головного державного санітарного лікаря. У цих випадках відсторонення від роботи здійснюється роботодавцем за поданням компетентних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби без збереження заробітної плати. Якщо ж у результаті медичного огляду буде зроблено висновок про непридатність працівника до виконуваної роботи внаслідок стану здоров'я, то він підлягає відстороненню від роботи до вирішення питання про звільнення його з роботи чи переведення на іншу роботу зі збереженням середньої заробітної плати [4].

За поданням компетентних осіб санітарно-епідеміологічної служби відстороненню від роботи без збереження заробітної плати підлягають також працівники, які без поважних причин ухиляються від обов'язкових щеплень проти інфекційних захворювань, що проводяться відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 р. № 1645-III [5]. Відстороненню від роботи або іншої діяльності за поданням санітарно-епідеміологічної служби підлягають також працівники, що є носіями збудників інфекційних захворювань, та хворі на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби, а також, якщо вони були у контакті з хворими на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби [5].

Спеціальним законодавством встановлено додаткові підстави для відсторонення окремих категорій працівників від роботи. Так, ст.147 Кримінально-процесуального кодексу України передбачено, що у випадку притягнення посадової особи до кримінальної відповідальності за посадовий злочин слідчий зобов'язаний її відсторонити від займаної посади. Про відсторонення цієї особи від роботи слідчий приймає постанову. Відсторонення від роботи проводиться з санкції прокурора або його заступника. Посадова особа також може бути відсторонена від роботи, якщо їй інкримінується кримінальна відповідальність не за посадовий злочин, але вона в силу зайняття нею відповідної посади може негативно впливати на хід досудового чи судового слідства. Таке відсторонення так само здійснюється без збереження заробітної плати. При винесенні виправдувального вироку або при припиненні кримінальної справи щодо особи, яку було відсторонено від роботи, їй виплачується середній заробіток за весь час відсторонення за рахунок коштів державного бюджету [6].

Згідно із Законом України «Про державну службу» державний службовець може бути відсторонений від виконання повноважень за посадою зі збереженням заробітної плати, якщо невиконання чи неналежне виконання ним службових обов'язків призвело до людських жертв або заподіяло значної матеріальної чи моральної шкоди громадянинові, державі, підприємству, установі, організації чи об'єднанню громадян. При цьому, рішення про відсторонення державного службовця від роботи приймається керівником державного органу, у якому цей службовець працює. Підставою для відсторонення державного службовця від виконання повноважень за посадою може бути і факт проведення щодо нього службового розслідування. У цьому випадку рішення про відсторонення приймається керівником органу, де працює цей службовець, за поданням голови комісії з проведення службового розслідування. Тривалість відсторонення державного службовця не повинна перевищувати двох місяців [7].

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновки, що законодавство передбачає комплекс спеціальних підстав для відсторонення працівників від роботи, причин їх

застосування, порядок й правові наслідки їх здійснення. Отже, на сьогоднішній день постала нагальна потреба єдиного закріплення та одноманітного регулювання трудових відносин, що стосуються відсторонення працівника від роботи.

Література

6. Александров Н.Г. Советское трудовое право: учебник / Н.Г. Александров. – М.: Госюриздат, 1959. – 458 с.
7. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
8. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
9. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
10. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06 квітня 2000 р. № 1645-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
12. Про державну службу: Закон України від 12 грудня 1993 р. № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
13. Процевський В.О. Відсторонення від роботи: вирішення питання у проекті Кодексу про працю / В.О. Процевський // Право України. – 1996. – № 8. – С. 34.

Правові гарантії трудової діяльності неповнолітніх

Гриценко К.В., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Чинне законодавство, незважаючи на значний обсяг і багатоплановість нормативних актів, покликаних регулювати трудову діяльність молоді в Україні, забезпечувати реалізацію цільових державних програм, вдосконалення системи державних органів у справах молоді, у повному обсязі так і не вирішило проблему реалізації неповнолітніми конституційного права на працю. Конституція України проголосила право кожного на працю і встановила умови для його реалізації [1]. У сучасний період розбудови правової держави в Україні проблеми трудової діяльності неповнолітніх є одними з найбільш актуальних. Більшість неповнолітніх влаштовуючись на роботу не знають про те, що вони наділені законодавством спеціальним комплексом прав, і деякі роботодавці цим користуються. Тому одним із чинників реалізації норм охорони праці є інформування осіб, що не досягли повноліття про їх права, гарантії, умови праці через засоби масової інформації. Трудове законодавство України встановлює певні особливості правового регулювання праці неповнолітніх. Це обумовлено тим, що вони користуються додатковими пільгами у зв'язку з фізіологічними, психологічними та віковими особливостями. Шкідливі умови праці, недотримання графіку робочого дня і відпусток, занижена зарплата, відсутність трудових книжок – це основні порушення, які виникають під час роботи неповнолітнього.

Проблеми трудових прав неповнолітніх досліджували такі науковці, як О.А. Абрамова, М.Г. Александров, Б.К. Бегічева, В.С. Венедіктов, Є.О. Голованова, Д.А. Карпенко, Я.Ю. Кондратьєв, Є.О. Монастирський, В.І. Олефір, Ю.П. Орловський, П.Д. Пилипенко, І.М. Прибиткова, О.С. Реус та ін.

У законодавстві України дані правовідносини регулюються главою XIII КЗпП. Так, відповідно до ст.187 неповнолітні у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а у галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці

користуються пільгами, встановленими законодавством [2]. Кодекс законів про працю регламентує вік із якого допускається прийняття на роботу. Згідно ст.188 КЗпП не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. Але існують певні винятки з цього загального правила. Зокрема, у ч.2 ст.188 КЗпП вказано, що за згодою одного з батьків або особи, що його замінює, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 15 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює. Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щорічно підлягають обов'язковому медичному огляду. При встановленні факту, що робота негативно впливає на здоров'я неповнолітнього, він негайно звільняється з цієї роботи і переводиться на більш легку роботу. При переведенні неповнолітніх на підставі медичного висновку на більш легку, але нижче оплачувану роботу, за неповнолітнім протягом двох тижнів зберігається попередній заробіток (ч.1 ст.114 КЗпП) [2].

Для додаткового захисту трудових прав неповнолітніх законодавством передбачаються обмеження звільнення таких працівників. Так, стаття 198 КЗпП передбачає, що звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей. При цьому звільнення з підстав, зазначених в пунктах 1, 2 і 6 статті 40 Кодексу, провадиться лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування [2]. Такими підставами є:

1) зміни в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників (ч.1 ст.40 КЗпП);

2) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці (ч.2 ст.40 КЗпП);

3) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (ч.6 ст.40 КЗпП).

Такий науковець, як О.С. Реус пропонує обмежити право роботодавця припиняти трудові відносини з неповнолітніми за п.2 ст.40 КЗпП з мотивів недостатньої кваліфікації працівника. Це начебто дає змогу роботодавцю зловживати наданим йому правом звільняти таких осіб, бо в них в силу їх віку відсутні необхідні навички та знання, що виключає можливість виконання обов'язків за конкретною посадою чи роботою. Але у зв'язку з тим, що необхідні навички виконання певної роботи набуваються протягом певного часу, не можна вважати невідповідними виконуваній роботі або заміщуваній посаді молодих працівників або спеціалістів, які в наслідок недостатнього професійного досвіду неналежним чином виконують свою роботу [3, 14].

Також трудовим законодавством чітко встановлено межі робочого часу неповнолітніх. Для осіб у віці від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень. Тобто не більше 7 годин на день при 5-денному робочому тижню і 6 годин при 6-денному. Працівники віком 15-16 років, а також учні 14-15 років, що працюють під час канікул, мають працювати по 24 години на тиждень [2]. Тривалість робочого дня для таких осіб не може перевищувати 4 години на день при 6-денному робочому тижню і дорівнювати 5 годинам при 5-денному. Дещо іншим є робочий час для неповнолітніх, які працюють протягом навчального року. Тривалість їх робочого часу не повинна перевищувати половини відповідних максимальних норм скороченого робочого часу. Тобто, якщо працівнику 17 років і він працює під час навчання, то тривалість його робочого часу має бути не більшою 18 годин на тиждень (максимально допустима для його віку 36 годин, відповідно половина – 18 годин).

Неповнолітніх працівників забороняється залучати до нічних, надурочних робіт і до робіт у вихідні дні, а також до чергувань встановлених у деяких організаціях за розпорядженням роботодавця до початку або після закінчення робочого дня, у вихідні або святкові дні для підтримки порядку й оперативного рішення виникаючих невідкладних питань, що не відносяться до виробничої діяльності даної організації.

Відповідно до ЗУ «Про відпустки», для осіб віком до вісімнадцяти років встановлюється щорічна основна відпустка тривалістю 31 день [4]. При цьому, якщо за загальним правилом право на щорічні основну та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві, то для неповнолітніх таке право виникає до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на такому підприємстві. Для осіб, що не досягли вісімнадцяти років щорічні відпустки надають в зручний для них час. Крім цього, забороняється ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що національне трудове законодавство закріплює різні права, гарантії для неповнолітніх. Але виникає проблема в реалізації і захисті даних прав. На сьогоднішній час існує велика кількість нормативно-правових актів, які регламентують правове становище неповнолітньої особи в трудових відносинах. Такі особи наділені певними пільгами, вони мають право при порушенні своїх прав звернутися до суду. Але норми чинного трудового законодавства побудовані так, що на місці роботодавця легше знайти вмотивовану причину і відмовити в працевлаштуванні неповнолітньої особи, чим приймати її на роботу та забезпечувати усіма необхідними умовами праці та пільгами. Отже, необхідна розробка та реалізація загальнодержавних програм, пошук та впровадження економічних методів, які будуть направлені на створення зацікавленості роботодавця у прийомі на роботу саме неповнолітніх працівників.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Реус О.С. Правове регулювання трудової діяльності неповнолітніх в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право, право соціального забезпечення» / О.С. Реус. – Х., 2003. – 22 с.
4. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Вільне обрання зайнятості та заборона примусової праці в Конвенціях Міжнародної організації праці та законодавстві України

Дяченко Ю.С., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Найважливішим принципом сучасного трудового права, зокрема трудових правовідносин, є право громадян на вільно обрану зайнятість та їх захист від залучення до примусової праці. Проте нормативне закріплення і гарантування державою даного принципового положення, не забезпечує достатньої реалізації такого принципу на практиці.

Зазначене питання у своїх працях досліджували такі відомі вчені, як: Н.В. Кохан, В.С. Андрєєв, О.І. Новікова, О.А. Грішнова, В.І. Прокопенко та багато інших.

Метою даної статті є визначення поняття та стану реалізації принципу вільно обраної зайнятості та заборони примусової праці в Україні.

Право громадян на вільно обрану зайнятість та заборону примусової праці передбачені національним законодавством України, а також міжнародними конвенціями, ратифікованими Верховною Радою України. Так, зокрема ст. 43 Конституції України гарантує, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Дане положення конкретизується п.5 ч.1 ст.1 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. визначає, що вільно обрана зайнятість – це реалізація права громадянина вільно обирати вид діяльності, не заборонений законом (зокрема такий, що не пов'язаний з виконанням оплачуваної роботи), а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб [2].

Відповідно до міжнародно-правових положень Конвенції №122 про політику в галузі зайнятості від 09.07.1964 р., прийнятої Міжнародною організацією праці, яка розглядається разом з Рекомендаціями №122 та №169 щодо політики в галузі зайнятості, зазначається, що з метою стимулювання економічного зростання і розвитку, піднесення рівня життя, задоволення потреб у робочій силі та ліквідації безробіття і неповної зайнятості держава повинна здійснювати активну політику, спрямовану на сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості [3].

Принцип вільного обрання зайнятості безпосередньо пов'язаний із заборонаю примусової праці. Слід зазначити, що країни, в яких поширена примусова праця, відрізняються низьким рівнем соціально-економічного розвитку, високим рівнем безробіття та злочинності, корумпованістю влади та іншими негативними чинниками впливу.

Принцип заборони примусової праці в Україні встановлений на конституційному рівні. У відповідності зі ст.43 Конституції України, використання примусової праці забороняється. Конституція, як і інші нормативні акти України, не містить визначення поняття примусової праці. Вищевказана стаття Конституції перераховує лише три винятки, при яких праця не може вважатися примусовою працею: військова або альтернативна (невійськова) служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [1].

Слід зазначити, що поняття примусової праці визначає дефініція Конвенції Міжнародної організації праці № 29 від 28.06.1930 р., де примусова праця визначається як працю або послуги, що вимагаються від особи під загрозою покарання і які ця особа не збиралась виконувати добровільно [4], та Конвенції Міжнародної організації праці №105 від 25.06.1957 р., згідно з положеннями якої кожна держава – член Міжнародної організації праці зобов'язується скасувати або не використовувати примусову чи обов'язкову працю як засіб політичного впливу чи виховання або як засіб покарання за політичні погляди чи переконання; як спосіб (метод) мобілізації і використання робочої сили для потреб економічного розвитку; як спосіб підтримання трудової дисципліни; як спосіб покарання за участь у страйках; як запобіжний засіб дискримінації за ознаками расової, соціальної і національної приналежності чи віросповідання [5].

Важливим є те, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., так і практика Європейського суду з прав людини також не містять принципово відмінних тлумачень поняття примусової праці, користуючись при цьому універсальним визначенням Конвенції Міжнародної організації праці від 28.06.1930 р.

Щодо національного законодавства України, принцип заборони примусової праці реалізований у багатьох нормативних приписах. А саме відповідно до ст.31 Кодексу Законів про працю України, власник або уповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Згідно ч.1 ст.32 Кодексу Законів про працю України, переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, навіть разом з підприємством, установою, організацією, допускається лише за згодою працівника [6].

Пленум Верховного Суду України у Постанові № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 року надав роз'яснення щодо змісту

норми ст.43 Конституції України про заборону примусової праці. Так не можуть застосовуватися як такі, що суперечать Конституції України, правила статей 32, 33, 34 Кодексу Законів про працю, відомчих положень або статутів про дисципліну тощо, які передбачають можливість тимчасового переведення працівника без його згоди на іншу роботу в порядку дисциплінарного стягнення, у разі виробничої необхідності або простою, а також можливість виконання ним роботи, не передбаченої трудовим договором [7].

На нашу думку, для конкретизації та правильного розуміння суб'єктами трудових правовідносин принципу заборони примусової праці, вищевикладене роз'яснення ст.43 Конституції України слід закріпити на законодавчому рівні, шляхом внесення відповідних змін і доповнень у Кодекс Законів про працю України та інші нормативно правові акти. Це дасть змогу ефективніше реалізовувати вказаний принцип безпосередньо на практиці та під час захисту трудових прав працівників.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
3. Конвенція про політику в галузі зайнятості від 09 липня 1964 р. № 122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_062
4. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю від 28 червня 1930 р. № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_136
5. Конвенція про скасування примусової праці від 25 червня 1957 р. № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_013
6. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
7. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова пленуму Верховного суду України від 01 листопада 1991 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>

Законодавче становлення принципів трудового права

Жечева А.В., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н, ст. викладач

Запорізький національний університет

Реформування національного трудового законодавства в умовах ринкової економіки неможливе без чіткого визначення переліку та змісту галузевих принципів правового регулювання трудових відносин. Основна мета реформування трудового законодавства України полягає у цілеспрямованому забезпеченні формування та розвитку повноцінного ринку праці, нормальне функціонування якого передбачає зняття усіх необґрунтованих обмежень, що порушують вільний обіг найманої праці, створення загального ринкового простору на всій території держави. Об'єктивні вимоги ринку праці обумовлюють зміну основних принципів правового регулювання трудових відносин, які повинні відповідати новим економічним умовам господарювання [1].

Розробка концептуальних підходів до основних принципів правового регулювання трудових відносин є актуальною в аспекті теоретичного осмислювання їх оновленого змісту та виявлення співвідношення з конституційними принципами, загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, міжнародними договорами, включаючи акти Міжнародної організації праці, Ради Європи, Європейського Союзу. Об'єктивно необхідним є внесення змін до переліку основних принципів правового регулювання трудових відносин, включення до нього нових принципів, передбачених міжнародними договорами про працю,

виключення одних або об'єднання інших принципів, уточнення формулювань деяких раніше відомих принципів з дотриманням термінології Конституції України та міжнародних актів про права людини у сфері праці, що слугуватиме гарантією дотримання і реалізації цих принципів у національному законодавстві [2].

При цьому формування та розвиток системи принципів правового регулювання трудових відносин у сучасний період повинно бути спрямоване на забезпечення прав людини у сфері праці, гарантування індивідуальних та колективних трудових прав та інтересів сторін трудових правовідносин.

Проблему принципів трудового права досліджують такі вітчизняні вчені як: В.І.Прокопенко, Н.Б. Болотіна, В.В. Жернаков, О.Я. Лаврів, П.Д. Пилипенко, В.Г. Ротань, Н.М. Хуторян, а також російські вчені: О.В.Смірнов, В.М.Скобелкін, К.М. Гусов, С. Іванов, І.Я. Кисельов, А.М. Лушніков, Н.М. Лютов, Ю.П. Орловський, О.В. Смирнов, Є.Б. Хохлов, Т.І. Штриньова та ін.

Система принципів трудового права – це науково обґрунтована класифікація керівних положень – принципів права, що передбачає розподіл їх за визначеними критеріями на загальноправові, міжгалузеві, галузеві та інституційні, які в сукупності є взаємообумовленими, узгодженими між собою і визначають зміст та спрямовують розвиток правових норм в межах всієї галузі або її окремих інститутів.

Основні принципи трудового права за спрямованістю умовно об'єднуються в три групи, кожна з яких базується на таких основних джерелах трудового права, як Конституція України та КЗпП України. Перша група містить принципи, що сприяють залученню до праці, забезпеченню зайнятості й раціональному використанню робочої сили. Друга група об'єднує принципи, спрямовані на забезпечення високого рівня умов праці й охорони трудових прав. Третя група включає принципи, що розкривають сутність виробничої демократії та сприяють розвиткові особистості працівника в процесі праці.

Кожний з основних принципів трудового права (свобода праці та зайнятості, захист від безробіття, рівноправність у праці, справедлива винагорода за працю, охорона праці, право на відпочинок, професійну підготовку, захист трудових прав, право на виробничу демократію, право роботодавця вимагати від працівника виконання обов'язку сумлінної праці тощо) належно спрямований і наповнений відповідним змістом. Першу групу складають три основних принципи трудового права:

- свобода праці й зайнятості, заборона примусової праці (ст.43 Конституції України, статті 5, 21, 49-4 КЗпП України);
- право на працю, захист від безробіття, допомога в працевлаштуванні та матеріальна підтримка безробітних (ст.43 Конституції України, статті 2, 5, гл. III та III-А КЗпП України);
- рівноправність у праці й зайнятості, заборона дискримінації в праці (ст.24 Конституції України, ст.2, 2 і КЗпП України).

Головним змістом зазначених основних принципів трудового права є єдність можливостей працівника отримати роботу в роботодавця будь-якої форми власності відповідно до своєї спеціальності чи професії, у безпечних умовах праці, а за умови звільнення з роботи чи безробіття реалізується можливість сприяння держави в працевлаштуванні й матеріальної підтримки тимчасово непрацюючого. Інакше кажучи, принцип забезпечення вільної праці стосується всіх суб'єктів трудового права, і головним його змістом є добровільне волевиявлення суб'єктів трудового права вступати в трудові відносини, змінювати чи припиняти їх, а конкретизація принципу забезпечення вільної праці відбувається в таких нормах інститутів, як працевлаштування, зайнятість, трудовий договір.

Друга група основних принципів трудового права, на відміну від першої, де йдеться про правове забезпечення виникнення трудових відносин, розкриває зміст тих основних принципів трудового права, що реалізуються за наявності трудових відносин. До цієї групи належать такі принципи:

- справедлива винагорода за виконану роботу. Правове забезпечення здійснюється нормами інститутів: а) оплата праці; б) гарантії і компенсації;

– охорона праці. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів: а) трудовий договір (прийняття на роботу, переведення на іншу роботу); б) охорона праці як загальний інститут, і в тому числі як посилені охорона праці жінок та молоді контроль за охороною праці; в) норми матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові в разі трудового каліцтва;

– право на відпочинок. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів: а) робочий час; б) час відпочинку; в) поєднання роботи з навчанням;

– захист трудових прав. Цей принцип забезпечується нормами таких інститутів: а) нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства; б) повноваження профспілок і трудових колективів; в) трудові спори.

До третьої групи належать такі принципи: – безплатна професійна підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів: а) працевлаштування і зайнятість населення; б) трудовий договір; в) робочий час; г) оплата праці й гарантійні виплати;

– виконання трудових обов'язків сторонами трудового договору. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів: а) трудова дисципліна; б) трудовий договір (дисциплінарні звільнення); в) матеріальна відповідальність сторін трудового договору за заподіяну шкоду; г) розгляд трудових спорів [6].

Зазначені основні принципи трудового права України є передумовою розкриття правової сутності інституту суб'єктів трудового права та інститутів загальної і особливої його частин.

Принципи трудового права – це певні законодавчі положення, що підлягають застосуванню, зокрема судами при вирішенні трудових спорів. Але застосування принципів трудового права виявилось вельми складною проблемою. Ця складність обумовлюється перш за все історичним спадком. У конституції Радянською Союзу, в радянських законодавчих актах, що були призначені регулювати трудові відносини, формулювання принципів трудового права приділялась належна увага. Але ж принципи трудового права і права взагалі в умовах Союзу РСР ніколи не сприймалися як нормативний регулятор. Враховуючи зокрема цю обставину американський дослідник Познер Р.А., який виокремлює три стадії зростання об'єктивності при правозастосуванні, найнижчу стадію пов'язував з радянською дійсністю, бо Конституцією Союзу РСР закріплювалась ціла низка норм, які чудово виглядали на папері, але не застосовувались на практиці, бо радянські суди не стільки підкорялись закону, скільки іншим силам, що тримали їх у покорі. За таких умов проблема застосування принципів трудового права набула актуальності для практики і правозастосування, і правотворчості [2].

Принципи трудового права необхідно обов'язково закріпити на законодавчому рівні з визначенням чіткого механізму їх реалізації. Звернемося до досвіду Російської Федерації. Так у ст.2 Трудового кодексу Російської Федерації [5] закріплено 19 принципів правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, які названі основними, що підштовхує до думки, що існують ще й інші принципи, які до категорії основних не належать. Це підтверджується наступними статтями Трудового Кодексу Російської Федерації, у яких формулюються принципи недопущення дискримінації у сфері праці й неприпустимості примусової праці [3]. Проект Трудового Кодексу України теж містить 19 основних засад правового регулювання трудових відносин (ст.3). Крім того, і наступні його статті формулюють положення про недопущення дискримінації та заборону примусової праці. Проте марними виявляються спроби відшукати в Кодексі законів про працю України, і в проекті Трудового Кодексу України, і в Трудовому Кодексі Російської Федерації вказівку на те, в який же спосіб слід застосовувати основні засади (принципи) трудового законодавства, особливо при виникненні колізій між ними та конкретними правовими приписами. Таким чином, зміст ст.3 проекту Трудового кодексу України потребує серйозного доопрацювання, внесення змін і доповнень.

Література

1. Паньков Д.А. Поняття та система принципів трудового права України / Д.А. Паньков // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – №22. – С. 786-791.

2. Пилипенко П.Д. Трудове право України: підруч. / за ред. П.Д. Пилипенка / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак. – К.: Концерн "Видавничий Дім "ІнЮре", 2004. – 536 с.
3. Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР при переході республіки до ринкової економіки: Закон від 20.03.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Проект Трудового кодексу України: Прийн. Верх. Радою України за основу 20.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
5. Трудовой кодекс Российской Федерации. – М.: Омега-Л, 2006. – 272 с.
6. Копейчиков В.В. Правознавство: підручник / В.В. Копейчиков, А.М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 736 с.

Особливості оплати праці при відхиленні від нормальних умов роботи: теоретико-правовий аспект

Киян Є.В., студент

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Заробітна плата встановлюється виходячи з нормальних умов праці. Коли робота виконується з відхиленням від нормальних умов, працівникам гарантуються доплати, розмір та умови виплати яких визначаються в організаціях у порядку локально-правового регулювання. При цьому розмір доплат не може бути нижчим за встановлені законодавством [1].

Зазначене питання у своїх працях досліджували такі відомі вчені, як: М.Й. Бару, В.І. Прокопенко, О.І. Новікова, В.В. Кулішова, О.М. Ярошенка та багато інших.

Метою даної статті є визначення особливостей оплати праці при відхиленні від нормальних умов роботи.

Правове поняття «оплата праці» є складовою частиною змісту трудових правовідносин. Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівнику за виконану ним роботу [1].

Для заробітної плати як правової категорії характерними є певні ознаки. Передусім, вона є винагородою за виконання працівником трудових обов'язків. Розмір її залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його роботи та господарської діяльності підприємства.

Різноманітність трудового процесу визначається як чіткими закономірностями, так і винятками з них. Тому тарифні ставки й оклади розраховані на нормальні умови та режим праці. Оплата ж праці в разі відхилення від нормальних умов праці має певні особливості. До таких відхилень належать: 1) виконання робіт різної кваліфікації (ст.104 КЗпП України); 2) суміщення професій (посад) (ст.105 КЗпП України); 3) робота в надурочний час (ст.106 КЗпП); 4) робота у святкові та неробочі дні (ст.107 КЗпП); 5) робота в нічний час (ст.108 КЗпП); 6) виготовлення бракованої продукції (ст.112 КЗпП); 7) невиконання норм виробітку (ст.111 КЗпП); 8) робота у вихідний день (ст.72 КЗпП); 9) оплата часу простою, а також під час освоєння нового виробництва (продукції) (ст.113 КЗпП України) та в інших, передбачених законодавством, випадках [2].

Робота в надурочний час за почасовою системою оплати праці оплачується в подвійному розмірі годинної ставки. За відрядною системою оплати праці за роботу в надурочний час виплачується доплата в розмірі 100 відсотків тарифної ставки працівника відповідної кваліфікації, оплата праці якого здійснюється за погодинною системою, – за всі відпрацьовані надурочні години. У разі підсумованого обліку робочого часу оплачуються як надурочні всі години, відпрацьовані понад встановлений робочий час в обліковому періоді [3].

Оплата роботи у святкові, неробочі та вихідні дні. За бажанням працівника, який працював у святковий і неробочий день, йому може бути наданий інший день відпочинку. Робота у святковий і неробочий день оплачується у подвійному розмірі:

- відрядникам – за подвійними відрядними розцінками;
- працівникам, праця яких оплачується за годинними або денними ставками, – у розмірі подвійної годинної або денної ставки;
- працівникам, які одержують місячний оклад, – у розмірі одинарної годинної або денної ставки понад оклад, якщо робота у святковий і неробочий день виконувалась у межах місячної норми робочого часу, і в розмірі подвійної годинної або денної ставки понад оклад, якщо робота виконувалась понад місячну норму. Оплата у зазначеному розмірі здійснюється за години, фактично відпрацьовані у святковий і неробочий день [4, 72].

Робота у вихідний день може компенсуватися, за згодою сторін, наданням іншого дня відпочинку або в грошовій формі у подвійному розмірі. Оплата за роботу у вихідний день обчислюється за правилами [2].

Оплата роботи у нічний час. Робота у нічний час оплачується у підвищеному розмірі, встановлюваному генеральною, галузевою (регіональною) угодами та колективним договором, але не нижче 20 відсотків тарифної ставки (окладу) за кожну годину роботи у нічний час. Нічним вважається час з 22 години вечора до 6 години ранку.

На період освоєння нового виробництва (продукції) власник або уповноважений ним орган може здійснювати працівникам доплату до попереднього середнього заробітку на строк не більший як шість місяців. Оплата при виготовленні продукції, що виявилася браком не з вини працівника. Працівники зобов'язані працювати чесно й сумлінно, дотримуватися трудової й технологічної дисципліни і виконувати свою роботу якісно. Повний брак з вини працівника оплаті не підлягає. Частковий брак з вини працівника оплачується залежно від ступеня придатності продукції за зниженими розцінками. При виготовленні продукції, що виявилася браком не з вини працівника, оплата праці з її виготовлення здійснюється за зниженими розцінками. Місячна заробітна плата працівника в цих випадках не може бути нижчою від двох третин тарифної ставки встановленого йому розряду (окладу). Брак виробів, що стався внаслідок прихованого дефекту в оброблюваному матеріалі, а також брак не з вини працівника, виявлений після приймання виробу органом технічного контролю, оплачується цьому працівникові нарівні з придатними виробами [4, 112].

Оплата праці працівників віком до вісімнадцяти років при скороченій тривалості їх щоденної роботи. Заробітна плата працівникам віком до вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Оплата праці при невиконанні норм виробітку. Розмір оплати праці при невиконанні норм виробітку залежить від наявності чи відсутності вини працівника. При невиконанні норм виробітку не з вини працівника оплата здійснюється за фактично виконану роботу. Місячна заробітна плата в цьому разі не може бути нижчою від двох третин тарифної ставки встановленого йому розряду (окладу). При невиконанні норм виробітку з вини працівника оплата здійснюється відповідно до виконаної роботи [5, 91].

Особливості виконання роботи, які відрізняють її від праці в нормальних умовах, враховуються у законодавстві шляхом застосування спеціальних елементів тарифної системи, зокрема, доплат та надбавок. Тому оплата при відхиленні від нормальних умов праці виробляється з застосуванням не тільки загальних, але й спеціальних нормативів праці, які покликані нівелювати різницю між нормальними та особливими умовами праці.

Література

1. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.
2. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

3. Про зайнятість населення: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст.243.
4. Бойко М.Д. Трудове право України: навч. посібник / М.Д. Бойко. – К.: Олан, 2002. – 150 с.
5. Гирич О.Г. Трудове право: курс лекцій [для студ. юрид. вузів та факультетів] / О.Г. Гирич. – К.:Вілбор, 1999. – 249 с.

Правові гарантії праці вагітних жінок за трудовим законодавством України

Найдьон Я.П., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Жінки не одне століття боролись за рівноправність, визнання їх повноцінними членами суспільства і наділення необхідним обсягом прав і можливостей. На сучасному етапі роль і місце жінки в суспільстві зазнали істотних змін. Вона посіла вагоме місце в різних сферах життя: політиці, економіці, трудовій діяльності. Національне і міжнародне законодавство виходить з принципу рівноправності, однак, проблема гендерної рівності не обминула Україну [1].

Проблеми правового регулювання праці жінок в своїх працях досліджували такі вчені: І.А. Ветухов, І.В. Шульженко, О.О. Коваленко, О.М. Кравчишин та ін.

Метою статті є аналіз основних положень трудового законодавства щодо вагітних, роз'яснення їх прав та встановлених гарантій.

Стаття 24 Конституції України зазначає, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [2, ст.24]. Основним Законом нашої держави також в статті 43 прописано, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [2, ст.43]. З одного боку, законодавство України захищає майбутніх матерів і дозволяє поєднувати працю з материнством, а з іншого – норми КУ не зазнають повної реалізації, що уповільнює процес утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

Дискримінація за статеву ознакою, що є прямим порушенням прав пояснюється тим, що роботодавець не приваблює перспектива приймати на роботу вагітну жінку, якій згодом потрібно оплачувати декретну відпустку. Але роботодавець не має права відмовляти вагітній у прийомі на роботу, що регламентується ст.184 Кодексу законів про працю [3, ст.184]. З цієї статті також випливає, що до особливої категорії жінок, які потребують захисту з боку держави, відносяться також матері, які виховують дітей віком до трьох років, дітей-інвалідів.

Працюючі вагітні жінки мають всі права, що передбачені трудовим законодавством для працівників, а також ряд додаткових пільг.

По-перше, забороняється залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження (ст.176 КзпП).

По-друге, жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди (ст.177 КзпП).

По-третє, у період вагітності, після пред'явлення відповідного медичного висновку, жінці знижують норми виробітку або переводять її на більш легку роботу, яка виключає вплив шкідливих факторів (ст.178 КзпП).

По-четверте, надається оплачувана відпустка по вагітності та пологах (ст.179 КзпП).

По-п'яте, роботодавець зобов'язаний видавати вагітним жінкам путівки до санаторіїв, будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також надавати їм матеріальну допомогу (ст.185 КзпП) [4].

Грубим порушенням законодавства України є звільнення вагітних, іноді це відбувається за власним бажанням, але в примусовому порядку. Стаття 184 КЗпПУ передбачає, що звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років – ч.6 ст.179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору.

Необхідно зауважити, що однією з гарантій забезпечення права громадян на працю є правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи (ст.5-1 КзпП). Аналіз судової практики свідчить про те, що спори зазвичай вирішуються на користь потерпілої і суд змушує роботодавця відновити жінку у роботі [5].

За грубе порушення законодавства про працю роботодавець може бути притягнутий до кримінальної відповідальності і понести суворе покарання, що спричинить правові наслідки (судимість). А саме: незаконне звільнення вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців (ч.2 ст.172 ККУ) [6, ст.172].

Отже, чинне законодавство України *de jure* забезпечує захист вагітних у сфері трудових відносин і створює умови для виховання дітей без припинення трудової діяльності, однак на практиці реалізація таких норм потребує вдосконалення. Необхідно не тільки посилити контроль за дотриманням прав і законних інтересів вагітних жінок зі сторони державних органів, а й створити ефективний економічний механізм стимулювання для роботодавця, як протилежної сторони трудових відносин.

Література

1. Кравчишин О.М. Проблеми гендерної нерівності при працевлаштуванні на роботу [Електронний ресурс] / О.М. Кравчишин. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 24, 43.
3. Кодекс законів про Працю від 10.12.1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/paran26#n26>
4. Правове регулювання праці жінок і молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advocatesanswers.in.ua/index.php/ix-/192-2011-05-02-08-40-52>
5. Саєнко М. Трудові спори щодо поновлення працівника на роботі [Електронний ресурс] / М. Саєнко // Праця і Закон. – 2013. – № 12. – Режим доступу: <http://www.zakon-peremogy.com.ua/index.php?id>
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Правовий статус інвалідів за трудовим законодавством України

Саловарова Т.С., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

На сьогодні трудова діяльність відіграє важливу роль у процесі соціалізації та самореалізації будь-якої людини. Не становлять виключення і особи з інвалідністю, для яких

зайнятість є стимулом до життя, способом самоствердження. Вона дає можливість людям з певними вадами здоров'я відчувати власну необхідність як зі сторони членів родини, так і зі сторони членів суспільства у цілому, подолати наслідки інвалідності, поліпшити матеріальне становище тощо. Тому особливої уваги сьогодні набуває проблема реалізації гарантованих їм державою прав, у тому числі права на працю, для підвищення соціального становища інвалідів, їх самоствердження як гідних членів соціуму.

Дана тема стала предметом дослідження таких вчених, як: Биби Н.М., Коваленка Н.В., Комарової Н.М., Бойко А.К., Венедиктова В.С., Уржинського К.П., Болотіної Н.Б., Чанишевої Г.І. та ін.

Перш ніж перейти до дослідження даного питання, треба дати визначення терміну «інвалід». Відповідно до ст.2 ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [1].

Інваліди в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Отже, держава повинна надати можливість людям з вадами здоров'я реалізувати своє право на працю, надати, створити умови для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами.

У законах України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» і «Про охорону праці», окремі положення яких спрямовані на створення для інвалідів реальних можливостей продуктивно працювати і передбачають конкретні механізми їх реалізації.

У ст.18 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» прямо встановлено обов'язок роботодавців не лише створювати для працевлаштування інвалідів робочі місця, а й забезпечувати такі умови праці, які відповідали б вимогам їх індивідуальних програм реабілітації, та надавати інші соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством.

Щодо гарантії трудових прав інвалідів, то слід зазначити, що працевлаштовуючи інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи (МСЕК), роботодавці не мають права встановлювати для них випробування (ст.26 КЗпП України). Згідно зі статтею 172 КЗпП, за бажанням працівника-інваліда або за вимогами його індивідуальної програми реабілітації, йому може встановлюватися режим роботи на умовах неповного робочого дня (неповного робочого тижня) та пільгові умови праці.

Також, за бажанням працівника-інваліда, роботодавець може перевести його на легшу роботу. Це передбачено статтею 170 КЗпП. Таке переведення можливе за умови, якщо інвалідність працівника настала за інших обставин, аніж внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання. Переведення на легшу роботу працівника-інваліда відбувається на конкретно визначений та узгоджений із роботодавцем термін або без обмеження такого терміну з дотриманням рекомендацій МСЕК. Звісно, що переведення на легшу роботу означає нижчу оплату. Однак, згідно із частиною другою статті 170 КЗпП, за працівником, переведеним на легшу роботу, протягом двох тижнів з дня переведення зберігатиметься попередня середня заробітна плата. В деяких передбачених законодавством випадках на весь час виконання нижчеоплачуваної роботи може зберігатися попередня середня заробітна плата працівника або надаватися матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Залучати працівника-інваліда до надурочної роботи та до роботи в нічний час без згоди самого працівника-інваліда та якщо є відповідні обмеження у висновку медичної комісії, – заборонено (ст.ст.55,63,172 КЗпП).

Згідно зі статтею 42 КЗпП працівники-інваліди мають переважне право залишення на роботі (нарівні з іншими категоріями працівників, визначеними ст.42 КЗпП), якщо на

підприємстві відбувається скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці. При цьому такий пріоритет мають лише працівники, інвалідність яких настала на цьому підприємстві як трудове каліцтво або професійне захворювання. Однак, якщо стан здоров'я інваліда перешкоджає виконанню його трудових обов'язків, то, згідно зі статтею 39 КЗпП, інвалід має право достроково припинити укладений з ним строковий трудовий договір [2].

Відповідно до ЗУ «Про відпустки» інвалідам I і II груп надається щорічна основна відпустка тривалістю 30 календарних днів, а інвалідам III групи – 26 календарних днів; працівник-інвалід має право одержати у перший рік роботи на підприємстві щорічну відпустку повної тривалості у зручний для нього час до закінчення шестимісячного терміну безперервної роботи; за бажанням, інваліди I і II груп можуть узяти додаткову відпустку без збереження заробітної плати тривалістю до 60 календарних днів, а інваліди III групи – до 30 календарних днів [3].

Ст.19 Закону України № 875 від 21.03.91 р. "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (далі Закон № 875) для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій інвалідів, фізичних осіб, що використовують найману працю, встановлюється норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів у розмірі 4% середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця.

Розрахунок кількості робочих місць для працевлаштування інвалідів здійснюється юридичними й фізичними особами, що використовують найману працю самостійно.

Порядок розрахунку середньооблікової чисельності працівників, необхідної для визначення кількості робочих місць для працевлаштування інвалідів відповідно до нормативу, визначений п.2 Інструкції № 286 від 28.09.2005 р. «Про затвердження інструкції зі статистики кількості працівників». Треба однак пам'ятати, що в розрахунку даного показника враховуються тільки штатні працівники.

Цей же порядок середньооблікової чисельності застосовується й при розрахунку кількості працюючих інвалідів у рахунок виконання нормативу. Наприклад, якщо для виконання нормативу підприємство повинне працевлаштувати одного інваліда, то воно може взяти на роботу одного інваліда на 12 календарних місяців (можна й не на повну ставку) або двох інвалідів, один із яких буде працювати на підприємстві, приміром, 4 місяці, а інший – 8 місяців.

У другому випадку норматив також буде вважатися виконаним, оскільки середньооблікова кількість інвалідів за рік складе «1».

При розрахунку кількості робочих місць для працевлаштування інвалідів у відсотковому відношенні від середньооблікової чисельності працівників отриманий результат округляється до цілого числа. Таким чином, якщо на підприємстві середньооблікова чисельність працівників становить до 37 чоловік, норматив дорівнює одиниці ($37 \times 0,04 = 1,48$ Після округлення отримуємо 1) [4].

Отже, на основі вищенаведеного можна зробити висновок про те, що за трудовим законодавством України інвалідам надається певне коло прав, але залишається актуальним питанням і проблемою реалізація цих прав, захист державою законних прав та інтересів працівників-інвалідів. Досягнення нашої держави в галузі створення сучасної правової бази у питаннях регулювання працевлаштування інвалідів, яка відповідає світовим стандартам, неможливе якщо забезпечення зайнятості цієї категорії громадян залишається однією з найгостріших і найактуальніших проблем сьогодення, яка потребує негайного вирішення й розуміння у своєму розв'язанні з боку роботодавців, суспільства і з боку держави.

Література

1. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
2. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>

3. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр>
4. Про затвердження Інструкції зі статистики кількості працівників: Інструкція від 28 вересня 2005 р. № 286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1442-05>
5. Болотіна Н.Б. Трудове право: підручник / Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – К.: Знання, 2001. – 487 с.

Проблеми працевлаштування та зайнятості інвалідів в Україні

Скрипка А.О., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Особливої актуальності проблема зайнятості інвалідів набуває у зв'язку з складністю реалізувати право на працю вказаних категорій, оскільки для інвалідів мати роботу – це можливість підвищити соціальний статус, свою значущість, поліпшити добробут, забезпечити себе матеріально.

Зазначене питання у своїх працях досліджували такі відомі вчені, як: Т.В. Усенко [1], Б.І. Сташків [2], В.М. Андрійів [3].

Метою дослідження є аналіз зайнятості та працевлаштування інвалідів для виявлення основних проблем та розробки заходів щодо збільшення зайнятості й раціонального працевлаштування вказаних категорій осіб з урахуванням стану здоров'я, побажань та можливостей, що відповідає інтересам як держави, так і самих інвалідів.

Кожен інвалід, як і будь-який інший громадянин України, згідно з Конституцією України має право на працю [4]. Та, на жаль, через стан свого здоров'я інваліди не завжди можуть виконувати роботу, на яку здатна здорова людина. Тому таким людям працевлаштуватися важче. З метою соціального захисту інвалідів чинне законодавство передбачає особливі гарантії для інвалідів у реалізації їх права на працю.

Згідно з законодавством України, інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм, або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності особи, викликає потребу в соціальній допомозі їй і посиленому соціальному захисті, а також у виконанні з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав [5, 9].

Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється. Інвалідність як міра втрати здоров'я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи Міністерства охорони здоров'я України.

Невід'ємним правом інвалідів є право на працю, незважаючи на обмежену працездатність. Право інвалідів на працю встановлено Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-ХІІ [6], який спрямований на створення інвалідам реальних можливостей продуктивно працювати і передбачає конкретні механізми їх реалізації. Забезпечення трудової діяльності інвалідів є важливою соціальною функцією держави. У вирішенні цього завдання беруть участь не тільки відповідні органи центральної виконавчої влади, місцевого самоврядування, але й усі підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності.

З метою реалізації творчих і виробничих здібностей інвалідів та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації їм забезпечується право працювати на підприємствах (об'єднаннях), в установах і організаціях із звичайними умовами праці, в цехах і на дільницях, де застосовується праця інвалідів, а також займатися індивідуальною та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом [7, 39].

Відмова в укладенні трудового договору або в просуванні по службі, звільнення за ініціативою адміністрації, переведення інваліда на іншу роботу без його згоди з мотивів

інвалідності не допускається, за винятком випадків, коли за висновком медико-соціальної експертизи стан його здоров'я перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю і безпеці праці інших осіб, або продовження трудової діяльності чи зміна її характеру та обсягу загрожує погіршенню здоров'я інвалідів [8, 10].

Для інвалідів законодавством встановлений ряд соціальних гарантій:

- при прийманні інваліда на роботу, забороняється встановлювати для нього випробувальний термін (ст.26 КЗпП);
- у випадку скорочення чисельності або штату працівників інваліди мають переважне право залишитися на роботі при рівній з іншими працівниками продуктивності праці й кваліфікації (ст.42 КЗпП);
- робота інваліда в нічний час допускається тільки з його згоди й за умови, що це не суперечить медичним показанням (ст.55 КЗпП) [9];
- інвалідам I і II груп надається щорічна основна відпустка тривалістю 30 календарних днів, а інвалідам III групи – 26 календарних днів (ст.6 Закону «Про відпустки»);
- у перший рік роботи на підприємстві працівник-інвалід має право одержати щорічну відпустку повної тривалості в зручний для нього час до закінчення шестимісячного терміну безперервної роботи (ст.10 Закону «Про відпустки»);
- крім щорічної основної відпустки, працівник-інвалід, за бажанням, може взяти додаткову відпустку без збереження заробітної плати. Тривалість такої відпустки не може перевищувати: для інвалідів I і II групи – 60 календарних днів, для інвалідів III групи – 30 календарних днів (ст.25 Закону «Про відпустки»).

Таким чином, держава створює умови для працевлаштування інвалідів шляхом надання робочих місць, а також встановленням певних санкцій щодо підприємств, установ, організацій, які не дотримуються порядку їх надання, забезпеченням інвалідам належних умов праці.

Працевлаштування та застосування праці інвалідів – питання, яке потребує особливої уваги кожного роботодавця, принаймні для тих підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності і виду діяльності, а також фізичних осіб-підприємців, що використовують найману працю, в яких працюють за основним місцем роботи вісім і більше осіб, а також для всіх без винятку підприємств, де працює хоча б одна особа, визнана у встановленому порядку інвалідом.

Працевлаштування осіб зі зниженою працездатністю виступає одним з основних напрямків соціальної політики держави, яка прагне поєднати інтереси всього суспільства й інваліда. Залучаючи цю особу до суспільно корисної праці, держава надає йому можливості отримувати додаткове джерело доходів, що на сьогодні дуже суттєво. Інакше кажучи, працевлаштування інвалідів, будучи важливим видом соціального захисту, не тільки сприяє покращанню ними матеріального становища й реалізації свого конституційного права на працю, а й виконує завдання залучення до суспільного виробництва додаткових трудових ресурсів.

Література

1. Усенко Т.В. Особливості правового регулювання працевлаштування інвалідів в Україні / Т.В. Усенко // Право і безпека. – 2008. – № 2 (№ 5/2). – С. 122-125.
2. Сташків Б. І. Професійна реабілітація інвалідів / Б.І. Сташків // Соціальний захист. – 2001. – № 1. – С. 41-44.
3. Андріїв В.М. Забезпечення зайнятості та працевлаштування інвалідів у контексті європейської інтеграції України / В.М. Андріїв // Вісник Запорізького національного університету. – 2006. – № 2. – С. 115-118.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Войцеховський М. Працевлаштування інвалідів – для чого і як? / М. Войцеховський // Дебет-Кредит. – 2006. – № 12. – С. 9.

6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. (із змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 14 жовтня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – 252 с.
7. Мостіпан О. Відстоювати права інвалідів / О. Мостіпан // Соціальний захист. – 2000. – № 6. – С. 38-42.
8. Биба Н.М. Право на працю особи зі зниженою працездатністю / Н.М. Биба // Проблеми законності. – 2009. – №3. – С. 4-10.
9. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

Особливості судових рішень як джерел трудового права України

Терещенко А.С., студентка

Науковий керівник:

Омельянчик С.В., к.ю.н, ст. викладач

Запорізький національний університет

Досить актуальним у наш час є розгляд питання про включення до системи джерел трудового права рішень Конституційного Суду України та керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України і їх юридичну природу. Існує багато різних поглядів, тому це питання є досить дискусійним. Деякі вчені відносять судову практику до джерел трудового права, але є і ті, що дотримуються іншої думки. Вони вважають, що постанови Пленуму Верховного Суду і рішення Конституційного Суду України в трудових спорах не є джерелом трудового права, проте вони мають велике значення для однакового застосування норм трудового законодавства, оскільки роз'яснюють як слід застосовувати конкретні норми.

Теоретичну базу наукового дослідження щодо вивчення судових рішень як джерел трудового права становлять праці вчених-юристів: Н.М. Пархоменко, Л.П. Грузінова, В.Г. Короткого, П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурака, З.Я. Козака, Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої, В.І. Прокопенка, С.А. Іванова та інших.

Метою даної статті є визначення та аналіз особливостей судових рішень як джерел трудового права.

Джерело трудового права – це офіційний акт нормотворчості держави або прийнятий з її дозволу; ним встановлюються, змінюються або скасовуються правові норми, що регулюють відносини, які є предметом трудового права [1].

На доктринальному рівні у правових системах англосаксонської правової сім'ї (Великобританія, США, Канада, Австралія та ін.), судові рішення визнаються такими, що створюють правові норми, тобто визнаються джерелом права – судовим прецедентом [2].

Суть судового прецеденту зводиться до того, що рішення суду у конкретній справі надається нормативний характер. Для судів, які розглядатимуть аналогічну справу, обов'язковим вважається не все рішення чи вирок судового органу, а тільки «серцевина» справи, суть правової позиції судді, на основі якої виноситься рішення [3].

Дискусія щодо правової природи, значення та місця судового прецеденту як у трудовому праві, так і у всій системі джерел права триває досі, оскільки різне правове становище рішень судів у правових системах світу, прогалини та неоднозначне застосування законодавства сприяють тому, що саме рішення судів набувають подвійної правової природи – вони є не лише „актом правосуддя” [1] (процесуальним документом на основі норм матеріального і процесуального права), а й визнаються джерелом права.

У теорії трудового права досить проблемним питанням є включення до системи його джерел рішень Конституційного Суду України, а також керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України. Деякі науковці стверджують, що в Україні виникла базисна основа для нового в нашій державі юридичного явища – судового прецеденту. Такої думки дотримується, наприклад, Н.М. Пархоменко, який зазначає, що в Україні в перспективі можливе включення правового прецеденту до системи джерел права [4].

Останнім часом концепція прецеденту тлумачення набуває все більшої актуальності для України, у зв'язку з практикою Конституційного Суду України. Відповідно до п.2 ч.2 ст.150 Конституції України, а також п.4 ст.13 Закону "Про Конституційний Суд України", офіційне тлумачення Конституції і законів України є одним із повноважень Конституційного Суду України [5]. Як бачимо, мова йде не про звичайне роз'яснення закону, а про його тлумачення, визначення окремого поняття, встановлення норми-дефініції, яка покликана забезпечити належне застосування закону, у тому числі і роботодавцями, під час вирішення питань, пов'язаних зі змінами в організації виробництва і праці. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення мають обов'язковий характер для всіх фізичних та юридичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування на території України [4].

Офіційне тлумачення цим органом судової влади положень Конституції України та законів, прийнятих Верховною Радою України, можна вважати ще одним підтвердженням правотворчих повноважень Конституційного Суду.

Наприклад, своїм рішенням у справі за конституційним поданням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст.21 Кодексу законів про працю України щодо терміна законодавство Конституційний Суд ухвалив: «Термін «законодавство», що вживається у ч.3 ст.21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і Законів України» [5]. Фактично, тут ми маємо зразок правової норми, прийнятої органом судової влади. Широко використовуване на практиці і вживане у нормативних актах поняття законодавство дістало своє юридичне визначення.

Важливе значення для практики застосування чинного законодавства про працю мають також роз'яснення Верховного Суду України. Можна сказати, що положення постанов Пленуму Верховного Суду України, є фактично доповненнями до чинного трудового законодавства. Це нові правила, яких зобов'язані дотримуватися не тільки судді під час розгляду трудових спорів, але й, що важливо, учасники трудових правовідносин.

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками» від 29 грудня 1992 р. № 14 у п.18 проголошує, що, визначаючи розмір матеріальної шкоди, заподіяної працівниками самовільним використанням в особистих цілях технічних засобів (автомобілів, тракторів, автокранів тощо), що належать підприємствам, установам, організаціям, з якими вони перебувають у трудових відносинах, слід брати до уваги, що така шкода заподіяна не в процесі виконання трудових (службових) обов'язків, і тому підлягає відшкодуванню із застосуванням норм цивільного законодавства. У цих випадках, як відомо, шкода відшкодовується у повному обсязі, в тому числі враховуються і не одержані підприємством, установою, організацією прибутки від використання зазначених технічних засобів [6]. Тим самим Пленум Верховного Суду фактично скасував щодо вказаного випадку п.7 ст.134 КЗпП, за яким шкоду, завдану не при виконанні трудових обов'язків, працівник зобов'язаний відшкодувати у повному обсязі, але за нормами трудового права, тобто без урахування при обчисленні шкоди розміру неодержаних прибутків.

Таким чином, аналіз постанов Пленуму Верховного Суду України дозволяє дійти висновку, що ці акти правосуддя можна визнавати джерелом трудового права лише *de-facto*, а *de-jure* цього робити поки що не варто, оскільки для впровадження в Україні прецедентного права слід вдосконалити діяльність „вищих” судів і запозичити певний досвід країн англосаксонської системи права з урахуванням національних правових традицій [2].

Практика судів загальної юрисдикції в Україні офіційно не визнається джерелом права, проте нижчі судові інстанції завжди намагаються слідувати практиці вищих судів при розв'язанні аналогічних справ, оскільки в противному разі їх вирoki та рішення можуть бути

скасовані в апеляційному чи касаційному порядку. Можна сказати, що судова практика вищих судових інстанцій виступає орієнтиром як для нижчих судів, так і для інших правозастосовних органів.

Отже, не дивлячись на те, що в Україні панує романо-германська (континентальна) система права, та незважаючи на офіційне невизнання актів судової влади актами правотворчості, в Україні склалися об'єктивні обставини для того, аби вважати джерелами трудового права (de-facto) окремі нормативні рішення вищих судових інстанцій – Конституційного Суду України та Пленуму Верховного Суду України.

Література

1. Грузінова Л.П. Трудове право України: навч. посіб. / за ред. Л.П. Грузінова, В.Г. Короткого. – К.: МАУП, 2003. – 128 с.
2. Пилипенко П.Д. Трудове право України: підруч. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак. – К.: Концерн "Видавничий Дім "ІнЮре", 2004. – 536 с.
3. Пархоменко Н.М. Сучасні погляди на правовий прецедент як джерело права / Н.М. Пархоменко // Держава і право. – 2005. – № 2. – С. 26-33.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство") № 12-рп/98 від 09.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>
5. Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 29.12.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
7. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / за ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – 78 с.
8. Прокопенко В.І. Трудове право України: підручник / за ред. Прокопенка В.І. – Х.: Фірма „Консум”, 1998. – 180 с.
9. Иванов С.А. Трудовое право переходного периода: новые источники / С.А. Иванов // Государство и право. – 1996. – № 1. – С. 43-52.
10. Пилипенко П.Д. Трудове право України: навчальний посібник / за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2007. – 208 с.

*Наукове видання
(українською мовою)*

**„ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА ЮРИДИЧНА НАУКА
В УКРАЇНІ: ВИТОКИ, СУЧАСНІСТЬ,
ПЕРСПЕКТИВИ”**

Тези доповідей
Міжнародної
науково-практичної конференції
м. Запоріжжя, 16-17 жовтня 2014 р.

Відповідальний за випуск: Коломоець Т.О.
Відповідальний редактор: Віхляєв М.Ю.
Технічний редактор: Шиванова М.Г.
Комп’ютерна верстка: Шиванова М.Г.